3703/3i

EUGEN GOGA

CARTEA FACERII

roman

TOMUL I

EDITURA «CULTURA NAȚIONALĂ»

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VELINĂ VĂRGATĂ FABRICATĂ PENTRU EDITURA «CULTURA NAȚIONALĂ», O SUTĂ DOUĂZECI ȘI ȘASE DE EXEMPLARE, FORMAT MARE, SUB COPERTĂ SPECIALĂ, DIN CARE DOUĂZECI ȘI ȘASE DE EXEMPLARE SEMNATE DE AUTOR ȘI NEPUSE ÎN COMERȚ, NUMEROTATE DELA A LA Z, ȘI O SUTĂ DE EXEMPLARE SUBSCRISE, NUMEROTATE DELA 1 LA 100. ACESTE EXEMPLARE CUPRIND UN PORTRET INEDIT AL AUTORULUI, DE C. RESSU.

Inv. A. 29.798

24559

EUGEN GOGA

Nr. 1

CARTEA FACERII

ROMAN

I

55463

BUCUREȘTI
EDITURA „CULTURA NAȚIONALĂ“
2, PASAJUL MACCA, 2

Biblioteca Centrală Universitară
B U C U R E Ș T I
Cota S6087
Ventar S5465

1956

RC 183/02

B.C.U. Bucuresti
C55465

Închin această carte
nevestii mele,
ca să o citească copiilor noştri,
când vor fi mari,
lămurindu-i ce a fost odată.

E. G.

CARTEA ÎNTÂIA

I

Regimentul, retras de pe poziții, se găsea ca rezervă a diviziei. Era seară. Ultimele lovituri de tun răsunaseră de mult. Pe ici, pe colo, cu deosebire la dreapta, dincolo de Predeal, se mai auzeau în răstimpuri împușcături răzlețe de patrule. Altfel liniștea obișnuită și odihna mare a munților se înstăpânise. Prahova curgea în vale, clipocindu-și mereu povestea ei străveche. Din când în când se oprea, apoi pornea din nou. Parcă voia să strângă în cale sufletele morților, să le înfășoare în șoaptele ei pline de dragoste, să le ducă și să le împrăștie în câmpie, ca să le poată îndruma spre locurile de unde au pornit, spre toate satele și orașele Olteniei, Munteniei și Moldovei, cari își trimiseră aici copiii ca să se bată.

Un regiment întreg nu putea fi lăsat ca rezervă a unei divizii. Acesta își închircise însă numărul atât de mult, mai ales după ultimele douăsprezece zile de luptă, încât abia dacă mai avea efectivul unui batalion. Comandantul diviziei îi acordase, deci, favoarea

să se refacă puțin în rezervă. O favoare cam problematică, deoarece tot greul primejdiei ar fi căzut din nou asupra lui, dacă s'ar fi ivit nevoia unei intervenții.

Destinderea unor clipe de repaos, relativ și el, era atât de mare, că soldații s'au așezat cu toată nădejdea pe la rădăcinile brazilor, uitând ce i-ar putea aștepta în orice clipă. Unii ajunseseră să sforăe în brațele unui somn adânc, alții, cu foamea nervoasă a oamenilor cocliți în focul de moarte al luptelor, ronțăiau ultimele bucături ce mai găseau prin buzunare. Cei mai mulți stăteau întinși, cu capul pe raniță și cu mâinile sub cap, dormitând, fără să închidă ochii, într'o moleșeală caldă. Alții vorbeau.

Firește, că așa cum era răsfirat, regimentul își păstra unitățile în așezarea lui. Companiile și batalioanele, ca tot atâtea inele înlănțuite de o supremă necesitate sufletească, se lipeau unele de altele și se simțeau unite în umbrele serii, oricât de mare ar fi fost distanța dintre ele. O vorbă, un ordin scurt, ar fi fost de ajuns, ca toate să se strângă, cu repeziciunea cu care se strâng degetele într'un pumn, gata să lovească.

Compania a noua, din batalionul al treilea, era tocmai la aripa stângă, mai aproape de râu. Din câți plecaseră în August mai rămăseseră douăzecișinouă. Unii au murit în

primele încăerări dela Dârste, alţii au căzut în aspra ciocnire dela Porumbac, o seamă au dispărut în retragerea din Transilvania şi cei mai mulţi au pierit în crâncenele lupte din munţi, dealungul graniţei. Dintre ofiţeri n'au mai rămas decât sublocotenentul Mache Ploeşteanu, de fel din Mizil, dar crescut la Bucureşti, şi comandantul companiei, acum comandant de batalion, locotenentul Andrei Retezeanu. Printre figurile reprezentative se mai număra în viaţă şi ajutorul de bucătar Năstase Geanăalbă, ajuns bucătar şef, după ce Piperea, bucătarul adevărat, fusese rănit. Geanăalbă era un ţigan cu capul mare şi cu buzele clăpăuge, cu trupul scurt şi cu picioarele lungi, lacom şi fricos, potrivit să înveselească regimentul, în ceasurile când glumele puteau să prindă viaţă în mintea flăcăilor. De asemenea, mai răspundea la apel şi furierul Harry Grünberg, socialistul pus sub supraveghere de către colonel, un redactor al unui mare cotidian din Bucureşti.

Nu se ştia bine pentru ce, dar compania a noua suferise mai mult decât toate celelalte, dela începutul războiului. Intreprinderile cele mai grele totdeauna ei i-au fost încredinţate. Ea a trecut cea dintâi graniţa. Ea a acoperit retragerea la Perşani şi tot ea a executat un contra atac primejdios

în luptele grele din urmă. Băeţii credeau că fostul comandant al batalionului, maiorul Vasilescu, un om sever şi tăcut, rănit la Porumbac, nu-l putea suferi pe locotenentul Retezeanu, din pricină că-i iubea prea mult pe ei. Ofiţerii aveau credinţa că atitudinea glacială şi mândră a boerului, cum îi spuneau, faţă de toţi superiorii, precum şi o bănuită protecţie necunoscută, de care se bucura, atrăgea asupra companiei această pacoste. Adevărul era şi de o parte şi de cealaltă. Andrei Retezeanu manifesta faţă de soldaţi un spirit de o îngăduinţă adeseaori exagerată. Acest liberalism nu pornea însă dintr'o dragoste prea mare pentru ei, după cum îşi închipuiau soldaţii, ci mai mult din plăcerea de a contrazice a lui Retezeanu, o plăcere diabolică, care se înstăpânea asupra lui pe măsură ce creştea primejdia şi pe măsură ce semnele de îngrijorare încreţeau mai mult fruntea colonelului. Cât privea protecţia, ea exista, fără ştirea lui, datorită stăruinţei coanei Smărăndiţa, mama sa, o persoană foarte influentă la Bucureşti.

Iată pentru ce, ori de câte ori se ivea prilejul unei acţiuni grele, maiorul Vasilescu, băiat de ţăran din Ialomiţa, se oprea totdeauna cu o prea puţin frumoasă plăcere asupra lui Retezeanu, spre mai marea spaimă a soldaţilor. Să-l vedem pe ciocoi, îşi zicea

maiorul, disimulând cu greutate un zâmbet acru de strămoşească ură. Şi Retezeanu răspundea totdeauna tuturor ordinelor, cu o placiditate aproape insultătoare, rece, fără să ceară nici o lămurire, schiţând un zâmbet de dispreţ la rândul lui, care pătrundea până în măduva oaselor vigurosului fiu de clăcaş.

Atâţi câţi mai rămăseseră din compania a noua, se putea spune, că erau cei mai buni soldaţi din regiment. Suferinţele comune îi legase şi-i împrietenise ca pe nişte fraţi. Toţi îşi cunoşteau slăbiciunile şi se complectau, ajutându-se unii cu alţii. In aspra viaţă masculină a războiului isbutiseră să creeze o familie, cu gingăşii şi desinteresări, născute dintr'o curată sentimentalitate necunoscută de ei până atunci. Nici când nu se îndepărtau prea mult deolaltă. Aşa şi de data aceasta. Strânşi în jurul unui brad mare, culcaţi pe cetină, se acoperiseră cu foile de cort şi dormeau, ca nişte copii cuminţi, cărora li s'a poruncit să doarmă, fiindcă a sosit ceasul culcării.

Andrei Retezeanu sta puţin mai la o parte, învăluit în blană şi răsturnat cu capul pe un muşinoi. Işi terminase ţigara. A aruncat-o cu un gest de scârbă şi a închis ochii, pregătindu-se să aţipească. Noaptea se închegase deabinele. Luna privea din cerul

senin, curioasă şi tristă. Munţii mătăhăloşi şi păroşi, ca nişte urşi enormi îngrijoraţi de puii lor, se aplecau asupra ostaşilor din vale, cu o părintească înduioşare bimilenară. Retezeanu nu voia să ştie însă nimic, nici de frumuseţile înlăcrimate ale lunii şi nici de ocrotitoarea legănare a Carpaţilor. Instrăinat şi rece, el nu dorea decât să doarmă şi să se odihnească. Un om de legătură dela regiment s'a oprit însă în dreptul lui.

— Domnul locotenent Retezeanu Andrei!

— Ce e?

— Trăiţi, ordin dela domnul colonel, să vă prezentaţi la dânsul.

— Acum?

— Acum.

Plictisit s'a sculat într'o rână, stând par'că un moment la îndoială, să plece sau să nu plece, apoi, răzgândindu-se, s'a urnit din loc, strângându-şi blana împrejurul corpului. I s'a făcut frig dintr'o dată şi s'a întrebat căscând, ce putea să însemne această sgândăreală târzie. O nouă acţiune încredinţată lui? I se părea imposibil. Băeţii s'au trezit. Glasul cucuvelei, aşa îi spuneau ei omului de legătură, i-a făcut să tresară.

— Ce-o să fie, ce-o să fie, îşi ziceau unul altuia, cotindu-se.

— Ce e, măi vere, îndrăzni să articuleze unul.

Omul de legătură, conștient de meseria lui, n'a răspuns însă nimic.

— Cucuvaia dracului, murmură întreagă compania, plină de temeri nelămurite.

Și Retezeanu s'a înfundat în pădure.

Colonelul Ionescu-Gabroveni, într'un luminiș, era înconjurat de toți ofițerii. I se mai spunea și Ionescu-Burtilă, nu numai din pricină că era mare mâncău, dar și fiindcă abdomenul lui, pornit vertiginos din regiunile inferioare, da prilejul acestei porecle. Mic cum era, umbra bondoacă i se desena ironică pe pajiște. Poate că povestea o anecdotă scabroasă căci chicotele înfundate ale ofițerilor se auzeau de departe.

— Ei, iaca și domnul locotenent Retezeanu!

Colonelul nu pierdea nici o ocazie de a i se adresa în acest fel lui Retezeanu, pe un ton fățiș batjocoritor. Trecuse vre-o câțiva ani prin armata austriacă, de unde adunase o mulțime de «vitzuri» vieneze. Printre nenumăratele obiceiuri ale vechei capitale își însușise și pe acela de a-și tutui subalternii, în semn de camaraderie. Lui Andrei nu-i acorda însă niciodată acest binevoitor semn prietenesc.

— La ordin, domnule colonel.

— La ordin, da, domnule locotenent, și încă ce ordin?! Să-mi spui dumneata, cum

53465

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREȘTI

se poate ca sublocotenentul Mache Ploeşteanu, ofiţer brav şi luptător, care declama la toate reuniunile patriotice versuri pentru Ardeal, să nu ştie ce e aia Alba-Iulia? A fost atâta vreme sub comanda dumitale!

Ofiţerii râdeau şi se ghionteau. Retezeanu nu pricepea nimic. In afară de povestea cu Mache Ploeşteanu, revărsarea aceasta neobişnuită de umor a colonelului îi era cu totul neaşteptată. Şi ce-l surprindea şi mai mult era inexplicabila familiaritate veselă a tuturor ofiţerilor, bătrâni şi tineri, rezervişti şi activi, deavalma, în cap cu colonelul. Trebuie că s'a întâmplat ceva, şi-a zis, neplăcut atins de brutalitatea bucuriei sgomotoase din faţa lui. Căuta cu ochii pe cineva ca să se lămurească. Colonelul îl urmărea cu satisfacţie, aşteptând efectul şarjei lui spirituale.

— Ei?

— Nu înţeleg nimic, domnule colonel.

Ofiţerii au râs din nou. Mache Ploeşteanu, lung şi deşirat, cu glasul lui piţigăiat, a încercat să se explice, gângăvind o seamă de scuze, în protestările generale. Căpitanul Niţă i-a tăiat vorba.

— A, nu, amice, adevărul e următorul. M'ai întrebat azi după masă, care e capitala Ardealului. Ţi-am răspuns că Ardealul n'are nici o capitală. Atunci m'ai întrebat, ce e Braşovul şi ce e Clujul. Ţi-am spus că sunt

oraşe ca şi celelalte. Atunci care din aceste două este Alba-Iulia, m'ai întrebat din nou, geografule. Atât şi nimic mai mult. Dumneata îţi închipuiai că Alba-Iulia e un fel de Ulpia Trajană, cu atât mai mult, cu cât marele dumitale înaintaş, Mihai, intrase în ea acum patru sute de ani.

Hazul şi-a ajuns culmea. Colonelul smâncea furios din burtă, râzând cu poftă. Mache Ploeşteanu începu să râdă şi el, având aerul că a făcut o glumă isbutită. Retezeanu, plictisit de întreaga poveste, a răspuns scurt şi apăsat.

— Mă ertaţi, domnule colonel, dar sublocotenentul Ploeşteanu şi-a făcut educaţia în şcoala militară şi dumneavoastră îl comandaţi mai de mult decât mine.

Tonul sec şi gestul nervos cu care şi-a întovărăşit vorbele au curmat într'o clipă isvorul veseliei. Colonelul şi-a muşcat buzele. Mache însuş, ca să schimbe conversaţia, s'a întors spre colonel.

— Dar, mi se pare, nu pentru aceasta ne-aţi chemat, domnule colonel.

— A, da, uitasem. In noaptea aceasta divizia noastră va fi înlocuită. Noi trecem în refacere la Bucureşti. Să-ţi fie oamenii gata, a zis colonelul.

Retezeanu a tresărit.

— Am înțeles, domnule colonel.

A făcut apoi stânga împrejur. Căpitanul Niță n'a putut să nu-i arunce din urmă:

— Face pe prostul. Par'că nu se bucură el mai mult, că pleacă de pe front. Cine știe, dacă nu prin intervenția lui, ne întoarcem și noi acasă!

Revenit printre oamenii săi, Retezeanu și-a căutat locul cu mușinoiul. Știrea bună, pe semne se răspândise în întreg regimentul, prin vre-o ordonanță ori altcumva, căci soldații erau trezi și zumzăiau ca un roi de albine. Bucuria corpului ofițeresc și descătușarea disciplinei rigide din fața morții trecuse repede și la ei. Unul răzima un fag și gemea amarnic într'o ploaie de glume nesărate ale câtorva camarazi din apropiere.

— Ține-te, nea Ioane! Nu te lăsa, vere!...

Retezeanu, indignat, a luat-o în altă parte.

— O, ce bestii, și-a zis scârbit.

Apoi s'a trântit undeva lângă un brad, trimițându-și disprețul tuturora din preajmă-i. Incă odată, ca de atâtea ori în vreme de două luni și mai bine, s'a întrebat ce caută el printre ei. Nimic nu-l lega de mutrele ofițerilor și nici o trăsătură de unire nu găsea între el și bocancii puturoși ai soldaților. Ce căuta printre ei? Ziua de August 1914 i-a revenit din nou în minte, cu toată frământarea ei catastrofală.

. . . . . .

Era la Paris. Mobilizarea generală se decretase în Franța. Metropola de pe Sena palpita caldă sub impresia războiului început. El se găsea la masă în familia unui prieten, baronul de Lassarde. Bătrâna baroană prezida, ca de obicei, având la dreapta pe bărbatul ei, la stânga pe el și în față pe Jean, care, îmbrăcat în uniformă de cuirasier, trebuia să plece în după amiaza aceea la Nancy, la regiment.

Clipele s'au strecurat repede. Bătrânii, emoționați, abia înghițeau bucatele și Jean, febril și preocupat, adeseori greșea vorbele, schimbându-le. Masa apoi terminată fiind, tânărul francez s'a sculat svelt și hotărît.

— Mamă... Tată... Adio, dragă amice!...

Și ușile s'au deschis și s'au închis, ca în urmă vechea casă de pe rue de l'Université să rămână tristă și goală. Baroana s'a oprit la fereastră, ștergându-și lacrimile mari, rare și domoale. Bătrânul, încruntat, a început să se plimbe cu pași măsurați prin odae.

— Ce să-i fac? Ce pot să-i fac? Dacă eram eu n'aș fi făcut tot așa? Altfel ce-ar fi zis toți aceștia de pe pereți?

El, înstrăinat în casa care l-a primit de atâtea ori ca pe un copil al ei, tăcea. Un penibil sentiment îl strângea de gât. După plecarea lui Jean se simțea inutil și ridicol.

Baronul, continuându-şi gândurile, s'a oprit în faţa lui.

— Ori nu? Şi-acum ce te faci dumneata, iubite tinere? Ce va face ţara dumitale?

Intrebarea aceasta, venită ca din partea unui judecător, l-a făcut să tresară. Nu şi-o pusese până atunci, în tragica precipitare a evenimentelor. Ca în lumina unui fulger, a văzut pe mamă-sa la Bucureşti. Gângăvind a căutat să dea un răspuns oarecare şi a plecat umilit.

In stradă lumea roia îngrijorată. Numai portarii, răzimând porţile, ceteau imperturbabili gazete şi comentau pentru nevestele lor importantele ştiri din urmă.

Prin dreptul lui Pont d'Alma a luat-o pe cheiul stâng al Senei, întețindu-şi paşii sub presiunea unui foc lăuntric năvălitor.

Cheiul, totdeauna solitar pe această parte a râului, acum era neobişnuit de populat. Cu cât pătrundea mai în sus, cu atât mulţimea se îndesa mai mult pe trotuare, făcând loc automobilelor, cari se încrucişau şi se ocoleau în goană, suflând stăruitor din sirene. Din când în când, trecătorii se opreau, salutând respectos vre-o personalitate politică ori militară. La un moment dat, într'un automobil închis, ochii vii ai parisienilor au deslușit figura albă a bătrânului generalisim.

A fost un delir. A fost o nebunie. Intr'o clipă vehiculele toate s'au oprit şi o mare de oameni, strânsă ca prin farmec, a înconjurat automobilul. Până la ministerul afacerilor străine n'au încetat strigătele şi urletele frenetice. Călare pe burta unei bretone, probabil o bucătăreasă atinsă de furoarea patriotică, ghiontit din dreapta şi din stânga, împins de val, a mers şi el înainte, uluit, palid şi tremurând, având prima oară printre francezi sentimentul de groază al unui element străin, rătăcit într'o cascadă de patimi necunoscute.

In faţa palatului ministerial în care a dispărut automobilul generalisimului, mulţimea a ezitat o clipă, pierzându-şi ţinta materială, îngroşându-se însă în clipa următoare, umflându-se şi aprinzându-se sub loviturile noilor veniţi, ca un uriaş balon comprimat, gata să crape. Atunci cineva, cu glas de clopot dogit, un lungan besmetic, cu pălăria pe ceafă şi cu braţele murdare în vânt, plimbându-şi enormul măr al lui Adam dealungul beregatei, aşa după cum vărsa cântecul din el, a început Marseilleza. Bătrâni, femei, copii şi bărbaţi, tot ce adună strada în unda ei pestriţă, l-a urmat, regăsindu-şi ca nişte valuri stăvilite, alvia trebuincioasă. Şi fluviul de oameni s'a pornit din nou. Ritmul cântecului îi trăgea după el pe toţi, deschizând

drumul spre sfânta incertitudine creatoare a tuturor mulțimilor. Pe razele vorbelor lui Rouget de l'Isle cocoșul galic se arăta sburând sălbatic, cu ciocul deschis, și cu ghiarele încleștate, scăldat în soarele gloriei franceze.

Undeva mulțimea a cotit-o la dreapta, continuându-și revărsarea de lavă aprinsă și aruncându-l pe el cu violență peste Pont Neuf, cum ar arunca oceanul la mal o scândură stingheră dintr'o corabie naufragiată. Luvrul, sombru și ostil, nu l-a primit. Umbra severă a monumentalei așezări de piatră, ca o mână haină, îl alunga din urmă. Asemeni unui făcător de rele, s'a strecurat pe lângă ziduri, copleșit de un gând turburător: — Cum, Parisul, cetatea inimii lui, capitala țării lui de adopțiune, Parisul, scumpul lui Paris, ale cărui colțuri le cunoștea în toată intimitatea lor, care i s'a desvelit vreme de douăzeci de ani cu atâta caldă prietenie frățească, Parisul, îl refuza acum și-l gonea ca pe un străin!...

Trecând din stradă în stradă, orbecăind printre casele cu prăvălii, ale căror vitrine se uitau chiorîș la el, dintr'odată s'a găsit în fața catedralei Notre Dame. Biserica părea o cloșcă fantastică, cu pliscul ridicat în vânt, cu aripile burzuluite, furioasă și gata să sfâșie pe oricine s'ar apropia de puii ei,

pitiți printre penele-i de piatră, ca tot atâți drăcușori elastici, fini și batjocoritori, ce scoteau limba către întreg continentul înfășurat în foc și sânge. Ingrozit, a aruncat o privire asupra ei și a pornit mai departe, simțind cu putere arsura loviturii pe care o aplica atunci primitorul oraș tuturor paraziților lui.

Sta într'o casă de pe Boulevard des Italiens. S'a grăbit, deci, spre locuință. N'a făcut însă doi pași pe bulevard și în dreapta lui vitrina mare a unei prăvălii s'a spart în mii de bucăți, sub loviturile câtorva bastoane. O altă vitrină, mai încolo, a avut aceeași soartă. Ca din pământ au răsărit pe trotuar fețe fulgerătoare de mânie și pumni ridicați în vânt. Cete de tineri cu ochii injectați de sânge se agitau în toate părțile. In câteva minute bulevardul întreg a fost transformat într'un vast câmp de bătae. Mărfuri sburau din diferite magazii, zdrobite cu pasiune sălbatică de trecători și țipete răgușite întretăiau sgomotul lugubru al rulourilor trase cu repeziciune. Căutătorii de spioni spărgeau prăvăliile bănuite că ar fi ale dușmanilor.

Spectacolul era înfiorător și aerul otrăvit. Un nod în gât îi oprea răsuflarea. La hotel, portarul, râzând tare, l-a anunțat la plural, cu mândrie, că se duce la regiment: — noi plecăm, domnule! I s'a părut lui

ori avea un zâmbet ironic pe buze? A sărit scările câte patru și când a ajuns în odae, a căzut mototol pe un divan. Ce să mă fac, i-a fost prima întrebare, după ce s'a desmeticit. Nu știa încă bine ce s'a petrecut cu el. Totul îi părea mai mult un vis. Rușinea mare a umilirii suferite o simțea însă în întregime. Fusese repudiat. Parisul îl aruncase ca pe o lămâie stoarsă. Il aruncase. Dar unde?...

Fără nici un razim sufletesc, fără o preciziune în față, se frământa neputincios. Un plâns nervos l-a apucat fără veste, sguduindu-i rărunchii. Și atunci, prin ceața lacrimilor aprinse, coborît din adâncurile tainice ale sângelui lui, într'un colț al odăii, în cel mai dosnic colț, s'a arătat, sfios și potolit, cu ochiul clar și cu fruntea senină, bătrânul prieten al lui Petru cel Mare al Rusiei, exilatul lui strămoș moldovean, tristul prinț cărturar, Dimitrie Cantemir. Avea un zâmbet bun în jurul gurii. Par'că îi zicea cu blândețe: — Ești trist? Haidem, acasă! Vremuri mari, vremuri grele, sunt acum. Se sgudue stâlpii pământului. Trebuie să ai rădăcini sdravene ca să te ții. Haidem acasă, nepoate. Iacă, îmi strâng și eu oscioarele înstrăinate și mă întorc pe moșia mea...

A doua zi și-a adunat lucrurile, ce a putut împacheta mai repede și a plecat. In gară,

cum s'a smâncit trenul ca să se urnească, îi părea că a primit ultimul picior, bine potrivit în spate, picior ager de francez.

Așa a fost ziua aceea de August 1914, zi grozavă, care l-a urmărit neîndurată. Retezeanu a revăzut-o de atunci deseori în memorie, scrutându-i cu pasiune bolnavă toate amănuntele. O revedea și acum. Și de data aceasta, ca totdeauna, nu-i găsea însă înțelesul deplin. Parisul, după a cărui ființă își modelase ființa lui, așa cum a putut el mai bine, de douăzeci de ani, din liceu, trecând prin universitate, până la vârsta de treizeci și doi de ani, Parisul, îl alungase în clipa mare a războiului! Țara lui în schimb, nu o putea primi el, în ciuda tuturor îndemnurilor strămoșești. De doi ani de zile, singur și rece, a plutit deasupra vieții, desmoștenit, înfruntându-și dârz soarta, deși obosise în vremea din urmă, căutând să se mulțumească cu sine însuș, ca tristul erou al lui Ibsen.

. . . . . .

— Ce nenorocire, murmură plictisit, ce nenorocire!...

— Eu sunt, domnule locotenent. Am o scrisoare.

— Cum?

Furierul Harry Grünberg credea că lui îi vorbise Retezeanu. Fusese la divizie după poștă și avea o scrisoare pentru el.

— O scrisoare pentru mine?
— Da.
— Mulţumesc.

La lumina lunii s'a uitat peste cartea poştală acoperită de câteva slove mari şi a lăsat-o să cadă pe pajişte. Dintr'un sentiment de pietate pentru gândurile lui, ar fi voit mai bucuros să fie dela mamă-sa. Era dela Ana. A ridicat-o însă totuşi mai târziu. Din fiecare vorbă răsărea par'că obrazul frumos şi ochii negri, mari, ai femeii de care se legase în vremea din urmă. Din fiecare rând picurau sărutări aprinse şi calde chemări de dragoste. Moleşit, s'a întins pe iarbă, oftând uşor şi lăsându-se furat cu oarecare plăcere de perspectiva întoarcerii la Bucureşti.

* * *

Un soare trist de toamnă, ca un ochiu înroşit de plâns, se uita a doua zi peste gara din Sinaia asupra Vârfului cu Dor. Regimentul aştepta de două ceasuri ca să fie învagonat şi nu-i mai venea vremea. Şeful gării îşi da toată silinţa, dar împotriva trudei lui, era imposibil să plece din Sinaia un tren înainte de ora şapte seara. Colonelul, exasperat, tuna şi fulgera.

— A nu, aşa nu se face războiul. In felul acesta, dacă nu suntem în stare să închipuim

când trebuie, nici măcar un mizerabil tren pentru câteva sute de oameni, mai bine şedeam acasă, mai bine ne vedeam de treabă. Ce? Război ne trebuia nouă? Cu cine să ne măsurăm noi?

Ofiţerii, împărţiţi în grupuri mici de câte doi sau trei, se plimbau dealungul peronului. Retraşi de pe front, uitaseră cu desăvârşire toate mizeriile luptelor şi întreagă încordarea morală din faţa morţii. Informaţi asupra cursului evenimentelor, discutau cu pasiune soarta războiului. Divizia care i-a înlocuit, le furnizase toate ştirile de lipsă, astfel încât puteau să vadă clar icoana nu tocmai îmbucurătoare a tragicei sforţări româneşti. Spectrul grozav al Turtucaei plutea deasupra lor. Ofensiva din Ardeal nu isbutise. Ţara, încolţită cu putere din două părţi, ca o căprioară rănită, se sbătea în convulsiunile invaziei apropiate. Vorbele colonelului au putut deci să cadă brutale şi decisive, cum au şi căzut, asupra conştiinţei lor sbuciumate.

Soldaţii, obişnuiţi cu aşteptările, stăteau lungiţi pe terenul din faţa gării şi se frământau şi ei, îngânduraţi sub povara noutăţilor auzite. Geanăalbă, într'o roată de flăcăi, croncănea a primejdie.

— Grele vremi, fraţilor. Mi se pare că am mâncat-o nespălată.

Un căprar l-a pus la locul lui.

— Taci, măi cioroiule, nu-ți vârî ciocul unde nu-ți fierbe oala.

Harry Grünberg, printre furieri, asculta în dreapta și în stânga, strângând impresii. Pe fața lui fină, ușor atinsă de pecetea strămoșească, se desena zâmbetul unei ironii înțelegătoare și o satisfacție prea puțin ascunsă. Retezeanu a plecat. Cuvintele nătângi ale colonelului l-au scârbit și tabloul trist al neputinții românești, schițat prin mica scenă desfășurată înaintea ochilor lui, îi tulburase tot sufletul.

— Mor aici, înecat într'un ciubăr, și-a zis urcând scările din fața gării, mor făcând parte dintr'un popor mic de număr și mic de însușiri, oriental și ridicol, care nu e în stare să înregistreze nici de data aceasta un act mare în istorie, mare cel puțin printr'o cădere formidabilă.

Vilele cochete ale Sinaei l-au făcut să zâmbească cu amărăciune. Ele i-au evocat pe toți acei prinți români cari fac deliciile străinătății și de cari el s'a ferit totdeauna cu multă grije, de teamă să nu se compromită. Le-a privit lung și de oarece mai avea vre-o două ore până la plecare, s'a hotărît să cerceteze mai deaproape orășelul.

In fața castelului regal, Peleșul curgea gureș și cam mahalagizat de câte auzise și

văzuse în cincizeci de ani. Locul era frumos. Brazii viguroşi se înălţau plini de majestate, luându-se la întrecere cu munţii de alături. Dar, ce folos! Castelul greoi şi încurcat în două arhitecturi, un mare hotel burghez, strica tot. Nu s'a oprit deci prea multă vreme prin preajma lui. Şi-a făcut calea întoarsă, grăbindu-şi paşii şi meditând cu asprime asupra dinastiei străine, întemeiată de un german deştept, care a făcut tot ce a putut pentru ţara lui împrumutată, cumpănindu-i însă interesele mai mult prin prisma intereselor sale.

Retezeanu învăţase carte românească la Paris, dela un tânăr profesor din Iaşi, care îşi continua studiile la Sorbona. Totdeauna l-a interesat mult bizarul caleidoscop al frământărilor moldo-valahe. Nu pierduse nici o lecţie şi-i rămăseseră în memorie vii o mulţime de fragmente caracteristice. In special epoca fanariotă îi trezise mult curiozitatea. Moldoveanul, puţin cam poet, întrebuinţând o elocinţă binişor pătrunsă de un romantism frecuent în istoriografia tuturor începuturilor, îi povestea cu patimă toate peripeţiile hospodarilor, cari apăreau şi dispăreau la suprafaţa istoriei, ca scoşi dintr'o cutie fermecată. La fiecare mazâlire, Retezeanu se oprea râzând: — Iar, frate, ce dracu, prea se întâmplă des! Şi profesorul îi povestea,

explicând cu amănunte curioase, stranii şi exotice pentru el, fiecare nouă catastrofă. Atunci privea de departe istoria ţării lui. Acum o trăia. Atunci îi făcea plăcere. Acum îl durea.

Mânăstirea restaurată nu l-a oprit. In faţa bisericuţii spătarului Mihai Cantacuzino a stăruit însă mai mult. Gândul i-a sburat, fără să vrea, la Notre-Dame. Glorioasa catedrală altfel ştia să slăvească pe Dumnezeu. Din pietrele ei vii, ca dintr'o gigantică orgă, se ridica spre ceruri cel mai puternic imn, un strigăt de biruinţă al sufletului francez descătuşat de lanţurile prostiei omeneşti şi liber să sboare îndrăzneţ, spre cele mai avântate culmi. Câtă vreme, biata alcătuire românească, pitită între munţi, zgulită şi fricoasă, abia dacă îndrăznea să ridice un ochiu timid spre ideal, abia dacă putea să schiţeze un gest, care să prindă în el eterna tendinţă către perfecţiune a umanităţii.

Bisericile medievale sunt tot atâtea braţe întinse spre lumină, avea el obiceiul să zică. Din noaptea vremurilor acelora ele se înalţă implorând desnădăjduite raza binefăcătoare a infinitului. Retezeanu a văzut multe în călătoriile lui. Totdeauna, fie că se adăpostea sub bolta senină a unei catedrale romane, fie că se strecura pe sub umbra

severă a unui dom gotic, aripile de piatră ale monumentalelor clădiri îl săltau viguroase, împrumutându-i forțe noui și împrospătându-i încrederea în el, prin acel mândru contact cu veșnicia ce-i prilejuiau. Dar aici, din mica bisericuță, ce să ia? Ce să scoată el din nevoiașul bârlog, care nu putea ocroti în strâmta lui încăpere un Dumnezeu adevărat? Din morga lui de solitar rătăcit pe aici ar fi putut cel mult să-i arunce el o fărmitură.

Pe față i se întipărise o grimasă de dispreț, cum se plimba în sus și în jos, contemplând cu privirile ascuțite modestul lăcaș zidit de vechiul boer muntean. O țigară aprinsă îi chinuia colțul gurii. Capul îi era aplecat înainte și mâinile convulsionate i se strângeau una pe alta la spate. O atitudine de sfidare îi săgeta mușchii și în minte îi gâlgâiau gânduri de blasfemie. Ar fi voit par'că să iasă dintre umilele ziduri acel Dumnezeu cu barba albă al românilor, teribilul despot al ciobanilor din Carpați, ca să-l poată înfrunta, să-l sguduie, să-l ia de piept și să-l arunce în Prahova. Minunea aceasta nu s'a întâmplat însă, astfel încât, neputincios și batjocoritor, a trebuit să se mulțumească și mai departe cu înodarea firului comparației pe care o începuse.

Retezeanu fusese în Spania. Țara grandezzei și a splendorilor moarte l-a impresionat

adânc. Niciodată n'a putut să uite acel munte de tristeţe inchizitorială, care e Escurialul, răsărit din inima bolnavă a nepotului Ioanei Nebuna şi din ţărâna ingrată a câmpiei spaniole. Faimoasele rămăşiţe maure l-au lăsat mai rece, părându-i de o concepţie inferioară. Călătorind pe drumul uşor şi leneş al unui arabesc, cu greu poţi ajunge să gâdili talpa eternităţii. Dar totuşi, ce măreţie sacră se desprinde din marele templu dela Cordoba! Arabii au reuşit să nemurească în el o concepţie a lor. In mulţimea colonadelor înşiruite se resimte duioasa chemare a pădurilor umbroase, de cari trebuia să viseze poporul african, sub ploaia aprinsă a soarelui Saharei. Monumentalitatea moscheei nu avea grandoarea catedralelor apusene, avântate spre văzduhurile sfinte ale creştinătăţii. Arabii, sensuali, par'că îmbrăţişează cu frenezie pământul în arhitectura lor, cerându-i bietului glob limitat contactul cu Dumnezeu.

— Oricât de inferiori ar fi copiii lui Mohamed, strănepoţilor lui Vercingetorix, bunăoară, oricât ar fi mai puţin săltaţi peste ţărâna pământească, totuşi, în inferioritatea lor, la ce înălţimi siderale se ridică deasupra văgăunii românesti. A, da, văgăună! Vorba e potrivită. Bisericile noastre reprezintă ideia văgăunii. Nu s'ar putea spune că nu e şi

aceasta o concepție oarecare, și-a zis Retezeanu întorcându-se în drum spre Cazino, copleșit de greutatea unui sentiment de adâncă umilință.

I se părea că tot trecutul românesc, al părinților lui, al strămoșilor lui și al lui, nu era altceva decât o văgăună întunecoasă în care s'a refugiat un popor întreg, fugind de carul grozav al istoriei. Carpații, leagănul românilor, au ocrotit pe acești bieți ciobani latini, oblojindu-i sub cojocul sălbatic al codrilor și ferindu-i cu o tragică grije de toate atingerile fatale ale civilizației, susținută prin lupte și aspre ciocniri de către alții mai sdraveni. Avea impresia că destinul a fost disprețuitor de milos cu niște neputincioși. Iată de ce, în realizarea concepției lor despre divinitate, românii nu au putut avea nici avântul spre ceruri al catedralelor apusene și nici orizonturile largi ale moscheelor maure. Dumnezeul românesc trebuia să easă din bezna pământului, de undeva de sub rădăcinile brazilor, ori din peșterile munților, ca un popă haiducit, lățos și crud, lipsit de lumina generozității și apăsând greu asupra capului poporului său.

— Pentru amândouă celelalte concepții ne lipsea și îndrăsneala trebuincioasă și conștiința propriei valori, cari nu se găsesc de împrumut nicăeri.

Ne lipsea!...

Retezeanu a încetat de mult să se mai considere un străin. Din 1914, de când a intrat în țară, a constatat cu groază că e român, a văzut mai târziu că trebuie să fie român și s'a convins însfârșit că va rămâne în mod iremediabil român, în ciuda tuturor simțurilor trezite la școala unei culturi pe care și-o credea a lui, până în clipa când l-a isgonit cu violență. Cu toată această constatare, oridecâteori trebuia să o confirme, zicând fiorosul «noi» pecetluitor, o puternică repulsiune îl pătrundea, angajându-i întreagă ființa în sguduitoarea descoperire pe care o făcuse. Acest «noi» îl tulbura și mai mult, cu deosebire de când a început războiul, de când, cu arma în mână, sub porunca unei implacabile voințe, a pornit să împărtășească soarta tuturor acelora, de cari nu era legat decât printr'o neertătoare descendență.

Ne lipsea, a murmurat Andrei, privind căznit de revoltă vechea bisericuță și gândindu-se cu toată intensitatea amintirilor la vremea când, liber și fără nici o răspundere, beneficia de plăcerile întregi ale civilizației. Câtă schimbare de atunci! Pe timpul acela creștea neted din apa limpede a personalității lui. Astăzi era confundat cu mulțimea unor opincari dunăreni, frânt în ce avea el

mai scump și silit să urmeze un drum, pe care îl dorea și îl ura din toată puterea sufletului. Ce mizerie! I se părea că făcuse o regresiune intelectuală, cum ar face un pictor, dela înălțimea finețiii lui Watteau, la primitivitatea cu sfinții buzați ai iconografiei balcanice. Un gest de desnădejde l-a urnit din loc și a pornit iar printre veselele vile din Sinaia.

La o cotitură un glas cunoscut de femeie l-a strigat din urmă.

— Andrei! Andrei!...

S'a întors cam posac și a văzut pe vară-sa Anne Marie Soroceanu.

— Ei, ce e, ce e? Oprește-te, nebuno!

Anne Marie îl zărise din fereastra vilei lor, unde se instalase de o săptămână cu mamă-sa. Aduseseră, împreună cu alte doamne, din partea Crucii Roșii o seamă de vestminte pentru soldați, strânse la repezeală în București. Cât ce l-a zărit, s'a precipitat furtunatecă pe urma lui. Voia să-i facă o surpriză. N'a reușit. El se îndepărtase prea mult și picioruşele ei, oricât de repede s'ar fi învârtit, nu-l mai puteau ajunge. De aceea a țipat.

Retezeanu a strâns-o în brațe și a sărutat-o. Dintre toate rudele, ea singură îl însenina. Anne Marie, deși se desvoltase cu o precocitate meridională, își păstrase

încă toată frăgezimea copilărească şi mai ales îşi păstrase curata veselie a unui clopoţel de argint. Când râdea ea, totdeauna cu gura plină şi din adâncul pieptului, sguduindu-şi sânii tari, Retezeanu, orice ar fi avut pe suflet, nu putea să nu râdă şi el. Când pleca ochii şi-şi potrivea buzele a supărare, trebuia să o mângâie pe frunte şi să-i arunce o glumă prietenească. De data aceasta, îmbujorată de fugă, gâfâind, cu ochii scânteietori de bucurie, era mai frumoasă decât oricând. Andrei a luat-o de braţ şi a pornit cu ea la vale.

— Bine îţi mai şade infirmieră, Anne Marie; dar spune-mi ce cauţi tu pe aici?

— Eu? Am venit cu mama. Mâine ne întoarcem. Dar tu? Tu ce cauţi aici? Ai fugit de pe front? Văd că nu eşti rănit.

— Nu, nu. Merg cu regimentul la Bucureşti, în refacere.

— Ce bine îmi pare. Stai mult? Ştii că te aşteaptă.

— Cine?

— Flirtul tău.

— Vezi-ţi de treabă. Spune-mi mai bine, ce face mama.

— Tante Smărăndiţa e bine. Ea şi cu mine suntem singurele la Bucureşti cari ne-am mai păstrat firea şi n'avem frică de război. Incolo, brrr, o groază şi un blestem.

Toți cred că vom fi bătuți și că are să fie rău de tot, foarte rău. Tu ce zici?

— Știu eu? Incolo ce mai e?

— Incolo nu mai e nimic. Adică, nu, mai e ceva. Aeroplanele. Ai auzit? In fiecare zi ne bombardează. E îngrozitor. Mie nu mi-e teamă. Ultima oară când au fost, le-am privit din balcon, sfidându-le. Au murit mulți. Și mai e ceva.

Aceasta însă nu ți-o spun decât dacă ghicești.

— . . . . ?

— Jean.

— Ce Jean?

— Ei, ce Jean? Baronul de Lassarde, amicul dumitale. Anne Marie a roșit pronunțând numele francezului.

— Cum, ce caută el aici?

— A venit cu misiunea franceză. Dar par'că nu te bucuri de loc? Mi-a vorbit așa de frumos de tine. Drăguț băiat.

Vorbele din urmă, spuse de către Anne Marie pe un ton destul de naiv, dar cu o desinvoltură de femeie stăpână pe simțurile ei, au îndepărtat instinctiv brațul lui Retezeanu, un biet braț de văr, a cărui atingere curată nu-și putea potrivi gingășia cu palpitațiile vinovate ale celuilalt braț.

La o cotitură Cazino-ul a apărut mare și pompos. Anne Marie continua să ciripească

despre întâmplările din București. Veniseră și ofițeri ruși în capitală și englezi și italieni, dar toți laolaltă nu erau așa de drăguți ca francezii. Retezeanu, preocupat, nu mai prea asculta. Venirea prietenului său Lassarde, după doi ani de despărțire, în starea sufletească în care se găsea, îl surprindea neplăcut. Mai ales în urma frământărilor acestor două zile Jean îi răsărea în cale cam indiscret, ca un ochiu critic, intempestiv îndreptat asupra unui om cu toaleta în neorânduială.

Localul de petrecere al Sinaei, transformat în spital, nu-și schimbase nimic, firește, din liniile lui. Răsturnat pe pajiștea dealului, ca o femeiușcă venită în vilegiatură, ascundea pe răniți cu aceiași cochetărie sub dantelele-i de eftină calitate, întocmai cum ascundea cu câteva luni mai înainte pe veselii vizitatori ai stațiunii climaterice. Andrei a intrat cu desgust în el. Un miros acru de puroi amestecat cu desinfectante l-a isbit în obraz. Războiul e roșu pe front și e galben în spitale. Sângele sprinten al soldaților, care țâșnește viguros pe câmpul de luptă, împrăștiindu-se cu frenezie sălbatecă, aici, bolnav și molatec, se scurgea mizerabil într'o dezagreabilă secrețiune puturoasă. Sălile toate și coridoarele erau pline cu răniți, întinși în paturile lor,

nemişcaţi, galbeni de suferinţi, cu ochii aprinşi încercuiţi şi cu frunţile înăduşite. Doctorii treceau grăbiţi dela om la om, iar infirmierele, prea puţin îndemânatece la începutul carierei lor, semănate pe la căpătâiul câte unui pat, argintii în bătaia razelor de soare, ele singure descomplectau această grozavă simfonie galbenă a durerii.

Intovărăşit de Anne Marie şi de mama ei venită mai din vreme la spital, Andrei a trecut cu grije şi cu groază prin câteva săli. Un doctor tânăr, văzând din ce regiment face parte, l-a întrebat dacă nu vrea să cerceteze vre-un camarad, anunţându-i că e un maior într'o sală apropiată.

— Da, da, adică... da...

Era maiorul Vasilescu, fostul comandant al batalionului lui. Retezeanu n'ar fi intrat dacă tânărul doctor nu l-ar fi luat prea repede şi dacă n'ar fi fost prea obosit şi prea fără voinţă după atâta sbucium sufletesc.

Cei doi vrăjmaşi s'au salutat privindu-se întrebător şi amândoi n'au putut să-şi interzică un zâmbet amabil. Maiorul, vindecat după cinci săptămâni, de când fusese rănit, avea o expresie mai puţin aspră în faţă, iar paloarea îi da un apreciabil aer de distincţie, care nu i-a scăpat lui Retezeanu.

— Bravo, domnule locotenent! Iți mulțumesc. Ești singurul din tot regimentul care te-ai gândit la mine.

Andrei a roșit. Situația era absolut falșă. Nici prin gând nu-i trecuse să-l caute pe maior. Din ochii, odinioară atât de întunecoși, ai lui Vasilescu porneau însă două raze de reală mulțumire. Era deci cu neputință să nu șadă pe un scaun și să nu-i povestească în câteva cuvinte fostului asupritor al lui povestea recentă a regimentului. Vasilescu asculta cu atenție și-i cerea mereu detalii. Țărănos cum era și cam îngust la judecată, avea o dârză energie populară și un spirit de disciplină exaltat, cari făceau din el un admirabil ofițer. Retezeanu, cum povestea, cu toate că trebuia să-și reamintească desele hărțueli pe cari le-au avut împreună, nu putea să nu-i recunoască cel puțin acum calitățile adevărate. Când a ajuns la pierderile pe cari le-a suferit regimentul și cu deosebire compania lui, ușa s'a deschis încetișor și în pervaz a apărut ca o stafie, cu o scufie în cap și cu o pereche de bocanci într'o mână Piperea, bucătarul. Fața i s'a lungit mirată când l-a văzut pe Retezeanu, bocancii i-au căzut din mână, iar cealaltă mână a dus-o la scufie militărește, strângându-și picioarele cu emoție.

Toată sala a râs. A râs și el.

— Să trăiți, domnule locotenent!

— Ce-i Pipereo? Ești aici?

— Aici, să trăiți. Dar nu sunteți rănit, domnule locotenent?

— Nu sunt rănit, Pipereo. Mergem cu regimentul în refacere la București. E în gară și plecăm acum.

— Vai de mine, domnule locotenent...

— Ce-i?

— Păi, vin și eu, domnule locotenent. Luați-mă și pe mine. M'am tămăduit, să trăiți...

Un hohot de râs a subliniat gestul prin care se lămurea unde s'a tămăduit Piperea. Maiorul care, cu bunăvoința doctorului, îl mai oprise câteva zile pe fostul bucătar, ca să-l servească, deoarece pleca și el peste câteva zile din spital, râzând, i-a făcut semn să se îmbrace. Piperea și-a trântit scufia într'un colț și halatul într'altul, plecând repede la magazie după haine.

Afară, în fața Cazinoului, doamna Soroceanu și Anne Marie l-au mai reținut câteva clipe pe Andrei. Mătușe-sa era îngrijorată. Perspectivele războiului, după știința ei, erau dezastroase. Retezeanu a înregistrat totul cu indiferență. Când s'a ivit Piperea, gata de drum, cu un munte de calabalâc în spate, a strâns mâna celor două femei

aproape distrat şi a luat-o repede spre gară, inspirând din plin, ca să se învioreze, aerul limpede şi cam umed al Sinaei.

Bucătarul, la doi paşi în urmă, se ţinea după el.

Mic şi aţos, cu ochii negri inteligenţi, acest ţăran din Muscel, trecut de patruzeci de ani, era cel mai bătrân soldat din regiment. Pe faţa lui smeadă necazurile îşi scriseseră urmele prea de vreme. Avea însă o lumină tânără în priviri, ori de câte ori potrivea o glumă. Tata regimentului. Aşa fusese botezat. Iar el, folosindu-se de această poreclă, îi şfichiuia pe toţi cu ironia lui săltăreaţă şi uşoară, a cărei amărăciune abia dacă se simţea. Nu-i cruţa nici pe gradaţi şi câteodată nici pe ofiţeri. In faţa lor se oprea totdeauna într'o atitudine pe jumătate glumeaţă, pe jumătate serioasă. E drept că slujba de bucătar îi îngăduia multe, căci din mâna lui porneau singurele bunătăţi ale războiului. Mai ales bătrâneţea îi da însă superioritatea de care, firește, că nu prea abuza, de cât cel mult faţă de Geanăalbă, ajutorul lui, pe care îl plesnea cu lingura plină de ciorbă şi-l freca cu funingine, ori decâteori n'avea altă ghiduşie mai bună de făcut. Dela începutul războiului şi până la retragerea în munţi, Piperea fusese singurul isvor de veselie, nesecat încă de

focul mitralierelor şi de bubuitul tunurilor. Dela început şi până la retragere, când o schijă de obuz i-a curmat şi lui pe o vreme oarecare zâmbetul de pe buze. Fuseseră trei zile în şir atacuri înverşunate la Predeal. Compania a noua, mereu în linia întâi, abia a treia zi a isbutit să primească mâncare caldă. In ziua aceea Piperea, după ce a împărţit borşul, a stat şi el în tranşee şi a tras câteva cartuşe. Un obuz s'a spart tocmai în dreptul lui şi l-a rănit uşor. Retezeanu l-a evacuat repede. De atunci s'a gândit deseori la el. Ce l-a îndemnat pe acest bucătar să pună mâna pe armă? Ce vrajă a putut să-l îndrume spre moarte? Cum mergea spre gară, l-a întrebat, întorcându-se către el.

— Dar tu ce lipsă aveai să tragi cu arma?

Piperea a râs.

— De, păcatele mele, domnule locotenent. Mă gândeam şi eu la Stanca mea. Era să zică că-s un neblesnic, dacă nu păţeam şi eu ceva în război. Nu mă mai primea în pat, să trăiţi. Ştiţi, n'am copii, vai de capul meu...

Acest fel şugubăţ de a răspunde, ocolind întrebarea, l-a neliniştit totdeauna pe Retezeanu în legăturile lui cu soldaţii. Nu-i pricepea şi nu ştia de unde să-i ia, ori de câte ori încerca să se apropie de ei. Sunt

închişi, îşi zicea, sunt suflete de licurici, cari luminează numai în noaptea lor. Şi totuşi opt sute de mii de ţărani s'au sculat de pe la vetrele lor în acest război, făcând un act de voinţă colectivă, pentru o ideie. Prin ochiul limpede al lui Piperea, Retezeanu îi vedea pe toţi, mişcându-se şi năzuind în toate părţile, ca un muşinoi răsturnat de ciubota grea a istoriei. Ii vedea pe toţi şi poate pentru prima oară a simţit în inimă bătând nelămurit tainicul sentiment al rasei, altfel decât l-a simţit până atunci.

— Bine, Pipereo, a zis îngândurat...

In faţa gării se făcuseră preparativele de îmbarcare. Apariţia lui Piperea a stârnit senzaţie printre soldaţi...

— Iacă şi tata. Ce-i tăticule?... Ţi-au cusut locul cu norocul. Ţi-e sănătoasă buca?

Ofiţerii prinseseră o gazetă şi Mache Ploeşteanu cetea ştirile cu glas tare. Harry Grünberg, din spirit profesional, se apropiase şi el. Mache l-a văzut.

— Ciuleşti urechia, hai? Şterge-o de-aci, că te plesnesc.

Retezeanu a căzut tocmai pe această scenă. Livid, cu obrazul scofâlcit de insultă, Grünberg l-a primit cu o privire înlăcrimată de durere.

* * *

Trenul alerga pe valea Prahovei în jos. Andrei, într'un vagon de marfă cu întreagă compania, se uita dealungul terenurilor petrolifere. Sondele smolite îşi ridicau nenumăratele ciocuri în aer şi pe ici pe colo, prin diferitele gări, mari rezervoare de petrol, pitite unele lângă altele, anunţau trecătorului munca ce se săvârşea aici, pentru punerea în valoare a unei formidabile avuţii subpământene. Cu privirile moi, Retezeanu mângâia acest peisagiu în liniile căruia se lămureau urmele mâinii omeneşti: — o plăcere pe care n'a mai simţit-o de mult cu atâta intensitate.

Pe vremea când era la Paris, obosit de fumul fabricilor şi copleşit de ivirea la fiecare colţ de stradă a inteligenţii umane în acţiune, sufletul, dospit de civilizaţie, i se cerea mereu în largul misterului naturii. Îşi aducea aminte câtă bucurie avea atunci, când, scăpând din oraş, putea să contemple un bou basc la poalele Pireneilor şi îşi da seama ce adâncă mulţumire şi linişte îl cuprindea acum, în faţa acestei păduri de sonde.

Părea că fiecare sondă e o soră bună de a lui, o soră a sufletului lui poleit în marea fabrică de suflete de pe malurile Senei. Avea această părere şi fără să vrea s'a gândit la Verhaeren, cântăreţul ciocanelor creatoare, răsărit ca o protestare din cărnurile flamande ale lui Rubens şi Jordaens, întocmai cum răsărea

şi el acum din primitiva aşezare a poporului său.

Un zâmbet bolnav i se înstăpânea pe buze, cum făurea aceste gânduri. Harry Grünberg, alături de el, îl păştea cu întristare, aşteptând clipa când să-i vorbească. Retezeanu i-a dibuit dorinţa pe obraz, cu toate că începuse să se înopteze.

— Ei, Grünberg, ce mai spui?

— Ce să spun, domnule locotenent? Mizerie, ca totdeauna.

— Cum? Ne întoarcem în Capitală. Nu te bucuri?

— De ce m'aş bucura? Tot una e şi acolo. O ţară în război, ori în ce colţ al ei, îţi oferă cu mici nuanţe acelaş tablou dezolant. Mai bine m'aş duce în pustiu, în Sahara, să nu mai văd oameni.

— De ce exagerezi, Grünberg? Vezi, acesta e păcatul rasei dumitale. Şi exagerarea nu este un bun sfătuitor în viaţă. Ea poate duce la poezia de un lirism sălbatec din Cântarea Cântărilor, ori la plângerile lui Eremia, dar nu duce nici când la o chibzuită normă de viaţă. Adică, cum? De ce să mergi dumneata în Sahara, când poţi merge la Bucureşti? Pe acolo sunt animale, cari muşcă mai strașnic decât Mache Ploeşteanu şi te-ai prăpădi, Grünberg...

Retezeanu a râs cu bunătate. Harry Grünberg, strângând din buze, a tăcut. Intre ei doi,

cunoscându-se numai din viața militară, deosebirea de rang ținea loc distanței care i-ar fi despărțit în viața socială. Andrei a avut însă totdeauna pentru Grünberg un sentiment de înțelegătoare ocrotire. Il simțea pe acest evreu inteligent și cult tot atât de preocupat de adânci frământări sufletești și tot atât de străin în țara lui ca și el. Pe acest temei comun simpatiile lor s'au întâlnit cu stăruință, astfel că Retezeanu a stat deseori de vorbă cu Grünberg, despre probleme intime ale inimii, cum făcea de data aceasta, și cum nu făcea cu alții din regiment.

— Da, da, Grünberg, exagerezi. Omul cult, copleșit de barbarie, nu poate fugi decât în civilizație. Dumneata care ești un om cult, lovit de Carpații însângerați, nu poți să dorești Sahara. Pustia vine numai după o saturație intelectuală, cum vine primitivismul artei moderne, după îmbâcsirea inteligenții din zilele noastre. Iată de ce, cum zic, nu poți fugi din război în țara leilor, ci trebue să preferi să te oprești la București, să iei o baie, fie cât de proastă. Așa judec eu. Așa judecam, trecând printre aceste sonde pe cari le-am salutat cu dragoste frățească, simțind o mare asemănare între mine și între ele, o îngemănare, pe care îmi făcea bine să o constat.

Harry Grünberg a râs cu amărăciune.

— Domnule locotenent, îmi dați voe să vă spun, că într'un singur punct aveți dreptate. Sondele seamănă într'adevăr cu dumneavoastră, ca niște surori cu un frate. Atât de mult semănați, încât îmi iau libertatea să vă spun, că și ele sunt făcute de străini, cum și dumneavoastră sunteți făcut la Paris — dumneavoastră și sondele, singurii reprezentanți ai civilizației în țara aceasta.

Furierul era cam îndrăzneț. Retezeanu i-a răspuns deci pe un ton sec.

— Da, va fi adevărat, dar și eu și petrolul ne-am născut din pământul acestei țări. Fabricația va fi streină, dar materia primă e autohtonă.

In convorbirile lor de până acum au ocolit cu îngrijire orice posibilitate de a atinge rana adâncă pe care o purta ascunsă fiecare în felul lui în suflet. Retezeanu a găsit că pasionatul său tovarăș, în mod nu tocmai delicat, s'a cam grăbit cu desvelirea ei. Harry Grünberg ar fi căutat să o precizeze și mai bine, a și răspuns ceva, dar cuvintele i s'au pierdut într'un crâncen sgomot de oțele. Trenul, scăpat din regiunile de munte, se îndemnase binișor la drum. Mecanicul a oprit brusc în gara din Băicoi. Această oprire le curmă convorbirea și stârni o ploaie de înjurături prin toate vagoanele.

— Aoleo, țipă Piperea dintr'un colț.

— Ptii, fire-ar al dracului! Mi-a turtit nasul, scrâşni altul.

Băeţii, aşezaţi ca sardelele, cum se culcaseră cu capul pe raniţă, dormeau duşi în legănatul monoton al vagoanelor. Treziţi în acest fel, unora li s'a speriat somnul şi au început să vorbească. Piperea era printre aceştia. Se aşezase lângă unul din satul lui, unul Ghiţă Năgăilă, cel mai sdravăn din companie. Nu se prea potriveau ei cu firea şi nu se înţelegeau, nici când erau flăcăi tineri, nici mai târziu în satul lor. Abia de când milităreau împreună, dacă s'au mai apropiat. Năgăilă era fecior de bani gata, băiatul celui mai chiabur ţăran din sat. Piperea era printre cei mai săraci. Năgăilă era spătos şi încet la vorbă. Piperea era scurt şi repede. Mai avuseră apoi o ceartă, cândva, pentru nişte porumb împrumutat şi nedat înapoi la vreme. Dar acum, că-şi împărtăşeau soarta, s'au mai îndulcit între ei şi Năgăilă se găsea adeseaori făcând avansuri lui Piperea, care era mai îndemânatec şi mai bine privit de către ofiţeri.

— Ce-o mai fi şi războiul acesta, zise Piperea ce-o mai fi, măi Ghiţă? Te urcă într'un vagon, te închide ca pe vite, te duce, te duce şi pe urmă îţi dă drumul ca să te baţi.

— Ştiu eu, răspunse Năgăilă îngândurat, te pomeneşti că s'o fi coborît Antihârţ, măi frate. La Bucureşti, în Dealul Spirii, înainte de a

pleca, era una de boscorodea zi și noapte și lega farmece și zicea că ea oprește pe Antihârț și că nu se mai face război. Dar tot s'a făcut și i-au luat bărbatul. A murit, săracul și el. Știi, ăla, Mitache, a murit pe lângă Sibiu într'o patrulă...

— Eu, zise din nou Piperea, eu am auzit că se face război ca să ne dea pământ. Zice că dacă batem pe inamic îi luăm pământul și atunci le rămâne destul boerilor ca să ne dea și nouă. Mai știi? N'ar fi rău...

— Despre partea mea...

— Știu, că tu ai. Dar și din partea mea tot atât ar fi. Numai să scăpăm sănătoși... Nu știu ce-o fi făcând Stanca...

—Nici dela a mea n'am mai primit nici o știre.

— Eu i-am scris o scrisoare, să vie la București. Poate că stăm mai mult și o văd.

— Eu n'am scris.

In cealaltă parte a vagonului, alți doi, schimbau și ei vorbe pe înfundate. După câteva minute de așteptare trenul s'a pornit din Băicoi, la început rara - rara, pe dibuite, pe urmă, prins subit de o sburdălnicie necunoscută, repede, ca un gândac speriat. Noaptea se închegase pe de-a'ntregul. Stele răsleţe clipeau fugare printre zăbrelele vagoanelor, asemeni unor gânduri luminoase într'un creer întunecat.

Retezeanu, urmărit de cuvintele lui Grünberg, a stat o vreme întins ca toți ceilalți, apoi mai târziu, supus de o moleșeală adormitoare, cum se întâmplă după oboselile lungi, a căzut într'un fel de jumătate somn nervos, străbătut de imagini precipitate cu stăruință din cele mai nelămurite colțuri ale simțurilor. Ana i-a apărut în minte, înaltă, subțire și ademenitoare. Părul negru îi flutura pe frunte în inele săltărețe, ochii mari îi râdeau plutind în ape vineții, buzele cărnoase îi surâdeau întredeschise, atât cât puteau să-i deslușească primejdia albă a dinților, sânii i se sbăteau ca două porumbițe speriate și brațele îi cădeau dealungul trupului ca doi șerpi obosiți de marmoră. O vedea vie înaintea ochilor împăenjeniți și un cutremur de voluptate l-a încins din creștet până în tălpi.

— A, femee, femee, a murmurat.

El nu iubise niciodată. O mulțime de prietene i s'au fost strecurat prin brațe. Nici una n'a reușit să-i trezească însă adâncimile slave ale sufletului, cum obicinuia el să spună, lăsându-l toate în domeniul pozitiv, fără mister, clar și strâmt al latinității. Până acum nici nu prea dorise o complicație sentimentală. Furat de cărți și sbuciumări intelectuale, abia din când în când, în clipe grele de singurătate morală, abia atunci, robit de slăbiciuni, dacă se îndrepta cu brațe tremurate spre cuibul

cald al unei dragosti adevărate. Abia atunci şi nici atunci, căci valul vieţii îl scutura repede.

Pe Ana a întâlnit-o la Bucureşti în primele luni ale reîntoarcerii. Fata unui arhibogat moşier ridicat de curând, măritată cu profesorul universitar Patridi, medic savant rătăcit în politică, această superbă incarnaţiune a rasei româneşti a ajuns în scurtă vreme gloria saloanelor bucureştene. N'o iubea nici pe ea, cum n'a iubit nici pe altele, dar a supus-o pentru plăcerea de a o avea, cucerind astfel, într'un timp scurt celebritatea cuvenită printre fanţii Capitalei. N'o iubea şi o chinuia bucurându-se de toate defectele pe cari i le descoperea, ca o răsplată, îşi zicea el, pentru concesia pe care o făcea societăţii din jurul lui, atunci când îi accepta rodul cel mai de elită. N'o iubea, deşi în cursul legăturilor de aproape doi ani, Ana, cu pasiunea ei, a izbutit să-i stăpânească până la un punct simţurile.

Harry Grünberg nici nu bănuia prin ce regiuni sboară gândurile lui Retezeanu. Văzându-l tăcut îşi închipuia, pe bună dreptate, că vorbele lui l-au atins prin francheţa lor neobişnuită. Ar fi căutat deci un prilej ca să reia conversaţia, pentru a-şi cere ertare şi mai ales pentru a-i face o mărturisire complectă acestui om, despre a cărui generozitate şi largă vedere era cu desăvârşire convins. Multă vreme a pândit prilejul, fără să-l

găsească. S'a svârcolit, a tușit, și-a aprins o țigare, dar totuș n'a reușit, până ce, luându-și inima în dinți, în sfârșit, i-a zis cu timiditate.

— Domnule locotenent, dormiți?

— Nu. Ce este Grünberg?

— Mă ertați, dar aș dori să vă vorbesc ceva. Poate că vă deranjez.

— Nu, de loc. Spune.

— Aș dori să vă cer ertare, să vă explic... dar poate că aveți altele în cap...

— Nu. Vorbește Grünberg. Te-am ertat. Vorbește. Mă gândeam la o femee. Când te gândești la femei, ești mai ertător decât oricând. Spune.

Harry Grünberg s'a dat puțin mai la o parte și a început.

— Domnule locotenent, am îndrăznit să vă vorbesc adineaori într'un mod care a putut să vă supere. Nu știu cum, eu simt însă și am simțit întotdeauna până acum, că în dumneavoastră întâlnesc un om, care are din belșug înțelegerea umană a lucrurilor și a împrejurărilor. V'am urmărit din clipa cea dintâi când v'am văzut, în cele mai mici amănunte, găsind că dumneavoastră sunteți primul român întreg, primul mare român, aș zice, dacă îmi permiteți această vorbă sinceră.

Retezeanu n'a putut să nu-și oprească râsul.

— Iar exagerezi, Grünberg. Ştii, exagerarea...

— Nu, domnule locotenent. Lăsaţi-mă să vă vorbesc, aşa cum cred eu. Oamenii mari sunt judecaţi şi proclamaţi mari numai după ce au făptuit ceva. Dar nu sunt ei aceiaşi şi înainte de a-şi fi materializat prin fapte o părticică din sufletul lor? Cum, adică, Dante era mai mic înainte de a-şi fi scris Divina Comedie şi mai mare după aceea? Vorbesc din punctul de vedere al economiei inteligenţii omeneşti şi nu din punct de vedere istoric, care e un foarte prost punct de vedere.

Retezeanu l-a întrerupt, de data aceasta cu severitate.

— Ascultă, Grünberg. Azi ai suferit o nouă insultă, ca de atâtea ori înainte. Azi, ca de atâtea ori până acum, m'am apropiat cu simpatie de dumneata. E însă suficientă această simpatie, ca să mă proclami om mare şi să mă compari cu Dante, fie chiar înainte de a-şi fi scris Divina Comedie? Nu bagi de seamă că eşti ridicol? Temperează-ţi, te rog, vorbele şi spune-mi, fără aprecieri asupra persoanei mele, ce aveai de gând să-mi spui. E mai bine pentru dumneata şi mai agreabil pentru mine.

— Voiam să vă spun, domnule locotenent, că alături de dumneavoastră am simţit mereu bătând din aripi şoimul îndrăzneţ al individualităţii, am simţit acel tainic fâlfâit al

sufletelor alese, la umbra cărora se adăpostesc deopotrivă bogaţii şi săracii cu duhul, cum m'am adăpostit şi eu. Am simţit aceste şi, în întreg cursul campaniei până acum, gonit ca un ciumat de către ceilalţi, bănuit şi insultat, prezenţa dumneavoastră singură mi-a fost de ajuns, ca să mă pot reculege, când mă apropiam de sfârşitul răbdărilor. Altfel, nu ştiu ce aş fi făcut, căci sufăr, domnule locotenent, sufăr ca evreu şi ca socialist, purtând îndoita sarcină a sângelui şi a convingerilor mele.

— Ei, şi?...

— Nu îndepărtaţi, vă rog, nota de seriozitate din convorbirea noastră, fiindcă, vedeţi, eu dacă aş şti că în restul campaniei aş fi lipsit de ochiul înţelegător al dumneavoastră, mai bine aş dispărea.

Retezeanu a surâs plin de bunăvoinţă.

— Eu înţeleg că urăşti războiul, Grünberg, de oarece o întreagă ideologie te îndeamnă la aceasta. Eu înţeleg că urăşti în deosebi acest război, pe care îl faci în condiţii umilitoare, ca furier, la ordinele lui Mache Ploeşteanu. Dumneavoastră socialiştii ar trebui să aveţi însă un anumit simţ al masselor, salvator în astfel de împrejurări. Ştii, ca struţul, când vine cataclismul, te pleci în nisip, te acoperi cu el şi, împărtăşindu-i soarta, îţi vine mai uşor. E mai greu de noi aceştia, individualităţile, cum zici dumneata, cari n'avem nisip

în care să ne ascundem capul, n'avem masse, ci descoperiţi şi goi, ne bat toate furtunile vremii.

— Vă înşelaţi, domnule locotenent. In ce mă priveşte, eu nu mai pot mărturisi religia masselor, cel puţin pentru moment, nu. Ce fel de masse? Ale cui? Ale mele? Dar nu vedeţi cum aceste masse mă refuză? Nu băgaţi de seamă cum mă elimină ca pe un corp străin, cum mă aruncă în margine de drum, ca pe o zdreanţă netrebnică? Şi de ce? Fiindcă sunt evreu, domnule locotenent, fiindcă sunt de o altă rasă, fiindcă port scris pe frunte un blestem, un mare blestem bimilenar. Războiul acesta spurcat a distrus legăturile dintre popoare. Izbutiserăm să aruncăm în ultimele decenii câteva punţi dela neam la neam, care acum au fost toate sdrobite, cu prima lovitură de tun. Dealungul liniilor de căi ferate şi dealungul telegrafelor şi telefoanelor ne trimiteam sufletele dela unul la altul, dumneata la Paris, alţii la noi. Şi acum? Ce nenorocire! E fericit acela care poate să se confunde cu poporul său, ca să distrugă şi să omoare alte popoare. Eu nici măcar această tristă fericire nu pot să o am...

Cuvintele lui Grünberg loveau grele în urechea lui Retezeanu. Era un cântec pe care îl cunoştea atât de bine. Era cântecul lui, început la Paris în 1914. Era grozava baladă

a suferințelor lui, într'o variantă deopotrivă de dureroasă.

Iată, doi oameni, se gândea ascultându-l pe Grünberg, doi izolați în mijlocul celui mai crâncen vifor, două luntri fără cârmaci, doi indivizi fără popor. O ceață grea i s'a așezat pe suflet, cum se gândea. Și ca de atâtea ori în turburătoarele lui lupte sufletești, l-a cuprins desnădejdea, simțind că e un învins în orgolioasa cetățue în care se închisese, învins definitiv.

Trenul alerga, năzuind spre București. Oțelele își sunau lugubra lor cadență. I se părea că vagonul lui e un fantastic car mortuar, ce sbura spre cimitir cu cadavrele a doi nenorociți. Mai mult pentru sine l-a întrebat pe Grünberg.

— Te înțeleg, dar nu ți-ai putea găsi oare un punct de sprijin? N'ai putea să-ți găsești un culcuș în sânul acestui popor? Nu te-ai putea cumva împăca cu țara?

Grünberg a râs.

— Cum? Dacă nu se împacă ea cu mine! Și ce punct de sprijin să găsesc? Eu am crescut în zodia ideilor de civilizație. O viață întreagă n'am făcut altceva decât am căutat să-mi însușesc elementele acestor idei, cercând să trag ultima consecință din ele. Toate aceste elemente le-am primit de aiurea. Nimic nu mi-a dat țara. O, dacă aș fi fost în Franța,

de pildă, acolo m'aș fi legat de ceva, de un vitraliu din Rouen, de o piatră a Bastiliei și mi-aș fi găsit un rost în vâltoarea lumii. Dar aici? Dați-mi galeria de tablouri pe care s'o apăr și să mor lângă ea. Dați-mi o instituție la umbra căreia să mă culce gloanțele mitralierelor dușmane!

Retezeanu, aducându-și aminte de felul cum a plecat din Paris, a murmurat.

— Lasă Franța. Nici vitraliul din Rouen, nici piatra Bastiliei și nici instituțiile răzimate pe ele nu sunt ale dumitale și nici nu te sprijinesc. Dacă nu-ți dai seama de aceasta, ducându-te să le întrebi, desigur că ți-ar ști răspunde ele astfel, încât nu le-ai mai întreba niciodată. Indreaptă-te poate în altă parte.

Grünberg i-a răspuns.

— Nu se poate. Nu am strămoși îngropați aici, ca să-mi permit argumentații liniștite ca aceea pe care o întrebuințați față de mine. Singurele mele moaște sunt acele pe cari le-am spus, sunt de împrumut, dacă vreți, dar eu le consider ca fiind ale mele. In cazul că nu le mai pot păstra, voi rămâne pustiu, ca o casă părăsită...

— Strămoșii... strămoșii...

Retezeanu a râs cu amărăciune, reținând numai acest cuvânt.

— Strămoșii, dragă Grünberg, nu sunt aceia cu cari se laudă o seamă dintre compatrioții

noştri, biete nume prizărite prin cine ştie ce hrisoave, acte de danie sau procese pentru moşii. Strămoşi sunt numai aceia cari şi-au scris numele într'o operă nemuritoare, cari au făcut o cruciată, cari au sprijinit pe un Leonardo în epoca Renaşterii, cari au răzimat pe umerii lor o reformă ca a lui Luther, ori cari au schimbat cu vârful sabiei harta lumii în vremea marii revoluţii. Toţi ceilalţi sunt simple instrumente oarbe în mâna naturii, pentru perpetuarea speţii. Strămoşi sunt numai aceia pe cari îi poate revendica umanitatea întregă drept strămoşi. Aceasta ţi-o spun eu ca s'o ştii dela mine.

Grünberg, uluit de această mărturisire, a gângăvit.

— Atunci?

— Atunci să-ţi cauţi în altă parte sprijinul moral şi dacă nu-l găseşti, te plâng, iubite amice...

Vorbise prea mult. Şi-a dat seama cam târziu. Cu prima rază de lumină de lună care a străbătut prin zăbrelele vagonului, undeva pe albastrul cerului, s'a proectat chipul lui Dimitrie Cantemir, de data aceasta mustrător, nu blând ca la Paris. Retezeanu l-a sfidat cu îndârjire, dar totuşi n'a mai continuat. Şi-a aprins o ţigară şi a început să fumeze cu lăcomie, învelindu-se în blană. Grünberg n'a îndrăznit nici el să mai vorbească. Razele

lunii s'au înteţit din ce în ce mai mult, desvăluind rând pe rând chipurile soldaţilor din vagon. Feţe bărboase, feţe roşcovane şi feţe îngălbenite de suferinţă zăceau unele lângă altele. Un miros acru de năduşeală şi murdărie veche se lupta cu boarea ce năvălea de afară. Din când în când, câte o sforăitură năvalnică se ridica deasupra sgomotului trenului. Pe pieptul desgolit al unui soldat, trei păduchi se plimbau agale, ca la ei acasă...

La ora unu şi jumătate, trenul s'a oprit gâfâind în gara Bucureşti. Regimentul a debarcat şi a plecat cu paşi repezi spre cazarma din Dealul Spirei.

II

Coana Smărăndița Retezeanu era în salon. Mică, cu părul alb, cu ochii albaștri și prea puțin desfigurată de cei aproape șaptezeci de ani, sta în fotoliu. Își aștepta oaspeții. Era Vineri, ziua ei de primire. Nu o mai ținuse dela începutul războiului, de cât de vre-o două ori. Mergea în fiecare zi la spital. Acum, că a sosit Andrei, știa că se vor găsi mulți, din familie și prieteni, cari să se abată pe la ea, ca să-l vadă sau să aibă știri despre el. De aceea a rămas acasă.

Trecuse ora cinci și nu mai venea însă nimeni. Era să se supere. Cum? Atâta lipsă de atenție față de băiatul ei? Ca să se potolească a scos cărțile din sertar și a pornit o pasență. Și-a ales-o pe cea obișnuită, a lui Napoleon. Pe la mijloc a'ncurcat-o. A strâns cărțile și le-a numărat. Asul de pică lipsea. Nu era în sertar. Firește, iar hăbăucul de Niculae a trebuit să-l cocoloșească pe undeva. A sunat enervată. Niculae a intrat, ciorsăindu-și picioarele pe parchet, ca totdeauna.

— Unde-i asul de pică?

— L-am găsit eri pe jos, coniță, și l-am strâns în albumul de fotografii.

— Acolo ții tu cărțile? Adă-l aicea.

Niculae, liniștit, a luat albumul de pe etajeră, dintre o mulțime de bibelouri, răsturnând câteva din ele, a răsfoit o seamă de pagini și i-a întins stăpânii cartea cu pricina, tot atât de liniștit, cum o va fi așezat-o în ziua precedentă, răsturnând alte bibelouri, apoi, auzind că sbârnâie soneria dela intrare, a eșit, ca să se întoarcă imediat.

— Domnișoara Maria, coniță.

— Să vie.

Maria a intrat roșie la față, timidă și frumoasă. Costumul de infirmieră îi cădea în linii netezi pe corp. O șuviță de păr castaniu îi răsărea de sub bonetă.

— Sărut mâna.

Coana Smărăndița s'a înveselit.

— Ei, fetico, ce este? Șezi aci și spune-mi, ce mai e pe la spital.

— Nu e nimic nou. Am plecat mai de vreme. Azi a fost fratele meu la mine și mi-a spus că a rămas tot pe dinafară. L-aș ruga pe domnul Retezeanu, poate că-mi știe da dumnealui vre-o îndrumare. De aceia am venit. Săracul, fratele meu, e așa de supărat că nu-și găsește un rost de atâta vreme.

— Las'că am să vorbesc eu mâine sau poimâine la minister. Ce va să zică aceasta? Dar cu Andrei n'ai vorbit?

Maria a roşit din nou.

— Nu. Eu am plecat de dimineaţă. Dumnealui, obosit, s'a sculat mai târziu. Nu l-am văzut.

— Trebue să vie. Păcat că ai rămas aseară la spital, fiindcă am stat mult de vorbă. Eram numai noi. Mi-a povestit, ce primire frumoasă i-aţi făcut şi cum v'a întâlnit pe urmă la Braşov în refugiu.

— A fost foarte bun cu noi. Tata îmi povesteşte mereu de ziua aceea şi-mi spune că-l pomeneşte totdeauna la biserică. Dacă nu era dumnealui, cine ştie ce se alegea de noi. Am auzit tocmai alaltăeri că mulţi preoţi de-ai noştri au fost arestaţi şi vre-o câţiva au fost şi spânzuraţi.

— Săracii. Dar, auzi că sună! Asta trebue să fie Coraliţa. O cunosc după mers. Ori nu! Nu e ea!

Niculae a deschis uşa.

— Doamna Patridi.

Coana Smărăndiţa a surâs cu înţeles. Ştia şi ea ce ştia oraşul.

— A, dumneata eşti. Ce bine îmi pare. Te confundasem cu Coraliţa. Iartă-mi injuria, dar ea obişnueşte să vie cea dintâi în fiecare Vineri.

Ana a priceput dedesubtul cuvintelor coanei Smărăndița. Graba cu care s'a precipitat să-l întâlnească pe Andrei tocmai la el acasă era într'adevăr prea indiscretă. A râs cu râsul ei nervos și s'a așezat în fotoliu.

— Doamna Istraty e foarte simpatică. Imi faceți plăcere că mă confundați cu ea. Mă mir că a întârziat, ea care iubește atât de mult pe domnul Retezeanu.

Această jumătate de mărturisire era aproape o sfidare. Venise, adică, și ea să-l vadă pe Andrei. Dar Ana iubea atacurile directe. Era o veche specialitate a ei într'o lume, în care sensul cuvintelor și culoarea atitudinilor se tociseră.

— Da, ai dreptate, i-a răspuns coana Smărăndița, privind-o drept în față. Mă mir și eu că a întârziat, cu atât mai mult, cu cât ea e mătușa lui Andrei...

Ana a râs din nou.

— Dacă nu vin mătușile, vin prietenii. Dumnealui însă unde e?

— E la regiment. Trebue să sosească.

Maria a petrecut cu ochii mari și mirați pe Ana. O mai văzuse. Prestanța și eleganța ei îi trezeau un sentiment de umilință pe care nu și-l putea stăpâni. Legăturile ei cu Andrei o îngrozeau. Și ce o îngrozea și mai mult, era complicitatea veselă a coanei Smărăndița.

Nu știa bine, dar avea impresia că mama lui Andrei privea cu oarecare bunăvoință faptul că băiatul ei stăpânește pe cea mai frumoasă femee din București. Își câștigase această părere din interminabilele discuții pe cari le angaja mereu mătușa lui Retezeanu asupra relațiilor dintre Ana și Andrei. De o lună de zile, de când era în casă, coana Coralița, care venea să ia masa zilnic cu ele, nu înceta să bârfească pe nevasta celui mai imoral om și a celui mai fără de scrupule deputat guvernamental.

Nu înțelegea această eclipsă morală a bătrânei boeroaice, văzând bine în aceeaș vreme cât de severă era cu alții. I se părea că binefăcătoarea ei, care o primise în casă cu atâta generozitate curată, în urma scrisorii ce-i trimisese Andrei dela Perșani, oricât ar fi fost de bună, trecea totuș cu mult prea mult dincolo de limitele sentimentelor ei de mamă.

Ana a intrat și i-a spus bună ziua Mariei, fără să-i întindă mâna. Mai apoi, ca să schimbe vorba, s'a întors și spre ea, plină de bunăvoință, continuând însă a-i vorbi tot coanei Smărăndița.

— Ce frumușică e protejata domnului Retezeanu. O frumusețe rotundă. Ardelencele au ceva din sănătatea merelor pe cari le-am mâncat odată la Brașov.

Mama lui Andrei nu s'a putut opri să nu-şi plaseze şi de data aceasta o săgeată al cărei venin, de altfel, nu era prea primejdios.

— Da, e adevărat. Ardelencele au linii rotunde în obraz şi linii drepte în viaţă, noi avem linii drepte în faţă şi...

— Curbe în viaţă, a adăugat Ana râzând, fără să-i scape nota de tachinerie cam stăruitoare a coanei Smărăndiţa.

Maria, ajunsă fără de veste la suprafaţa convorbirii, ca un copil ruşinat, intimidată, şi-a plecat capul în pământ apoi, îndrăzneaţă şi l-a ridicat iar, cu ochii aprinşi de un gând şi mai îndrăzneţ.

— Se alunecă uşor pe toate liniile, fie că sunt drepte sau curbe. Mi se pare că exageraţi în bine pentru noi.

Coana Smărăndiţa a protestat.

— A, nu, fetiţo, să nu mai spui aşa ceva. Ce-ar zice părintele Văleanu, dacă te-ar auzi?

— Tata-i de legea veche...

O undă de pasiune îi scotea vorbele din inimă. Dacă ar fi putut, Maria ar fi continuat pe aceeaş coardă şi cine ştie ce prostii ar fi spus. Niculae a intrat însă din nou în salon, anunţând acum pe coana Coraliţa.

Mică şi ea, grăsulie şi intempestivă, mătuşa lui Retezeanu s'a rostogolit supărată în odae. Cea dintâi privire a aruncat-o tăioasă Anei, căreia i-a întins mâna. Pe cumnată-sa a să-

rutat-o. Tot astfel a sărutat cu o vădită ostentație și pe Maria. Sărutările coanei Coralița erau celebre și foarte eftine. Numai pe cei mai antipatici nu-i împărtășea de buzele sale, necăjită poate mai mult fiindcă nu-i putea săruta, decât că-i erau antipatici. Pupături muscălești, le zicea ea, cum se cuvin unei adevărate moldovence!

— Uf, ma chère, ce plictiseală. Și e o cale dela mine din strada Romană până aici la Șosea. Ori ce zici, Mario? Să vă desrobim, n'am nimic de zis, dar dacă s'ar putea în trăsură.

Ana a zâmbit.

— Vasăzică lipsa trăsurii era de vină...

— Că n'a sosit ea cea dintâi, a adăugat coana Smărăndița.

— Ce să fac, scumpă doamnă, dacă nu mai pot avea picioarele dumitale? Adică, nu, picioarele dumitale nu le-am putut avea niciodată, i-a răspuns coana Coralița Anei, pe un ton special de înțepat, apăsând pe cuvintele din urmă și gândindu-se la ceva, foarte urît.

Maria, sprijinită pe prezența coanei Coralița, împotriva tuturor obiceiurilor ei și a bunei cuviinți și-ar fi permis poate și ea o ironie pe care o avea în cap, dacă n'ar fi văzut mutra solemnă a stăpânei casei. Coana Smărăndița, de teamă ca nu cumva conversația

să ia un curs vijelios, potrivit temperamentului cumnatei sale, a încruntat din sprâncene, a tușit și s'a înfundat în fotoliu, punând cu insistență problema războiului.

— Știți că Andrei, întors de pe front, e foarte pesimist. Credința lui e că în scurtă vreme armata noastră are să fie sdrobită, în cazul că nu vin mai repede Rușii. Ei se vede că n'au de gând să vie. Imi spunea eri un fruntaș guvernamental că se menține svonul trădării muscalilor. E vorba ca Rusia să facă pace separată pe socoteala noastră, păstrându-și Moldova și dând Austro-Ungariei Muntenia. Mie mi se pare imposibil, dar cu toate aceste, situația cred că e foarte gravă. Dacă s'ar întâmpla o astfel de nenorocire, mă întreb, ce ne facem? Catastrofele simplifică împrejurările și vă spun drept că, lăsând toate la o parte, mă gândesc mult la Andrei. N'aș vrea să-l îngroape dezastrul. A luptat destul până acum, poate că ar fi bine să treacă puțin și la spatele frontului.

Ana era mai bine informată.

— Povestea cu Rușii nu e adevărată. Rușii vin încet, ca totdeauna, dar vor veni. Până să ajungă însă ei, se va da o luptă în fața Capitalei, care poate să fie o a doua Marnă, ori sfărâmarea complectă. Această bătălie va fi cea mai mare pe care o vom da noi. Va fi crâncenă și domnul Retezeanu ar trebui, deci,

într'adevăr, să se odihnească puțin. Sunt atâția cari dela începutul războiului nici nu s'au mișcat din București.

Coana Coralița, cu simțul ei fin de buldog, a străbătut ușor dincolo de vorbele cumnatei sale și ale Anei, în culcușul cald al sentimentelor din cari porneau. Tragedia obștească lua proporții atât în imaginația mamei cât și în a amantei, mai mult din pricina îngrijorării ce o aveau amândouă pentru soarta lui Andrei. Își iubea și ea nepotul. Mai bucuros ar fi murit dânsa, decât să se prăpădească ultimul vlăstar din neamul Retezenilor. Împărtășirea durerii ei cu o femee ca Ana o refuza însă cu indignare.

— Să vezi ceva, Smărăndițo, a zis coana Coralița, continuând pe același ton înțepat, mă mir foarte mult că te lași impresionată de toate fleacurile, cari circulă prin saloanele bucureștene. Vorba «dezastru» eu am auzit-o dela începutul războiului și am știut, din ce isvoare se trage. Dar după negustorii cari stăpânesc azi țara, te iei tu? Dacă ar trăi săracul Retezeanu și toți prietenii lui conservatori, te asigur că nici tu nici alții n'ați mai îndrăzni să vorbiți așa cum vorbiți. Alta ar fi situația. Cât îl privește pe Andrei, el s'a luptat ca un leu. Ce-i drept, ar putea să se dea puțin la o parte. Dar de ce spui tu toate acestea în fața lumii? O să-i iasă vorbe, Smărăndițo...

Ana, serios preocupată de Andrei, n'a voit să înregistreze noile hărțueli ale coanei Coraliţa. O știa dușmana ei neîmpăcată. Privind spre fereastră, afară, în toamna care arunca cu frunze moarte în geamuri, a murmurat cu glas scăzut, fără să-și dea seama, tocmai cuvintele coanei Coraliţa.

— Da, ar trebui să se dea puțin la o parte.

Maria auzise în ultimele zile aceeaș jalnică povestire a gravelor evenimente ce se succedau cu repeziciune. N'o mai mișcau atât de mult. Soarta lui Andrei o îngrijora însă și pe ea, cel puțin în aceeaș măsură ca pe Ana. Dar n'a spus nici o vorbă. Infrigurată, a tăcut în colțul ei, lăsându-le pe celelalte trei să-și vânture mai departe temerile, credințele și pasiunile. Rând pe rând salonul s'a populat apoi cu toate rudele și prietenii casei. Ea, uitată la o parte, cu sfială în priviri și cu inima frământată, tresărea ori de câte ori se deschidea ușa și apărea în pervaz mutra posacă de slugă bătrână a lui Niculae, ca să anunțe pe un nou venit.

Baronul de Lassarde a venit și el, însoțit de contele Cernomorskii, un alt prieten dela Paris al lui Andrei, acum căpitan în armata rusă. Francezul, mic, subțire și cam adus de spate, părea că se cobora dintr'o estampă cu lipsa lui de culoare, cu finețea lui și cu aerul lui vag de distincție occidentală.

Rusul, cenușiu ca toți Rușii, ușor congestionat de vutca pe care o băuse el și mai ales strămoșii lui, ciolănos și înalt, se deosebea mult de tovarășul său, cu toate că de la prima vedere putea fi trecut și el în aceeaș familie a oamenilor fini. Intrarea lor s'a remarcat printr'o scurtă tăcere și prin câteva scârțâituri de scaune. Coana Smărăndița l-a așezat pe Lassarde lângă ea. Coana Coralița pe Cernomorskii.

— Ei, spuneți-ne, spuneți-ne! Ce este nou?

Amândoi străinii au surâs cu bunăvoință.

— Să vă spună domnul de Lassarde toate noutățile, a zis Cernomorskii, fiindcă este un aliat mai credincios și francez cu simțul discernământului. Eu sunt tot atât de imaginativ ca și dumneavoastră, ori poate și mai mult...

— Cea mai mare noutate pentru mine e sosirea lui Andrei, a răspuns Lassarde, astfel că nu pot să vă povestesc altceva nimic. Unde e?

— Domnul Retezeanu își pregătește o primire triumfală, a zis Ana, strălucind ca un luceafăr în fotoliul ei. Nu vine, ca să fim toți strânși, când își va face apariția.

Coana Coralița n'a scăpat ocazia.

— Intr'adevăr, ar fi trebuit să vină Andrei până acum, mai ales că-l așteaptă de atâta vreme, atâtea cucoane frumoase...

Coana Smărăndița s'a supărat.

— Lasă-l și tu, săracul, că are să vie, dacă scapă dela regiment.

Niculae s'a ivit iar în ușa salonului.

— E el, e el, au strigat cu toții. Vedeți că sosește.

— Nu e el, vă înșelați, a răspuns un glas dogit, din antreu.

Era Patridi, care venise să-și ia nevasta. Figura lui de arnăut, intrând, par'că a uns cu funingine tot salonul. Avea părul negru, ochii verzui, barba castanie închisă și pielița feței arămie. Nu s'ar fi putut spune despre el că este cu adevărat ceeace se chiamă un bărbat brun. Infățișarea lui, gestul, atitudinea și mai ales glasul cavernos, străbătut printre niște buze cărnoase și mari, îi împrumutau însă această culoare noptatică. Patridi îți dă impresia că e negru, fiindcă are un suflet negru, a spus despre el odată un adversar politic, fără a-i pătrunde însă bine toate tainele sufletului.

— Iaca și Arno, a zis Ana.

Patridi s'a plecat în fața coanei Smărăndița, bălăbănindu-și brațele lungi și râzând cu o gură triunghiulară, fioros săpată în obrazul lui, de asemenea triunghiular.

— Decepție, hai?

— Te cred, a murmurat coana Coralița, ca să nu audă însă nimeni.

— Nu vă supărați, căci aduc veşti bune.
— Să vă auzim veştile.

Patridi, în ciuda slabei reputații pe care o avea, se bucura totuş de o autoritate politică recunoscută, cu atât mai mult, cu cât în ultimii ani ziarele îl pomeneau la fiecare nouă combinație ministerială. Insăşi coana Coralița, îi cântărea toate aprecierile şi-i înregistra părerile, repetându-le chiar câte odată printre amici.

— Se pare că la cartierul general, a zis Patridi, stăpâneşte în momentele din urmă o mai bună dispoziție. Comandamentul nostru pune mari nădejdi în lupta care se va da pe Argeş. Se spune că, strângându-ne toate forțele, vom putea sfărâma cele două armate inamice, înainte ca ele să se unească. Azi la consiliul de miniştri s'a discutat situația într'o atmosferă mai limpede. Hotărîrea de a se evacua Capitala să ştiți însă că se menține şi ar fi bine, dacă v'ați gândi să plecați la Iaşi, până nu vă apucă vremuri mai grele. Acesta este cel puțin sfatul meu.

— Frumoase veşti, a întrerupt cineva dintr'un colț.

Andrei a intrat grăbit, fără ca Niculae să aibă vremea de a-i preveni pe cei din salon. Coana Coralița, țipând, a izbutit să-şi facă drum printre ceilalți, aplicându-i ea cea dintâi câteva pupături răsunătoare. Pe urmă, în

rumoarea generală, au venit celelalte rude, după rang și bătrânețe și în sfârșit prietenii.

— Ei, ce este? a întrebat Retezeanu, terminând cu strângerile de mână.

Părea cam obosit. Lunile de campanie l-au slăbit. In expresie a câștigat însă mai multă bărbăție. Ochii căprii îi ardeau învăpăiați sub sprâncenele negre și din jurul gurii i se desprindea o notă de voluntate pe care nu o avusese, o notă care-i da un aer aspru, descoperit cu plăcere, mai ales de către Ana. Altfel era tot cel vechiu, mijlociu, bine închegat, cu mustața rasă, cu nasul puternic, cu mâinile fine și nervoase, cu piciorul ferm și mic, cu capul răzimat pe umeri solizi, un tip de român cum a fost totdeauna, din cea mai curată rasă moldovenească.

— Ei, ce este? Bine, sănătoși cu toții? Și tu Lassarde, ce cauți pe aici? Nu mă mir de Cernomorskii, căci el e din partea locului...

Nu știa de ce, dar așteptându-se să-i găsească adunați pe toți cei de față, își închipuia că pe Ana o va surprinde alături de Lassarde. Avea această credință nelămurită și poate că de aceea a intrat, așa, fără de veste. Nu era gelos. Opiniile lui despre Ana nu băteau însă mai departe. O credea cel puțin snobă, dacă nu și stricată, iar lui Lassarde, supus de o patimă, pe care nu voia încă să și-o mărturisească, ar fi dorit să-i găsească o vină. S'a

înşelat. Amanta lui şedea pe un fotoliu tocmai în partea opusă a salonului. Enervat, fiindcă nu i s'a izbândit prevederea, s'a trântit pe un scaun, schiţând un zâmbet ironic. A sărit însă repede dela loc. Două priviri umede şi lungi l-au ridicat.

— Dumneata eşti? Să mă erţi dar te credeam de-ai casei.

Era Maria căreia îi întinsese mâna, ca tuturor celorlalţi, fără a-i spune o vorbă.

— Nu e de-ai casei? a întrebat coana Smărăndiţa, urmărindu-l dela intrare cu aceiaşi ochi râzători de mamă fericită.

— Da, dar totuşi...

Andrei s'a îndreptat spre domnişoara Văleanu, sărutându-i respectuos mâna.

— Imi pare rău că n'ai venit eri la cină. M'am gândit la dumneata.

Maria s'a făcut ca un bujor.

— N'am putut. Au sosit mulţi răniţi, până noaptea târziu. Am dormit la spital.

— Ce face părintele Văleanu?

— Bine. Vă mulţumesc. Slujeşte la o biserică. E cam trist.

— Imi închipui. Dar altfel sănătos?

— Da.

— Aşi vrea să-l văd şi pe dumnealui.

Intors iar pe scaunul lui, Andrei, n'a putut să nu reţină peste chipurile celorlalţi frescheţa virginală a acestei fete,pe care o scăpase

dintr'o grea primejdie, apoi, redevenind centrul tuturor privirilor, a continuat să se întreţină rând pe rând cu toată lumea.

S'a vorbit despre război, despre el, despre unii generali incapabili, despre viitor, despre cei cari nu-şi fac datoria şi despre toate cunoştinţele ce se găseau pe front, înregistrându-se morţii şi răniţii. Lassarde a povestit câteva ştiri noi din Franţa şi Cernomorskii s'a plâns cu amărăciune de o seamă de apariţii ciudate dela Curtea din Petrograd. Pe urmă vorbele s'au isprăvit repede. Era stare de asediu şi se apropia seara. Oaspeţii au plecat. Ana invitase la masă pe Lassarde şi Cernomorskii. L-a rugat pe Andrei să meargă şi el. Coana Smărăndiţa n'a zis nimic. Coana Coraliţa a strâmbat din nas. Maria abia şi-a putut reţine lacrimile. El, având aerul că face o politeţă pentru prietenii săi veniţi la Bucureşti, a primit. O camionetă de a Crucii Roşii, care sta la dispoziţia lui Patridi, i-a încărcat pe toţi cinci.

* * *

Parcul Ioanid e cartierul bogătaşilor proaspeţi. Vile mari, case greoaie, unele zidite în aşa zisul stil românesc, cu acoperişele ca nişte căciuli trase pe ochi — singura lor notă românească — împodobesc acest colţ al Bucureştilor. Patridi îşi avea şi el vila aici, ase-

muitoare cu toate celelalte. Ana nu o putea suferi. Când se măritase nu avea încă un cuvânt hotărîtor în căsnicie. Răspunderea gustului cădea deci întreagă asupra soțului ei, care, ca să și-l ascundă, formulase maxima că nu e bine, dacă vrei să trăești într'o societate, să te deosebești de ea nici chiar zidindu-ți o casă mai frumoasă, fiindcă sfidezi prostia generală, adică opinia publică.

Interiorul nu era urît. In diferitele ei călătorii prin Italia, Franța, și Germania, Ana a strâns o seamă de lucruri frumoase. Peste toate mobilele și obiectele de artă stăpânea însă o răceală de muzeu. Lipsea acea iradiare de prietenie, despre a cărei absență ea își da seama mai bine ca oricine.

Lassarde s'a plimbat prin salon admirând în deosebi câteva porțelanuri de Saxa.

— La București, a zis, sunt o mulțime de interioare frumoase. Acestea dovedesc cât de artiști sunt românii. Sunt încântat de-o seamă dintre ele.

— Vreți poate să spuneți bogate, a replicat Ana.

Patridi, ori de câte ori venea vorba de casa lui, avea aceeași oftare.

— Nevastă-mea se plânge că e frig la noi. Dacă ar fi un copil, care să încălzească și să dea viață tuturor pânzelor de pe pereți și scaunelor și meselor...

Cernomorskii privea niște desenuri de Carrière.

— Uite, aveți aci patru copii de Carrière. Sunt admirabili. Eu când eram la Paris și sufeream o nouă înfrângere amoroasă — prietenii mei știu că sunt multe — mă duceam totdeauna la Luxembourg în fața «Maternității» pictorului familiei și juram că am să mă însor peste douăzeci și patru de ore.

Andrei a râs, aducându-și aminte de câteva aventuri de ale lui Cernomorskii.

— Carrière e prea stins, cel puțin pentru tine. Copiii lui par'că sunt crescuți cu biberonul. Peste întreagă opera acestui pictor se întinde zâmbetul maladiv pe care îl avea el în jurul gurii. Nu dă căldură, ci tristețe.

Ana l-a aprobat.

— Ai dreptate. E oarecum sur.

Patridi a râs.

— Ca viața de familie.

Lassarde și-a apărat pe francezul lui.

— Ce vreți? Sunt copii de oraș mare.

—Da, a răspuns Andrei. De altfel căldura unu interior nu o dau nici lucrurile din el și nicichiar viața care se petrece acolo. Un interior, ca să fie cald, trebue să aibă o tradiție. Trebue să se strecoare o vreme oarecare până ce se creiază legătura sufletească, dacă aș putea spune așa, dintre diferitele obiecte, strânse din cele patru colțuri ale lumii. E

nevoie ca un scaun empire, de pildă, să aibă lungi coloquii nocturne și lungi explicații cu o masă Louis Philippe, bunăoară, până ce ajung să se înțeleagă. Altfel stau toate bățoase, fiecare închisă în mândria epocii din care a pornit, certate unele cu altele și reci, cum ziceți dumneavoastră.

Patridi l-a întrerupt maliţios.

— Ai dreptate. La mama dumitale este un astfel de interior.

— Nu e. Casa mamei are, dacă vrei, tradiție, dar n'are nici o artă. Pe deasupra tuturor bibelourilor moștenite, trece răsufletul unui gust de pension, fără a atinge însă praful de pe ele.

Un fecior a intrat anunțând că masa e servită. Ana a luat de braț pe Lassarde.

— Poftiți și lăudați acum bucătăria românească.

Cernomorskii s'a precipitat.

— Eu desigur că am s'o laud. Am un stomac sălbatic. Știți, mănânc rusește, mai ales astăzi.

Sufrageria era sobră. Un aer de solemnitate se reflecta din lustrul mobilei vechi. Trei icoane bizantine stăruiau pe peretele principal. Cernomorskii s'a închinat râzând.

— Sfântă Maică Prea Curată, ajută-mi să înfulic o cină copioasă.

Și au mâncat toți cu poftă. Vinul alb de

Dealul Mare, dar mai ales Cotnarul, s'au petrecut repede. Patridi nu număra paharele. Nici Cernomorskii. Lassarde, corect și echilibrat, gusta cu plăcere. Retezeanu a băut și el. Ana, arzându-și pasiunea din ochi, ca din două candele pâlpâitoare, vorbea, sfărâmând mereu cuvintele în râsul ei neliniștit.

— In războiul acesta omul e de multe ori mâini, adese ori picioare și numai arareori stomac ca acum, a zis Cernomorskii.

— Eu cred că e stomac totdeauna, i-a răspuns Patridi.

Lassarde mărturisea altă părere.

— N'aș putea să zic. Războiul a răscolit cele mai grele probleme sufletești ale umanității. La noi în Franța...

Cernomorskii i-a tăiat vorba.

— Va fi răscolit la voi. Se prea poate. Noi ăștia din mahalaua Europei murim însă fără probleme, simplu, ca gândacii în para lumânării. Pac, vine glontele și te culci, ca să nu te mai scoli. Aceasta e singura problemă. Ori ce zici, dragă Retezene?

Lassarde a continuat.

— La noi în Franța războiul a mișcat până în adâncuri sufletul poporului și noi vom învinge mai mult prin forța morală decât prin facultățile fizice — dacă vom învinge...

Ana știindu-l pe Andrei mereu preocupat de gândurile războiului, l-a privit lung. An-

drei, întunecat, a privit-o și el. Vorbele i-au căzut grele și amare.

— Nu-mi place să întrebuințez terminologia obișnuită în această discuție. Unii vorbesc de stomac, alții de suflet, ca motive ale războiului. Mi se pare că e meschină și ridicolă o ceartă pe această temă. Războaele sunt catastrofe misterioase, cari sgudue din creștet până în tălpi popoarele, cu sufletul lor, cu stomacul lor, cu inima și cu rărunchii lor cu tot. Ce vreți, cred că trebue să ai o inteligență înăcrită, cum e a lui Marx, ori a altui preot de altă religie, ca să te îndeletnicești cu astfel de categorisiri. Știți povestea medievală a lui Heine cu călugărul și cu rabinul cari-și lăudau fiecare în parte pe Dumnezeul lui, înjurându-l pe cel potrivnic. Să zicem și noi ca gingașa domniță spaniolă: — nu pot să-mi dau seama, care are dreptate, ceeace știu e că amândoi put! Războiul e altceva.

Patridi își avea concepția lui materialistă despre viață. Își făcuse studiile în Germania și cariera politică și-a început-o ca socialist. Practica vieții îi era de asemenea materialistă. Cum vorbea Andrei, l-a măsurat cu un ochiu ironic și i-a răspuns.

— Din punct de vedere, cum s'ar zice mistic, vei fi având dreptate, însă din punct de vedere științific să-mi dai voie să mă plec în fața lui Marx, al cărui materialism istoric a

lămurit pentru totdeauna eternele legi economice ale evoluției umane și deci și ale războaielor.

Lassarde, surprinzând privirea lui Patridi, s'a grăbit să îmblânzească tonul conversației.

— E un reviriment chiar și în tabăra marxistă de o vreme încoace, astfel încât catechismul formidabilului evreu nu mai stă în picioare în întregime.

Andrei a primit liniștit gestul bărbatului Anei. Obișnuita sporovăială asupra războiului îl plictisea.

— Nu sunt mistic, a zis, fiindcă din păcate mă oprește rasa latină să fiu, rasa latină și grecii cari vor fi și în mine, ca în toți românii răsăriți dincolo de massele populare. Nici științific nu sunt. Vorbesc și eu așa...

Ana s'a cuibărit nervoasă pe scaun. Simțea și ea săgețile pe cari și le trimiteau pe dedesubtul vorbelor Patridi și Retezeanu. S'a amestecat deci în discuție, impetuoasă după cum îi era obiceiul, trimițându-i lui Andrei cu îndrăzneală toată căldura gândului.

— Lăsați banalitățile, Arno, spuse și răspuse de către toți micii și marii savanți. Domnul Retezeanu are dreptate. Războiul e o misterioasă catastrofă. Așa e. Eu, de câte ori stau singură și închid ochii, vrând să-mi creez o icoană a evenimentelor mondiale, totdeauna am grozave viziuni apocaliptice și

mă întreb, ce poate să însemneze această nesăbuită goană spre moarte a oamenilor. Toate le înțeleg, interesele economice, cum ar spune bărbatul meu și preocupările de ordin moral, cum zice domnul de Lassarde. Le înțeleg. Foarte bine. Dar spuneți-mi, vă rog, pentru ce căsăpeala aceasta continuă, pentru ce moartea aceasta fără răgaz? De ce vor oamenii să moară? Eu nu pricep...

Cernomorskii a dat pe gât un păhărel de coniac și a surâs.

— Fiindcă așa le place lor, scumpă doamnă. Nu râdeți. Eu cred că oamenii iubesc tot atât de mult moartea ca și viața. Și să vă spun de ce. Iarna trecută luptam în Galiția. O zăpadă grea și mare albea împrejurimile. Frigul umed era insuportabil. Abia scoteai nasul din tranșee și te pătrundea până la oase. Acțiunile militare se întrerupseseră de vre-o lună. Zile și nopți întregi nu eșiam din bordeiul meu, unde duceam casă bună cu păduchii și cu putoarea. Trăiam, așa, ce să zic, destul de bine, din ceai până în prânz și din prânz până în cină, rumegându-mi tacticos clipele. Într'o noapte am inspectat tranșeele companiei. Se făcea o lună palidă, înspăimântată acolo pe cer și tremurătoare, ca un țipăt înăbușit al văzduhurilor. Mujicii mei miroseau ca totdeauna a mahorcă și sforăiau din greu. Totul era deci în bună ordine. M'am întors. Din

șanțul de legătură, dintr'o parte mai ridicată, am aruncat o privire asupra câmpului din față. Pe ici pe colo câte un arbore zgriburea singuratic. Incolo pacea albă a nămeților se întindea fără de hotare. Pacea lui Dumnezeu. Par'că și-ar fi întins Prea Sfântul barba peste pământ, ca să ne mai potolească: — staţi aci, diavoli împieliţaţi, staţi aci la sânul meu și nu vă mai omorîți! Nu știu cum să vă spun, dar, uitându-mă în lumina jucăușe a zăpezii, am avut întâia oară fiorul mare al nemărginirii. Am rămas încremenit, privind multă vreme înaintea mea. A doua noapte, ademenit de acelaș peisagiu, m'am reîntors. Luna era și mai palidă. Mâini nevăzute îi fluturau vălul alb de logodnică a singurătății. M'am uitat din nou pe câmp. Era acelaș. Undeva, la marginea zării, am văzut un punct alb care se deslușea din ce în ce mai mult imaginației mele, prinzând ca prin farmec chipul unei femei. Imi părea că visez. M'am frecat la ochi și am privit iară, încordându-mi toată atențiunea. Hotărît, că era o femee. Se înălța albă din albul zăpezii și sveltă și surâzătoare. Aveam cu mine ordonanța, un siberian din guvernământul Tobolskului. Zic, Grișa, ce vezi tu acolo? Și i-am arătat direcția. Grișa s'a uitat lung și a prins să zâmbească cu gura lătăreață. Zice, mi se pare că ar fi o femee. Ce femee să fie acolo, măi Grișa, după tran-

şeele duşmane, îl întreb eu plin de nedumeriri. Te pomeneşti că o fi moartea, vaşii blagorodie, mi-a răspuns el cu nepăsarea lui de ţăran păţit. Şi ne-am dus să ne culcăm. A treia noapte, iar am eşit. Vedenia mea era la locul ei, impenetrabilă şi chemătoare. Intreagă compania o vedea. Le vorbise Grişa flăcăilor. A patra zi a văzut-o regimentul. La început ne-a înspăimântat. Pe urmă ne-am obişnuit cu ea şi am îndrăgit-o. De multe ori eşiam noaptea să povestim potoliţi, sub privirile ei de ghiaţă, despre necazurile noastre de acasă, despre femei şi mame. Ajunsese un fel de tainică tovarăşe, de care nu ne-am fi despărţit bucuroşi, astfel încât ne mersese vestea în întreagă armata şi am fost botezaţi prietenii morţii, adică regimentul prietenilor morţii. Intr'o zi am primit ordin să atacăm tranşeele din faţă, pentru o rectificare de front. Operaţia a fost executată întocmai, cum scrie la reglement. Nemţii au părăsit buluc prima linie de tranşee. Au pierit destui şi dintr'ai noştri. Când m'am uitat la morţi, cu bărbile stufoase şi înfăşuraţi într'o aureolă de sânge, toţi mi-au părut liniştiţi şi culcaţi plini de împăcare pe zăpadă, în braţele morţii, ca în braţele eternităţii. Pe mine, firește, ca toate amantele, m'a înşelat şi aceasta. A doua noapte am revăzut-o în faţa tranşeelor, tot atât de albă, tot atât de sveltă şi tot atât de surâzătoare.

— Frumoasă moarte, a zis Patridi râzând sarcastic.

— Par'că ar fi trimis-o pe pământ Dostoewski, a adăogat Lassarde râzând şi el.

— Nu ştiu cine a trimis-o, a răspuns Cernomorskii înfierbântat, Dostoewski sau altă căpăţână mare ca a lui. Ceeace ştiu e că am văzut-o, cum te văd pe tine, Lassarde. Cât despre frumuseţea ei, vă jur că era frumoasă. Şi când mă gândesc că în clipa în care o vedeam eu cu Grişa, milioane de alţi semeni de ai mei o vedeau deopotrivă de răpitoare pe toate continentele, pe uscat şi pe apă, din tranşee şi din submarine, albi şi negri, creştini şi păgâni, duşmani şi prieteni, cum să nu vă spun, doamnă, că oamenii iubesc tot atât de mult moartea ca şi viaţa, ori poate şi mai mult.

Ana, cutremurată de avalanşa de imagini a rusului, privindu-l fix a murmurat:

— Se vede că am ajuns la acel grad de înălţare sufletească sau de depravare, încât într'adevăr ai dreptate dumneata şi astăzi suntem în stare să confundăm moartea cu viaţa.

Patridi a schimbat un zâmbet plin de înţeles cu Lassarde.

— Dumneata, domnule baron, ai văzut pe front această ciudată femee a prietenului dumitale? Văd că nevastă-mea e foarte impresionată. Spune.

Lassarde a râs.

— Nu, n'am văzut-o. Poate că nu eram pe front în vremea aceea. Știu eu...

Cernomorskii, încolțit, s'a trezit puțin din aprinsa-i pornire.

— Vedeți, îmi pare rău că m'am mărturisit în fața dumneavoastră, a zis, puțin cam stingherit. Dumneavoastră nu puteți să mă înțelegeți. Noi rușii avem — cum să vă spun — o inteligență dorsală, care simte adevărurile, fără a le putea exprima în formule limpezi latine.

Retezeanu, care urmărise cu plăcere povestea lui Cernomorskii, zâmbind plin de bunăvoință, l-a bătut pe umăr.

— Scumpul meu mastodont sensitiv, i-a zis, numai noi gustăm cu plăcere pelinul morții. Nu te supăra. Eu te înțeleg. Fiecare epocă își are moartea ei. Aceasta, pe care o descrii tu, e moartea nouă, îndrumătoarea epocii noastre. Până acum imaginația populară, singura în stare să lumineze marile adevăruri, zugrăvea moartea în chip de femee bătrână, o hârcă îndoliată, care venea noaptea ca să te strângă de gât în pat, ori, când era mai năpraznică, se făcea cu coasa în mână, fulgerătoare și rea. Astăzi, aceeași imaginație populară va trebui să o adopte așa cum ai văzut-o tu, dragă prietene. Nu râde Lassarde. Adineaori, când povestea

Cernomorskii, am văzut-o și eu reflectându-se pe chelia ta timpurie, întocmai cum a văzut-o el pe câmpiile Galiției.

Patridi și-a mai turnat un păhărel de coniac, după ce a turnat și celorlalți.

— Nu fiți macabri, pentru Dumnezeu, mai ales după o masă atât de copioasă. Ce avem noi acum cu moartea? Lăsați-o, acolo unde va fi. Să trăim, domnilor!

Lassarde, închinând, a aruncat o săgeată perfidă.

— Să trăim și să ne întoarcem din război mai puțin înamorați de moarte decât amicul meu Retezeanu și mai puțin slabi. Nu-i așa, doamnă?

Aluzia lui Lassarde nu era atât de străvezie încât să nu o poată brava Ana, obișnuită să înfrunte orice.

— Amorul morții e suprema pasiune, a zis ea, îmbrățișându-l pe Andrei cu privirile, astfel că domnul Retezeanu nu-mi pare slab, fiindcă are acest amor. Vedeți deci că v'ați îndreptat greșit cu întrebarea. Prea sunt prietena domnului Retezeanu și prea sunt femee, ca dumnealui să nu crească în ochii mei prin acest amor nenorocit și platonic deocamdată.

Cernomorskii a golit păhărelul și a strigat voios:

— Bravo, doamnă, bravo! Eu am nevoe totdeauna de cineva care să-mi traducă vorbele, ori în ce limbă aşi vorbi. Spuneţi-le, vă rog, spune-le tu, Retezene, ce am voit să zic, limpede, aşa, de două ori doi fac patru, ca să nu mai fiu ridicol.

Retezeanu, potolit, şi-a continuat vorba, neînregistrând nici răutatea prietenului său, nici mărturisirea Anei şi nici crunta privire a lui Patridi.

— Moartea, a zis, era până acum silnică, fiindcă era individuală. De aceea era urîtă şi bătrână. Moartea de azi, întru cât, cu prima lovitură de tun a acestui război s'a prăpădit poate şi cel din urmă rest al principiului individualităţii, moartea de azi, ridicată pe aripile nebuniei colective, s'a făcut frumoasă şi nu mai vine ea la noi, ci mergem noi la ea.

Fiecare vorbă a lui Retezeanu a sburat pe o undă de simţire întunecată în odae. Neagra solemnitate a sentinţelor lui i-a cucerit pentru o clipă pe toţi. Cernomorskii s'a ridicat în picioare, cu paharul în mână.

— Trăiască moartea, a strigat, aşezându-se apoi din nou pe scaun şi acoperindu-şi faţa cu mâinile.

Patridi, nemişcat, şi-a împietrit într'un zâmbet toate tenebrele sufletului. Lui Lassarde i-a sporit paloarea cu o nuanţă verzue. Ana, răsărind par'că din inimile celor patru

bărbați, roșie ca o floare a pasiunii, răspândea în jurul ei, fermecătoare parfumuri veninoase, ca și cum ea singură ar fi cuprins întreg sensul cuvintelor ce s'au rostit, ca și cum ea singură, asemeni unui satanic trandafir al morții, ar fi concentrat în ea esența tragicelor preciziuni ce se făcuseră.

Au urmat, apoi, câteva momente de tăcere. Cernomorskii, ridicându-și privirile, s'a uitat la stăpâna casei.

— Ești mai frumoasă, i-a șoptit.

— Decât cine? l-a întrebat Ana.

— Decât moartea...

Un hohot de râs a fost răspunsul. Toți ceilalți au tresărit. Râsul Anei le-a străbătut în suflete prelung, ca un țipăt în niște biserici pustii.

— Ce e, ce e? a întrebat Patridi enervat.

— Nimic, nimic, a zis Cernomorskii, rușinat și dulceag.

— Nimic, a răspuns și Ana, adică nu, este ceva. O prostie rusească, dacă-mi permite contele Cernomorskii.

— O, mă rog, poftește. Toate prostiile sunt rusești. Aveți dreptate.

Retezeanu, contrariat, s'a încruntat și el.

— Ce e?

Nu-i plăceau salturile în conversație. Le botezase: — vrăbii intelectuale ale nevropaților.

Ana, în loc de răspuns, fără a da vre-o atenție bărbatului și nici amantului, isprăvindu-și pe îndelete râsul și redevenind gânditoare, pe măsură ce se pătrundea de sinistrul compliment al rusului, l-a privit pe acesta câteva momente cu stăruință, drept în crucea ochilor. Ideia că ar putea fi ea femeia de ghiață a imaginației lui Cernomorskii, spre care se îndreaptă frenetici milioane de bărbați, cei mai adevărați bărbați ai lumii, a cutremurat-o. Un val de voluptate i-a încins întreaga ființă.

Lassarde, subliniind cu un surâs ridicolul supărărilor lui Patridi și Retezeanu, deopotrivă de autoritare amândouă, a încercat să schimbe vorba, punându-i Anei o întrebare anodină. Ana nu i-a răspuns.

— Ce curios, a zis furată de gânduri, ce curios e că toate popoarele văd moartea în feminin. Spuneți-mi de ce?

Cernomorskii era gata cu răspunsul. Patridi i s'a așezat însă cu hotărîre deacurmezișul.

— A, nu, încetați vă rog, cu acest filosofism nesuferit. Dumneata, domnule de Lassarde care surâzi, — și ai tot dreptul să surâzi —, să știi că boala aceasta, filosofismul acesta maladiv, frecvent mai ales la femeile noastre nemuncite, e de origine franceză. Nu zic că la dumneavoastră acasă e tot așa, dar îl

exportați cu prisosință — bon pour l'orient— mai ales prin poeții pe cari îi aveți acum, niște cotoi lirici, cari umplu biblioteca nevestii mele, miorlăind fiecare în parte câte o întrebare asupra unei probleme rezolvite de mult de către oamenii sănătoși. De ce? De ne-ce? Cum, când? Unde? Până când?...

Retezeanu a ascultat cu interes această eșire ironică. Ana s'a impacientat.

— Da, să știți că este așa. Și să mai știți că acest filosofism nu se potrivește de loc cu firea poporului nostru. Vedeți, eu prin părinții mei sunt de curând venit în această țară. Uitați-vă de altfel la mine și dați-vă seama repede că nu sunt latin dela Dunăre. Am învățat însă să iubesc și să mă confund chiar cu sufletul românilor. Românul e fleac, cum se spune aici printr'un calificativ care nu se găsește în altă limbă, e fleac, adică un om extrem de agreabil, suplu, fin și plin de grație, care nu te supără insistând prea mult, fie în bine fie în rău, asupra lucrurilor, nici nu te urmărește cu tenacitate de protestant, până 'n pânzele albe, dacă i-ai greșit ceva. E fleac românul, adică generos, fără să-și facă un sistem din generozitate și plin de talent, fără să-și facă economia rațională a talentului.

El urmărește o credință exact atâta cât poate s'o urmărească, fără a trage ultimele

consecinți din ea. In sfârșit, românul este o ființă nebănuit de simpatică prin faptul că nu-ți pune și nu-și pune întrebări, asupra cărora ar trebui să-ți dea sau să-și dea un răspuns tulburător. Ei bine, faceți, vă rog, onoare acestui spirit românesc și nu mai insistați asupra unei probleme prea interesante, o recunosc, dar prea tulburătoare...

Sarcasmul lui Patridi era destul de accentuat, ca să-i poată opune măsura echivalentă altcineva decât Ana.

— Cunosc teoria voastră, a noilor veniți, a zis ea, vădind un ușor dispreț. Noi băștinașii avem însă altă părere despre noi și botezăm discreție ceeace nu înțelegeți voi, meridionali balcanici și zgomotoși, lipsiți de supremul dar al ironiei.

Discuția a luat apoi sfârșit. Ana însăși, după câteva clipe, a îndrumat-o pe calea normală a banalității. Când s'au sculat oaspeții ca să plece, Retezeanu a sărutat ultimul mâna amantei sale...

— Mâine te aștept, i-a șoptit, strângându-i cu putere mâna, în cuibul nostru.

* * *

Maria a luat masa cu coana Smărăndița și cu coana Coralița. Niculae le-a servit tacticos, cum îi era obiceiul. Bătrânele, în cursul mâncării, și-au mai spus odată impresiile

asupra lui Andrei, au trecut în revistă pe cei cari fuseseră ca să-l vadă, lansând pe ici pe colo câte o răutate şi pe urmă s'au mutat în salon, ca să-şi bea cafeluţele. In momentul când coana Smărăndiţa şi-a întins cărţile pentru pasenţă Maria a cerut voe ca să se retragă. Simţea că dacă ar mai fi rămas în salon, ar fi izbucnit în plâns.

— Du-te, dragă, du-te şi te culcă. Trebuie că eşti obosită de atâta spital, i-a zis coana Coraliţa, întinzându-i mâna să i-o sărute. Ce nostimioară eşti astăzi...

Afară, în hall, s'a oprit. Inima îi bătea cu putere şi tâmplele îi svâcneau. Şi-a dus mâna stângă la inimă şi mână dreaptă la frunte, apăsând violent cu amândouă. Cum s'a întins în vârful picioarelor, s'a clătinat puţin, ca o creangă răsleaţă.

— Ce prostie, ce prostie, şi-a zis pornind grăbită spre scări.

— Domnişoară, domnişoară Maria, i-a strigat Niculae din urmă, aş vrea să vă spun ceva.

— Vino la mine sus.

Maria avea o cameră la etaj, cu faţa spre Şosea. Niculae s'a urcat greoi şi a bătut la uşă.

— Ce e, Niculaie?

— Mă iertaţi, domnişoară. Aş vrea să vă spun ceva.

— Spune.

— Am auzit că părintele Văleanu slujește la o biserică aici în București. M'am gândit să-l rog să-mi citească o slujbă. Dați-i banii ăștia din partea mea. Dar să nu mă spuneți coniței.

— De ce, Niculaie?

— Eu aici nu mă duc niciodată la biserică. Nu-mi plac popii ăștia. Părintele e altceva. E dela noi. Dumneaei zice că sunt păgân.

— Și de ce atâția bani, Niculae? O sută de lei e mult.

— Nu-i nimic. Să fie slujba primită, domnișoară. Părintele va fi având și sfinția sa nevoie.

Maria a roșit.

— Știu eu ce-i vremea de război. V'ați lăsat toate acasă și ați plecat. Păcat. Eu n'aș fi plecat. Când mă gândesc la căsuța mea din Perșani! Am auzit că au fost lupte grele pe acolo. Te pomenești că a ars. Pentru casă să cetească părintele, pentru temelie...

Pe fața bătrânului servitor, pe mutra lui rasă de lacheu obosit, treceau unde nelămurite de simțire.

— Să-mi cetească părintele. Poate că ne ajută Dumnezeu ca să ne mai întoarcem odată acasă. Nu mai plec atunci. Mă așez în sat la mine, las să-mi crească cotoarele

astea, ca să-mi prăsesc iar mustață și nimeni nu mă va mai scoate Dumineca din strană, unde am să cânt până la moarte heruvicul. Ha, ha, ha!...

De mult plănuia Niculae reîntoarcerea la casa lui din Ardeal, de unde plecase. De câte ori își depunea leafa de pe un an la bancă surâdea cu plăcere, mângâindu-și visul de bătrânețe al oricărei slugi: — independența materială și putința de a porunci altora...

Maria l-a privit cu milă și cu înduioșare.

— Cum, vrei s'o lași pe coana Smărăndița?

— O las eu, ori mă lasă dumneaei pe mine. Știu eu, cum va fi? Casa asta, de când a murit boerul ăl bătrân, moare pe rând și ea. N'are să mă mai ocrotească multă vreme. Asta o știu...

Maria a prins interes.

— De ce? Nu văd de loc.

— Ce să vezi dumneata, domnișoară, venită de o lună de zile. Eu care sunt aici de treizeci și patru de ani, eu văd bine. Pe vremea boerului era belșug, era veselie mare, era trai, nu glumă. Acum, de vre-o zece cincisprezece ani, stau câteodată cu lunile singur ca un bufnițoi supărat și casc de dimineața până seara și casc și mă prăjesc și mă usuc, că n'am nici o treabă. Cocoana tot umblă, așa, fără căpătâi. Vorba aia: — azi aici,

mâine 'n Focșani. Nu știu, cum i-or mai merge treburile. Moșia s'a părăginit. Am auzit că acum le-o ia statul. Iar băiatul ăsta, vai de capul lui, ce-o mai fi făcând și el pe acolo prin străinătăți. Pe semne, mănâncă banii și nu face nici o treabă. Cu el știu bine că n'am să mă pricopsesc. Abia îmi aruncă câte o vorbă. E tot morocănos și pământiu. Și l-am purtat în brațe, când era mic. Mi-aduc aminte că zicea boerul odată: — măi Niculae, l-am avut cam târziu, dar bun... Dacă l-ar vedea acum... Nu, n'am să mai fac eu mulți pureci pe-aici. Să treacă războiul și...

Tonul acesta de sinceritate familiară și-l lua Niculae în mod foarte firesc față de fata popii din Prisaca. Maria, cu bunăvoință, a încercat să-l înlăture.

— Lasă Niculae, a zis, că se isprăvește războiul, luăm Ardealul și te întorci sănătos la Perșani, cânți un heruvic la biserică și vii iar la coana Smărăndița.

— Asta am s'o văz, când mi-oi vedea ceafa. Luăm Ardealul! Imi tot spunea mie și boerul ăl bătrân c'o să facă și-o să dreagă dumnealor. N'au făcut nimic. Și dacă n'au făcut dumnealor, or să facă ăștia? O, Doamne, Doamne! Te pui cu împăratul?! Poate cu rușii, știu eu, au și ei împărat...

— Ei, vom vedea, Niculae. Banii am să-i

dau tatii și are să-ți cetească de bună seamă slujba pe care o ceri.

— Mulțumesc, domnișoară.

— Noapte bună, Niculae.

Maria s'a uitat lung în urma lui. Era un desrădăcinat și acest țăran, ras pe mustăți de porunceală, îmbrăcat în livrea și mutat la București. A stat treizeci de ani și mai bine departe de satul lui de sub munte, dar tot nu s'a putut obișnui cu o viață nouă. Poate că această neobișnuire era un noroc pentru el. Poate că, întors de unde a plecat, să se regăsească trăind încă o seamă de ani adevărați. Poate...

Dar ea? Mama îi murise de vreme. Răposata fusese fata celui mai bogat țăran din Prisaca. Din starea preotesei părintele Văleanu a știut să chivernisească o avere destul de frumoasă pentru copiii lui, pe cari dorea să-i ridice cu orice preț dincolo de limitele înguste ale satului. Fratele ei era student la universitate. Invăța dreptul la Budapesta. Ea a stat șase ani în mânăstirea Ursulinelor din Sibiu.

Ce vreme și vremea aceea petrecută la școală!

Își aducea cu dragoste aminte de zidurile albe ale mânăstirii și cu îndoită dragoste de maica Michaela. Sub haina cernită a acestei călugărițe se ascundea o inimă plină de viață

și din obrazul ei fin și ofilit adeseori puteai să culegi tresăriri de patimi târzii. Era născută contesă, dintr'o familie veche ungurească din Ardeal și a îmbrăcat rasa cu o exaltare religioasă copilărească, pe care nu și-o mai putea explica la vârsta de patruzeci și cinci de ani. Era profesoară de istorie naturală și, acolo, în tainica atmosferă veștedă a mânăstirii, iubea cu pasiune florile și în deosebire de celelalte maici, căuta să păstreze în eleve dragostea pentru viață.

Maica Michaela i-a fost ca o mamă. Ea a învățat-o să se îmbrace, ea i-a desvoltat gustul pentru lucrurile frumoase, ea îi alegea cărțile, când pleca în vacanță, cărți oprite în mânăstire și tot ea i-a dat sfaturi pentru zilele grele ce aveau s'o aștepte.

— Ce păcat, zicea de multe ori maica Michaela către ea, ce păcat e că voi românceleț faceți parte dintr'un popor de țărani. N'aveți societate. Vă ridicați în puterea unor năzuințe individuale sau ale părinților și pe urmă cădeți în mâna cine știe cui. Dacă sunteți distinse vă ia un bădăran, dacă sunteți frumoase, vă ia un om sărac. Și pe urmă viața aceea dela sate sau din micile orașe de provincie! O, ce mizerie! Mi-e milă de voi, zău, mi-e milă...

Tot maica Michaela, cu bunătatea ei, i-a oblojit sufletul în primii ani, după ce a pă-

răsit școala. Abia a eșit din mânăstire și s'a repezit s'o ceară de nevastă un țopârlan cu unghiile negre, un notar despre care se spunea mult bine prin împrejurimi. Dar când a cerut-o Titus Glaja? Ce luptă! Acesta era avocat la Făgăraș, un Adonis rural încrezut și irezistibil în toată Țara Oltului. La un bal a sărutat-o pe umăr, așa, tam-nesam și i-a spus că o iubește. A crezut că se surpă sala pe ea și toate fibrele i s'au contractat de desgust, iar a doua zi, când a venit părintele Văleanu, fericit, și i-a anunțat marele eveniment, s'a cutremurat în toată ființa, simțind încă pe umăr sudoarea de pe buzele nesuferitului îndrăsneț.

— Săraca maica Michaela, și-a zis în gând Maria, dacă ar fi acum aici, aș putea să plâng din nou în poalele ei, ca atunci. Ori, dacă ar fi fost în ziua aceea de August...

Pentru ea războiul a venit ca un sol de pace sufletească, prevestitor de orizonturi noi și de visuri împlinite. Din prima zi când a izbucnit, a așteptat să-i intre în casă, printr'o schimbare norocoasă a sorții, fără de veste, mirele necunoscut. Și Andrei a intrat într'o după amiază, în tovărășia mai multor ofițeri, mici, veseli și guralivi. Nu era mai înalt decât ceilalți, dar prin fruntea lui și prin privirile lui se înălța ca un munte deasupra tuturora. L-a văzut și din clipa

în care l-a văzut, și-a dat seama că el era așteptatul. Tot sufletul i s'a topit într'un zâmbet și fața i s'a deschis frumoasă, ca un trandafir la soare. Din molatică și bolnăvicioasă ce era, a simțit că sângele a început să-i curgă sprinten în vine și corpul întreg i-a fost cuprins de o dulce sburdălnicie. Ar fi voit par'că să se prefacă într'o floare mică-mică și roșie-roșie, atârnată de pieptul lui viguros.

Acum, firește, vedea clar în nebunia acelei zile. Dar atunci, când, remarcându-i pianul, el a rugat-o să-i cânte, atunci era altceva. Sărmanul negru credincios, cum obișnuia ea să-i spună pianului, singurul tovarăș al singurătății ei, i-a zâmbit din clapele albe și Sonata Lunii și-a răspândit în odae armoniile divine. Poate cea dintâi și cea din urmă oară a cântat bine aceste pagini sonore ale bătrânului z u al muzicii.

Atunci era altceva. Acum, umilită în ce avea ea mai scump, în simțirea ei curată și caldă ca un râu de lacrimi, acum înțelegea că dintr'o visare nesăbuită căzuse, se rostogolise, pe povârnișul unei realități din ce în ce mai crude. Andrei nu numai că nu o iubea, dar nici nu putea să o iubească. Distanțele dintre ei erau atât de mari, încât probabil că pentru el, ea nu avea sex. Și totuș era dumirită că-l iubește cu toată

patima unei fecioare, simțind adânc, cum îl iubește. Își vedea pe suprafața sufletului florile iubirii, așa cum se văd ieșind din afunzimi pe suprafața lacurilor nuferii albi, cărnoși și dornici de razele aprinse ale soarelui.

Nicolae îi vorbise pe față, aproape ca unei cumetre. Evident că el era un țăran simplu. Slugile reflectă însă până în cele mai mici nuanțe, cu o finețe de animal domestic, cele mai ascunse gânduri ale stăpânilor, astfel că-i era ușor de ghicit, cam ce părere puteau să aibă cei din jurul lui Andrei, coana Smărăndița, coana Coralița, precum și celelalte rude despre ea. Pentru toți, ea nu putea fi nici mai mult nici mai puțin decât o simpatică gâsculiță din Ardeal, o fată de popă dela țară, ori în cel mai bun caz o mică burgheză, cu care te porți bine, căreia îi întinzi mâna și-i surâzi cu amabilitate, dar căreia nu-i acorzi nici odată intimitatea, chiar dacă ai primi-o din motive patriotice în casă. Despre aceasta era convinsă.

Să aibă oare și Andrei aceeași părere? Nu. I se părea imposibil. Purtarea lui a fost dela început de o corectitudine îngrijită și neatinsă de răceala unei politeți obișnuite. Nu. Altele erau deosebirile dintre ei. Maria înțelegea că ea nu-i putea oferi decât zâmbete și lacrimi, singurele daruri mari cu cari a

înzestrat-o natura. El era un cerebral chinuit şi nu se putea mulţumi cu atât. Lui îi trebuiau scăpărări din pietrele scumpe ale inteligenţii. Ea nu avea. Ea nu putea decât să-l iubească cu simplitate, aşa cum era ea, dându-i să bea cu prisosinţă din fântâna nesecată de simţire a sufletului ei. Atât şi nimic mai mult. Fast, bogăţie şi strălucire nu avea de unde să-i îmbie. Ea nu putea să-l iubească, decât aşa cum iubeşte brazda, plugul care o sfâşie şi o face susceptibilă de roadă. Atât. Ea nu era Ana.

Pe Ana a simţit-o dela început că era adversara firească. Ana avea tot ce nu avea ea. Ana putea să se înarmeze cu tot artificiul de care are nevoie un biet sentiment omenesc, pentru a-şi găsi calea în viaţă. Ea nu putea. Cum spune oare la evanghelie? Fiţi înţelepţi ca şerpii şi blânzi ca porumbeii. Ana avea toată înţelepciunea şarpelui. Ea nu avea decât blândeţea porumbelului.

Comparaţia aceasta a revoltat-o. I se părea că Dumnezeu a fost nedrept cu ea. De ce oare tocmai ea să fie pedepsită? De ce? Tocmai ea, care iubeşte atât de mult şi care vrea atât de mult să fie iubită! Ea, care are atâta nevoie de iubire! Un val de mânie i s'a urcat în obraz, cum îşi vedea nenorocirea şi printre lacrimi a întrezărit imaginea evanghelică transformată după clipa ei de ne-

vroză:—de o parte şarpele ispititor şi de cealaltă parte o carte postală ridicolă, cu doi porumbei cioc în cioc.

— Ce prostie, ce prostie, şi-a zis din nou, începând să se desbrace.

In faţa patului avea o oglindă mare. Descheindu-şi haina a lăsat-o să-i cadă dealungul trupului. Un fior cald şi necunoscut i-a străbătut prin vine, cum s'a văzut în oglindă. Rând pe rând şi-a scos ghetele şi ciorapii, cu popasuri lungi, lăsându-se furată de veninul unei moleşeli cutropitoare. Rămânând în cămaşă, s'a aşezat pe pat şi a şezut pierdută, cu mâinile în poală.

Deasupra genunchiului, pe pulpă, avea o aluniţă. S'a uitat la ea. Mică cum era, părea un drăcuşor căzut ironic pe un câmp de crini. Şi părea că vorbeşte. Părea mai ales că râde. In orice caz părea că mişcă, bătând uşor din aripioare şi rezemându-şi bărbia în palmă, cum o privea.

Repede şi-a ascuns genunchiul, a stins electricitatea şi s'a întins în pat. Pe sub plapomă însă, pe tot corpul, iscusitul drăcuşor, pătrunzând la ea, a prins s'o sărute. Buzele lui erau aprinse şi răsufletul cald şi învăluitor. S'a apărat de el, ghemuindu-se lângă perete, dar n'a izbutit. Nesăţios şi plin de patimă el a sărutat-o înainte. Atunci, strângându-şi toate puterile fecioriei ei ne-

învinse, a sărit din pat și a deschis fereastra, dând drumul aerului răcoritor ca să pătrundă în odaie.

In noaptea de afară luna trecea palidă și liniștită pe cer, ca o împărătească bizantină, în mantie albastră țintuită cu aur. Plopii și teii din Șosea fosneau stăruitor cântecul lor de satiri bătrâni. Copaci fără roade, acești plopi și acești tei! Pe crengile lor aplecate nu atârnau decât fructele nevăzute ale sărutărilor, cari pocniseră ca mugurii prin preajma lor, atâția ani dearândul.

Maria nu a apucat celebra alee a Bucureștilor în toiul exercițiului funcțiunii ei de ocrotitoare a îmbrățișărilor din Capitală. Vechea sfătuitoare vinovată, după începerea războiului, părăsită și leneșă, dormea în praful amintirilor și aștepta. Își aștepta victimile. Și Maria putea să-i fie o victimă. Deaceea a prins Șoseaua să suspine din toate ramurile refrenul vieții ei: — prinde clipa, n'o lăsa să treacă neîntrebuințată, stoarce-i toată dulceața!...

Un sgomot de pași s'a auzit pe scări. Era Andrei care se întorcea dela Ana. Tot sângele i s'a strâns la inimă Mariei. Lungită cum era în pat, a înghețat ca o moartă. Ușa părea că s'a deschis ca în vis și sgomotul pașilor părea că se îndreaptă spre ușă. Abia a putut să-și înăbușe un țipăt. Un sentiment

de groază, de plăcere și de desnădejde era în acel țipăt. Andrei, firește, nu avea cum să-l audă și chiar dacă l-ar fi auzit, nu i-ar fi înțeles rostul. Grăbit și preocupat s'a strecurat în odaia lui ca să se culce.

III

— Mache, scoală Mache, scoală, să nu dea grecul peste noi!

— Dă-l dracului, n'o să vie tocmai acum!

— Dar dacă ți-am spus odată. Are obiceiul să vie dimineața, de când cu războiul. Inainte de spital, trece de multe ori pe la mine, să mă vadă. Și n'aș vrea ca chiar acum... Înțelegi și tu...

A înțeles Mache. Căscând, întinzându-se și mormăind, s'a sculat, și-a scos pijamaua galbenă și a început să se îmbrace.

A înțeles Mache, dar i-a căzut greu. Inainte de război, era mai puțin simțitor. De când a dat însă ochi cu moartea, nu știa nici el de ce, se schimbase. Acolo, în tranșee, s'a gândit adese ori la Mița lui. Câte odată, când îi era frig, își închipuia că e în pat cu ea și atunci se încălzea ca la un cuptor de amintirea ei.

— Mă scol, iaca, mă scol. Îi fac loc grecului.

Mița, urmărindu-i mișcările, a râs.

— Aoleo, nu cumva ești gelos?

— Te pomenești, a zis Mache, uitându-se lung la ea.

Mița a râs din nou.

— Știi că ești nostim? Imi placi, zău, îm placi, Mache, în ipostaza asta. Stai să te pup, curcănaș supărat ce ești.

Invins, Mache a bufnit de râs și el, a sărutat-o de două ori pe obraz și a muș-cat-o de buze — aceasta era porția lui de despărțire — apoi a sărit vesel din pat, continuând să-și facă toaleta.

— Ba nu zău, Miță, nu crezi și tu că ai putea să isprăvești odată cu spurcatul acesta de arnăut? Ministru n'a ajuns, ca să-ți facă un hatâr mai mare, parale prea multă nu-ți dă! Cu ce te cunoști!.

Mița, rămasă singură în pat, s'a întins și ea, a căscat și s'a cuibărit bine sub pla-pomă. Era frumoasă Mița și bine făcută. Și tânără era. Abia trecuse de douăzeci și patru de ani. Părul întunecat îi cădea ad-mirabil în jurul grumazilor, ca coama unei epe de rasă, iar ochii de diamant negru îi străluceau nelămurit sub sprâncene. Buzele resfrânte puțin, sânii oblici și picioarele solide și gingașe, vorbeau fiecare în parte o limbă greco-țigănească, străbătută de cel mai oriental sensualism.

— A, nu, a răspuns Mița, n'am să-l las

pe Patridi, săracul, mai ales acum. Azi, mâine evacuăm Bucureştii şi el m'a băgat la teatru. Tot el m'ar scoate. Şi pe urmă mă lansează! Nu pricepi? Actriţă la Teatrul Mare şi amanta lui Patridi e ceva în ţara românească.

— Dar dacă eu te iau de nevastă?

— Atât mi-ar mai trebui, bebeule, să mai fiu şi nevasta ta, acum în vreme de războiu.

Mache iar s'a supărat. Glumise el, dar în gândul lui s'a gândit de multe ori la o însurătoare cu Miţa. Ideea că ar lua de nevastă pe una din cele mai frumoase actriţe, îl măgulea. Miţa l-a îmbunat însă din nou, aşa cum numai ea ştia.

Tocmai când se împăcau mai bine, trei lovituri puternice în geam, i-au făcut să sară cât colo unul de altul. Miţa, furioasă, a scrâşnit printre dinţi câteva înjurături.

— Ei vezi? Nu ţi-am spus?

Mache, eroic, a pus mâna pe sabie. Dar nu era nevoie. Patridi nu avea obiceiul să-şi anunţe sosirea în acest fel. La fereastră era Cernomorskii, care urmărea de vreo câteva zile pe Miţa. Trecea întâmplător prin dreptul casei ei şi voia să vadă dacă era acasă. Miţa, trăgând perdeaua cu grije, când l-a văzut, a răsuflat uşurată, a râs şi l-a ameninţat cu degetul.

— Ești nebun, rusule, nu se poate, pleacă de aici!

Mache, îmbărbătat, a scos și el capul ca să vadă ce-i.

Cernomorskii știa de legătura Miței cu Patridi. Când a văzut că mai e și un al doilea, scârbit, a făcut un gest de plictiseală și i-a trimis printre dinți o vorbă de ocară.

— Salle putain, i-a zis și a plecat mai departe.

Casa Miței era pe cheiul Dâmboviței, mai în sus de palatul administrativ. Mache, eșind, și-a luat drumul spre Dealul Spirii, la cazarmă. Străzile erau aproape goale. Rareori se arăta câte un om grăbit, care se uita îngrijat și des spre cer. De teama aeroplanelor, lumea nu-și lăsa bucuros locul sigur din pivnițI și din subsoluri. Numai în dreptul cazărmilor era mai multă viață. Aici, pitiți pe lângă ziduri, o mulțime de țărani și de țărance așteptau pe soldați cu de-ale gurii, cu schimburi și cu lacrimi. Unii așteptau degeaba. Intr'o parte plângea o văduvă, cu o fetiță alături.

— Unde a murit, măi Neacșule? îl întreba pe un fost camarad de-al bărbatului, sughițând de durere.

— La Brașov, tu Anico, acolo l-am și îngropat.

— Unde vine aia?

— Cum treci pe la Predeal, dincolo de munte, în Ardeal.

— Of, săraca de mine, arză-l focu de război.

Și fetița plângea și ea, fără să prea știe de ce, plângea cu lacrimi mari, ținându-se de fota mamei sale și îmbucând din când în când dintr'un măr crețesc, adus anume pentru tatăl său.

In altă parte plângea un bătrân. Uscățiv și arămiu cum era, barba albă și părul de argint îi încadrau fața, ca unui sfânt Nicolae din icoanele rusești. Lacrimi nu mai avea bătrânul la vârsta lui. Icnea mai mult din coșul pieptului și-și bombănea jalea neputincioasă:

— Vai de mine, vai de mine...

Ori câte grozăvii ar fi văzut și ori cât sânge, Mache, în fața lacrimilor s'a dat bătut ca totdeauna. A încercat să-și înghită nodul din gât de câteva ori, dar n'a putut. După vre-o doi-trei pași, dându-și ifose, ca să se înșele singur, și-a scos pieptul milităreşte și a strigat:

— La o parte, că vreau să trec.

Ajunsese în fața unui grup mare de țărani, cari toți erau triști. Dar cum și-a deschis gura i s'au slobozit și stăvilarele ochilor. Strănutând căpreşte, a plâns ca un copil. Mai ales nenorocirea bătrânului l-a impre-

sionat. Și-a adus aminte de tatăl lui, nea Guță Ploeșteanu, băcan dela Obor, răposat înainte cu cinci ani, pe când el era încă în școala militară.

Un soldat, un vlăjgan bine legat, înconjurat de întreaga familie și vesel că s'a regăsit sănătos printre ai săi, l-a văzut.

— Uite, că și domnul sublocotenent plânge, a zis.

— Brută, l-a înjurat Mache, trecând repede mai departe.

La biurourile regimentului era forfotă și mai mare. Două noutăți îi strânseseră pe ofițeri. Colonelul Ionescu-Gabroveni a fost numit comandant de brigadă, iar maiorul Vasilescu, înaintat locotenent-colonel, lua comanda regimentului. Toți se mirau de pripeala aceasta și o comentau în sensul ei adevărat, înțelegând că nu vor sta prea mult în Capitală.

— Nu vă supărați, băeți, căci tot eu rămân tatăl vostru, i-a mângâiat colonelul, intrând pe ușe cu toată majestatea ce-și putea împrumuta din noua sa situație.

— Să trăiți, i-au strigat ofițerii în cor, lingușindu-l.

— Noroc băieți și izbândă!

Retezeanu, dintr'un colț, ca de obicei, nu participa la această zumzuială generală, cum nu participase nici la altele. Impasibil,

își fuma țigara. Colonelul îl căuta însă din ochi schițând o grimasă, ca atunci când voia să spună o glumă.

— Nu vă părăsesc, băieți. Unul singur ne părăsește, cu tot regretul.

Toți ofițerii s'au oprit din vorbă.

— Locotenentul Retezeanu...

— Nici nu putea să fie altul, a întrerupt căpitanul Niță, ca un ecou al tuturor celor de față.

— ...Retezeanu Andrei, a continuat colonelul, cu ziua de mâine se detașează pe lângă misiunea franceză.

— Ha, ha, ha! Bun loc. Asta nu-i partea sedentară, au exclamat vre-o câțiva.

Colonelul își cetea știrea de pe un ordin venit dela divizie și a plescăit din limbă când a terminat.

— Acesta este ordinul. Cum? Aud?...

Toți ofițerii au râs batjocoritor. Până și Mache Ploeșteanu, de altfel foarte respectos în alte împrejurări, și-a permis să-l fixeze ironic pe Andrei, care, uluit, nu pricepea nimic.

— Eu nu înțeleg, domnule colonel, a îngăimat, simțind cum roșește de rușine în tot obrazul.

— Nici eu, dragul meu, i-a răspuns colonelul, râzând în hohotele tuturora.

— Ba eu înțeleg, a zis căpitanul Niță.

— Adică, de, dacă te gândești puțin, poate că ajungi să înțelegi și dumneata, a adăogat colonelul, râzând din nou.

Furios, Retezeanu l-a privit pe colonel în față, înțepenindu-și picioarele în pământ.

— Domnule colonel, vă afirm pe cuvântul meu, că nu știu nimic de această mutare.

— Tot ce se poate, prietene. Te cred. Dumnezeu îți pune de multe ori mâna în cap, fără să-l rogi. E destul să ai un sfânt, care să te salte din când în când, fie chiar împotriva voinței tale.

Lovitura aceasta a colonelului a fost definitivă. Ilaritatea ofițerilor și-a ajuns culmea.

— Am să vă dovedesc, a strigat Andrei ieșind, fără să-l asculte însă cineva.

— Ciocoi spurcat, i-a aruncat căpitanul Niță din urmă.

Fără îndoială că mamă-sa, coana Smărăndița, a operat în taină această detașare umilitoare. Andrei și-a dat seama imediat că numai ea a putut îndrăzni să intervie, fără ca să-l întrebe. Era revoltat și scârbit. Îi părea că gestul mamei sale nu se deosebea, ca vulgaritate, de ironia colonelului. Aceeași calitate de gândire! Și cine știe ce mijloace a întrebuințat, ca să-i obție mutarea! Te pomenești că s'a folosit de ajutorul lui Patridi! Ori poate că l-a rugat pe Lassarde. In orice caz, cineva a trebuit

să înregistreze umilirea lui, căci așa, din senin, nimeni nu s'a putut gândi la el. O astfel de slujbă trebuia de altfel să fi avut și mulți alți competitori. De sigur că s'a dat și o luptă în jurul ei. Cine știe câți condamnați să rămâie simpli eroi, îl vor invidia pentru ea! Și câte mame nu-și vor fi plimbat boieria mieroasă prin diferitele ministere pentru a o câștiga pe seama odraslelor lor!

Toate aceste gânduri i-au trecut lui Andrei într'o clipă prin cap și, cum se îndrepta spre compania a noua, i se părea că plutește cu greutate printr'o băltoacă de noroi. Era o veche obsesiune a lui.

La companie, cel dintâi care l-a întâlnit a fost Piperea. I-a eșit înainte cu un zâmbet în colțul gurii.

— Domnule locotenent...

— Ce e?

— Să trăiți, am o rugăminte.

—Spune.

— N'aș vrea să mai înfund și de aici înainte gurile flămânzilor acestora. Mai ales că s'ar părea că nici nu mai prea am cu ce.

— Nu pricep. Spune lămurit ce vrei.

— Să rămâie tot Geanăalbă.

— Ce?

— Bucătar.

— Bine.

— Și mai am o rugăminte.

— Spune și isprăvește odată.

— Asta-i mai grea.

— ...?

— Dacă m'ați lua pe mine ordonanță? Ion al dumneavoastră și așa a intrat în spital...

— Lasă-mă acum.

Piperea nu l-a văzut nici când pe Retezeanu așa de apucat. Totdeauna l-a ascultat cu blândețe. Așa i se părea cel puțin lui. Adevărul era că Andrei, deopotrivă de rece cu toată lumea care-l înconjura, nu ridica tonul niciodată, cum făceau ceilalți ofițeri, nici chiar față de soldați. Disprețul lui, pururea același față de toți, se manifesta sub forma unei placidități apoase, pe care soldații o schimbau în închipuirea lor cu o bunătate excesivă. Piperea ar fi jurat că Retezeanu e cel mai blând om de pe lume. Il găsea chiar prea blând. Aproape slăbănog. Tocmai din pricina aceasta îl și iubea. Credea că are vre-o boală. Alteori își zicea că i-a murit nevasta, de nu înjură niciodată, nici măcar de cruci, necum de Maica Domnului, pe nimeni. De multe ori, având această credință, îi alegea bucata cea mai bună din borș și i-o ducea în triumf, garnisită cu cele mai alese glume, ca să-i facă plăcere și să-l vadă cel puțin zâmbitor. La această primire nu se aștepta deci de loc Piperea.

— Niciodată nu știi, mă vere, cum să le ieși în cale ăstora, i-a zis dezolat lui Năgăilă, care îl aștepta într'un colț. Dacă ești vesel tu, sunt supărați ei. Dacă sunt veseli ei, ești supărat tu. Dracu să mai știe, de unde să-i iei.

— Ei, ce-i, l-a întrebat Năgăilă plin de curiozitate.

— Nu-i nimic. Ce să fie? N'am făcut nimic. Nu mi-a spus nimic. Nimic.

Și au trecut amândoi printre ceilalți soldați ai companiei, cari se înșiruiseră pe două rânduri la ivirea lui Retezeanu. Piperea a trecut la flancul stâng și Năgăilă la cel drept.

— Par'că te-ai făcut mai mic. Treci mai la stânga, nenișorule, i-a zis încet unul care l-a văzut plouat și îi știa păsul lui Piperea.

— Tacă-ți potaia, strâmbule, i-a răspuns fostul bucătar printre dinți.

Retezeanu s'a uitat peste companie cu ochi fugari. Cele mai multe fețe îi erau necunoscute. Regimentul, refăcut, avea un aspect cu totul nou. Și-au făcut apariția scutiții și ei i-au schimbat fața. Niște bieți oameni blegi erau acești oameni noi. Unii își țineau arma pe umăr ca pe o sarcină grea, crăcindu-și picioarele și gârbovindu-și spatele, alții, căutând să-și ia aere marțiale de porunceală, tremurau din genunchi și-și încleștau fioros fălcile și din ochii tuturora

porneau raze triste de resemnare mută. Vre-o treizeci dintre ei cereau să fie trimiși în spital cu hernii inveterate, cu plăgi sifilitice necăutate și cu semne de ftizie acută.

Un fior de groază l-a cutremurat pe Retezeanu văzându-i. Gândul i-a zburat la mamă-sa, la Ana, la toate rudele și cunoscuții lui din București, la Patridi și la toți oamenii pe cari i-a văzut în curs de doi ani în țară.

— Cum, și-a zis plin de amărăciune, așa îndrăsnesc aceștia să se arate pentru prima oară în istoria universală?

Și din nou s'a uitat peste companie. De astă dată cu mai multă băgare de seamă. Pe ici pe colo străluceau de sub cozoroace perechi de ochi inteligenți și vii. Pe alocuri se desena câte o figură spirituală și fină. Piperea mai ales se deslușea dintre ceilalți cu mutra lui mucalită de muntean gânjos. Toți laolaltă pluteau însă într'o ceață de suferință aproape bestială, cu stigmatele mizeriei pe frunte și cu pecetea primitivității în suflet.

— Vai de voi, nenorociților, le-a zis Retezeanu murmurând și a intrat repede în biurou.

Acolo îl aștepta Harry Grünberg, întovărășit de un evreu bătrân. Le-a făcut semn să-l lase singur și s'a așezat la masă, cu capul

în palme și cu inima grea, ca o ghiulea de plumb. Se vedea din nou în volbura mare a războiului, clătinându-se pe o frunză aruncată de vântul istoriei. Frânturi de amintiri îi sfredeleau năstrușnice creerul. Aci îi răsărea în minte un sat alb pierdut în verdeață prin Bavaria, aci i se năzărea ca o nălucă vr'un burg din Elveția, vreo casă de pe vremea Renașterii din Italia, vreun peisagiu scoțian, sau cine știe ce tablou văzut undeva, într'un muzeu al Europei. Era mai tulburat decât oricând. Ca într'un caleidoscop fermecat, i se învârteau în memorie fel de fel de lucruri văzute în lungile lui călătorii de studii. Tot ce a strâns din țările occidentului, ca un talisman al inteligenții lui, tot ce i s'a depozitat în suflet, în mod firesc, ca într'o veche ladă de zestre, părea că se răscolește. O clipă a avut iluzia că se frânge în două, despicându-se. Grozave goluri nebănuite s'au arătat în el. Atunci lacrimile i-au pornit fierbinți și mari, scurgându-i-se cu repeziciune printre degete. Și multă vreme a stat acolo, cu capul în palme.

* * *

In salonul coanei Smărăndița, printre multele lucruri inutile, se găseau și obiecte de preț. Grünberg bătrânul, tatăl lui Harry, știa să le aprecieze și le cunoștea în parte.

Aproape nu era casă în București pe care să nu o fi văzut. Meseria lui de anticar îl ducea peste tot locul. Fusese și la coana Smărăndița pe vremuri. Dar nu-și mai aducea bine aminte. Deaceea, cum aștepta pe stăpâna casei, și-a pus ochelarii și a început să se uite în dreapta și în stânga. Strângea o carte subsuoară și se uita cu stăruință.

Barba lui Solomon Grünberg tremura totdeauna când proprietarul ei, pironit de un lucru care-l interesa, se gândea cum ar putea mai ușor să-l aibă. Tremura barba și cerea să fie mângâiată, ca o pisică sură, bună și blândă. Ca și cum ea ar fi făcut afacerea. Barba îi tremura bătrânului evreu și ochii vineți, veșnic înlăcrimați, i se umpleau de o duioșie copilărească.

— Uite, uite, a zis tare, descoperind printre mobila îngrămădită o frumoasă oglindă mică.

Coana Smărăndița l-a surprins tocmai în această atitudine admirativă.

— Ei?

— Sărut mâna, sărut mâinile, cocoană.

— Ce dorești, jupâne Grünberg? N'am nimic de vânzare.

— Știu, știu...

— Nici de cumpărat nu mai cumpăr. Prea te-ai scumpit.

— Eu? He, he, he!...

— Atunci?

— Altceva, altceva, cocoană! Am o rugăminte, cocoană.

— S'o auzim.

Solomon Grünberg, ploconindu-se mereu, ca în bunele vremuri vechi, s'a așezat sfiicios alături de un scaun, iar coana Smărăndița, dintr'un fotoliu, l-a privit cu ochi glumeți. Era aproape sigură că știa de ce a venit. Andrei îi povestise de Harry și își închipuia că alt scop, pe astfel de vremuri, nu putea să aibă bătrânul anticar, decât mijlocirea unei intervenții în favoarea fiului său.

— Am o rugăminte, vă rog, a repetat Grünberg.

— Bine. Să știi însă că eu sunt patrioată și nu admit ca cineva să fugă de pe front.

— Dar de unde știți, vă rog?

— Uite, ghicesc și eu, așa...

— Adecă, nu, eu nu cer ca băiatul meu să fugă de pe front, s'a apărat reculegându-se bătrânul, eu cer numai ca să rugați pe fiul dumneavoastră ca să-l ia cu domnia-sa și pe Harry al meu.

— Dar nu sunt împreună? Mi se pare la aceiaș companie.

— Până azi, cocoană, a zis tatăl lui Harry plin de dulceață, până azi au fost împreună.

Coana Smărăndița, surprinsă, n'a priceput la început. Nu-i venea să creadă că vorba ei

a putut avea un efect așa de repede. Solomon Grünberg i-a povestit însă, cum a fost la regiment și cum a cetit el cu ochii lui ordinul care îl trecea pe Retezeanu pe lângă misiunea franceză. Rugămintea lui era ca Harry să treacă și el pe lângă aceeași misiune, alături de Andrei.

— Fiindcă e un om atât de învățat și băiatul meu, cocoană. Știe franțuzește, englezește și italienește, perfect. Nu mai vorbesc de nemțește. Și apoi e singurul copil. Și mi-a spus că, dacă pleacă domnul Retezeanu dela regiment, el se împușcă.

Mama lui Andrei, auzind vestea, s'a luminat de bucurie și era cât pe aci să-i promită lui Solomon Grünberg tot sprijinul ei, dacă nu ar fi intrat coana Coralița tocmai în clipa aceia în salon. Cumnată-sa a împiedicat-o, s'a uitat cu dispreț la bietul bătrân, care a salutat-o respectuos, și a întrebat pe franțuzește, ce caută individul. Coana Smărăndița, în românește, i-a explicat.

— Inchipuește-ți, Coralițo, că Andrei a fost detașat astăzi pe lângă misiunea franceză. Jupânul Grünberg vine dela cazarmă unde a citit ordinul.

— Bine, dar dumnealui ce vrea?

— Vrea să facem ceva și pentru băiatul dumisale, care e în compania lui Andrei, ca să-l trecem și pe el...

— Unde? Cine eşti tu? General? Marele Stat-Major?

Şi coana Coraliţa a continuat tot pe franţuzeşte.

— Eşti nebună, Smărăndiţo, crede-mă. Au să-ţi iese vorbe, ţi-am mai spus. Şi ai să superi pe Andrei. Le faci toate în gura mare şi la lumina zilei, de par'că ţi-ar fi toată lumea rudă. Bine. Să nu zici că nu ţi-am spus...

Solomon Grünberg nu ştia franţuzeşte, dar obrazul coanei Coraliţa putea fi cetit pe orice limbă. Mai ales hieroglifele resentimentelor ei puteau fi descifrate cu uşurinţă şi de un copil. De aceea tatăl lui Harry, întrerupt prin intrarea coanei Coraliţa, a continuat, întorcându-se spre ea cu o faţă şi mai dulce decât la început.

— Ascultaţi-mă, cocoană.

Povestea lui era povestea tuturor părinţilor evrei, cari îşi iubesc copiii mai presus de orice. Coana Coraliţa o asculta, fără să audă ceva din ea, dând dumirită din când în când din cap.

— Da, da, vă ştiu eu.

Solomon Grünberg a spus tot ce a auzit dela fiul său despre Retezeanu, reeditând în parte, aşa cum pricepea el, discuţia pe care o avusese Harry cu Andrei în tren. Când a mărturisit că băiatul lui e socialist, mătuşa lui Andrei a sărit friptă de pe scaun.

Retezeanu era schimbat la față. Când a intrat în salon, s'a uitat distrat jur împrejur și s'a oprit stângaci, căutând o vorbă, care nu-i venea de loc pe buze.

— Cine... da... cine e dumnealui?

Toți au înghețat, Solomon Grünberg gândindu-se la Harry, coana Smărăndița gândindu-se la fapta ei și coana Coralița, aducându-și aminte că maniera ei de a trata pe evrei nu-i plăcea de loc nepotului său.

— E tatăl lui Harry Grünberg, a zis coana Smărăndița onctuoasă, al băiatului de care mi-ai povestit; dumnealui e anticarul cel mai cunoscut din București și prietenul celor mai bune case.

— Și ce dorește?

Solomon Grünberg a încercat tremurând să se apropie. Retezeanu i-a făcut însă semn cu mâna ca să șadă, el rămânând totuși mai departe în picioare.

— Nu-i nevoie. Șezi te rog.

Abia s'a putut închega conversația. A înșeilat coana Smărăndița câteva vorbe și a gemut și Solomon Grünberg alte câteva, până ce în sfârșit a priceput Andrei despre ce era vorba. Și atunci a râs un râs tare și nervos pe care numai mamă-sa l-a priceput, un râs sec de om profund tulburat.

— A, da, am înțeles. Pentru ce nu mi-ați spus limpede dela început? E vorba deci

— Cum? Şi pe un astfel de om? Auzi, Smărăndiţo! Mai învaţă-l, jupâne, să-şi iubească ţara şi pe urmă să vii cu dealdeastea, pe urmă să te trimită la noi domnişorul. Lasă-l, că bine e unde e, socialistul!

Solomon Grünberg, firește, a protestat. Pe faţa lui de patriarh s'a încreţit un zâmbet de nesfârşită tristeţe. Băiatul lui nu l-a trimis cu astfel de misiuni şi dacă ar şti s'ar supăra foc. Inima lui de părinte a trebuit însă s'o facă şi pe aceasta.

El îşi da seama că încercarea lui era o mare îndrăsneală, dar a socotit că cine are un copil cu o inimă atât de bună ca a lui Retezeanu, este însuşi un suflet moale şi înţelegător.

Coana Smărăndiţa s'a înduioşat. A înduioşat-o în primul rând chipul blând, scăldat în lumina durerii, al bătrânului. In al doilea rând a înduioşat-o ideia că şi acest om era tatăl unui copil pe care voia să-l scape dela moarte, cum l-a scăpat şi ea pe al ei.

— Lasă, jupâne, că am să-i vorbesc băiatului. Poate că găseşte el vreun mijloc. Nu te lua după dumneaei. Nu-i nici dânsa aşa de rea, după cum pare.

Solomon Grünberg a râs satisfăcut.

— Ştiam eu, ştiam eu...

— De altfel, uite-l, poţi să-i vorbeşti singur, căci vine...

să-l scăpăm de foc şi pe amicul meu Harry. De ce nu? Spune te rog, domnule Grünberg, cam cum îţi închipueşti dumneata afacerea asta şi pe urmă să cerem sfat şi de la mama, fiindcă dumneaei e mai umblată prin ţară şi mai apropiată de obiceiurile pământului.

Pe bătrân, din încurcat ce era, văzându-se la strâmtoare, l-a cuprins dintr'odată elocinţa desnădejdii.

— Domnule Retezeanu, a zis plângător, despre noi se spune că nu avem patrie. Se poate să fie adevărat. Dar dacă nu avem patrie, atunci avem familie. Aceasta e patria noastră. Probabil că tocmai din acest motiv au evreii atâţia copii. Işi lărgesc mereu hotarele patriei lor. Eu am însă o patrie atât de mică! Băiatul meu e singurul pe care îl am. Dacă l-aş pierde, gândiţi-vă ce s'ar alege de mine. Intrebaţi pe mama dumneavoastră, care trebue să mă priceapă. Domnule Retezeanu, vă rog cu lacrimi în ochi, ajutaţi-mă! Nu lăsaţi pe băiatul meu, pe Harry. Mi-a spus că dumneavoastră sunteţi singurul om care îl ţineţi în viaţă. Aşa mi-a spus, domnule Retezeanu. De aceea am venit.

Andrei a râs din nou.

— Bine, domnule Grünberg. Nu-i nevoie să te rogi aşa de stăruitor. Te pot asigura că băiatul dumitale are să rămână tot cu mine, cât va ţine războiul...

Solomon Grünberg, cutremurat de fericire, s'a uitat cercetător la Andrei, căutându-i în obraz seriozitatea făgăduelii. Ochii lui Retezeanu ardeau cu stranii văpăi metalice, al căror rost bătrânul nu l-a putut tălmăci.

— Cum adică, a zis nedumerit.

— Nici un cum. Ți-am promis. De ce să mai sporim vorba?

— Ți-a promis, ce mai vrei, i-a zis și coana Coralița, enervată.

— Vezi, jupâne Grünberg, a adăogat coana Smărăndița, mai mult ca să zică și ea ceva.

— Atunci să-mi dați voie, a zis Solomon Grünberg, să-mi dați voie și să nu vă supărați, dacă vă ofer ceva. Așa suntem noi negustorii. Nu-mi luați în nume de rău.

Și i-a întins lui Andrei cartea pe care o strângea subsuoară.

— Ce-i asta, l-a întrebat Andrei.

— E biblia lui Șerban Vodă, cea mai frumoasă carte pe care o am în prăvălie. M'am gândit că vă face plăcere. Trebue să o cunoașteți. Sunteți de altfel și rudă cu Cantacuzinii.

— Da, rudă. Cartea n'am mai văzut-o. E a lui Vodă Șerban, care a trădat în lupta dela Viena.

— Nu, n'a trădat pe nimeni, a protestat bătrânul, de par'că el era descendent de-al

lui Șerban Vodă, a fost un mare domnitor și spiță împărătească.

— Știu, i-a răspuns sarcastic Retezeanu, domnii noștri cu cât au trădat mai mult, cu atât au fost mai mari. Trădarea era rațiunea lor de a fi.

— Vai de mine, glumiți domnule Retezeanu, a zis Grünberg râzând. Primiți cartea, vă rog, și nu mă uitați.

— Bine, o primesc și n'am să te uit, cu atât mai mult, nu, cu cât acum m'ai cumpărat, a zis Retezeanu.

— O, mă rog...

Solomon Grünberg a râs iar și s'a sculat satisfăcut de pe scaun. Barba, din pleoștită ce era, a început iar să i se agite și ochii înlăcrimați i s'au înviorat.

— Vă mulțumesc, domnule Retezeanu, vă mulțumesc. Vă sărut mâinile cocoană, coconițelor!...

Și a ieșit tot ploconindu-se, cum a intrat. Din ușe s'a mai întors odată și apoi a dispărut.

— Uf, ce nesuferit e, a zis coana Coralița.

— De ce? E și el un părinte iubitor ca atâți alții, a răspuns acru Retezeanu.

Coana Smărăndița, vinovată, s'a apropiat de fiul său, privindu-l cu dragoste în ochi.

— Ce ai? Ești tulburat, Andrei.

— Da, sunt.

— Şi de ce?

Retezeanu a zâmbit cu răceală.

— Sunt turburat fiindcă mă chinueşte o întrebare de când am plecat dela cazarmă. Odată am întâlnit o americană la Paris, care m'a întrebat, dacă în România populaţia e aproape exclusiv ţigănească. Atunci am protestat cu indignare. Astăzi mă întreb însă, dacă n'a avut cumva dreptate miss Helene Rockwood. Şi sunt cu atât mai tulburat, cu cât îmi vine să cred că şi eu aş putea să port în mine picături din sângele acestui pitoresc popor de nomazi.

Coana Smărăndiţa s'a uitat îngrijorată la el.

— Nu pricep Andrei, ce vrei să spui.

— Vreau să spun că dacă vre-unul dintre nenumăraţii mei strămoşi sau strămoaşe mi-a transmis în mod clandestin o moştenire ţigănească, atunci trebue să-mi verific întreagă conştiinţa, schimbându-mi întreg felul meu de a fi. Eu ştiu că ţiganii au avut un mare rol în educaţia înaintaşilor noştri. Ţiganii i-au legănat pe vechii boieri şi sub aripa repede a bogatei lor imaginaţii vagabonde au văzut părinţii noştri primele icoane ale lumii. Dar această influenţă se poate înlătura printr'o serioasă disciplină de gândire. Nu tot astfel e când moştenirea ne e în sânge. Spune, mamă, nu ştii vre-o anecdotă din trecut, care să mă lămurească?

Coana Smărăndița a întrebat din nou și mai îngrijată.

— Ce vrei să spui? Nu pricep, Andrei.

Retezeanu care se plimba prin odae s'a oprit din mers.

— Nu pricepi? Dar nu-ți dai seama, mamă, că numai printr'o moștenire țigănească pot să-mi explic amestecul dumitale brutal într'o afacere atât de delicată, cum e participarea mea la războiu? Nu-ți dai seama că «detașarea» mea pe lângă misiunea franceză, pentru mine, așa cum sunt eu, cu nervii mei, cu mândria mea și cu principiile mele de viață, e o rușine și o nedemnitate? Dar și pentru strămoșii de cari faceți voi atâta caz, ea nu poate fi nici o laudă. Acolo la misiunea franceză ați văzut că e Lassarde și sunt alții pe cari eu nu i-am considerat nici când superiori mie și cari au toți practica vieții civilizate. Îți închipui deci în ce situație falșe m'ai așezat față de ei?

Fiecare vorbă a lui Andrei a lovit în plin. Coana Smărăndița și-a acoperit fața cu palmele și ochii ei albaștri i s'au umplut de lacrimi mari.

— Cum, așa-mi răsplătești tu dragostea mea? Și eu care credeam, că-ți fac un bine...

— Aaaa... la așa ceva tot nu mă așteptam, spun drept, a zis coana Coralița indignată.

— Firește, a răspuns Andrei, firește că nu v'ați așteptat, fiindcă nu mă cunoșteați și n'aveți cum să mă cunoașteți.

— Dar la mine nu te gândești deloc? Eu, dacă te prăpădești tu, ce să mă fac singură? De ce-am mai îmbătrânit crescându-te, a zis coana Smărăndița printre sughițuri.

— Să lăsăm, mamă, lacrimile și recriminațiunile sentimentale. Nici prea egoiști să nu fim. Sunt lucruri în ordinea morală cari trec dincolo de legăturile de familie.

Coana Coralița nu-și mai putea stăpâni mânia.

— Dar asta de unde ai mai scos-o? Ești revoltător. Mărturisesc că prefer pe țiganii cari ne-au dat nouă educație, cum zici tu, tuturor dascălilor tăi, cari te-au sălbăticit cu totul. Auzi? Ordinea morală omoară legăturile de familie. Asta-i curată nebunie.

Retezeanu a zâmbit din nou, căutând să-și păstreze echilibrul în marea sforțare pe care o făcea.

— Să lăsăm lacrimile și să încercăm, mamă, să ne înțelegem. E cu mult mai bine. Eu, poate din păcate, mi-am însușit o parte cel puțin din ceeace îndeobște se chiamă suflet apusean. Anumite legi fixe au ajuns să mă cârmuiască și nu mai sunt al meu ci al lor. Sunt robul acestor legi și-mi face plăcere, oricât m'ar durea, să mă supun lor. Știu

că v'aţi născut şi trăiţi aici într'o atmosferă prielnică bălăriilor intelectuale. Creşteţi dezordonaţi cu toţii şi fericiţi, n'am ce zice, din vigoarea anarhică a solului, trandafiri şi pălămidă, unii peste alţii, fără nici o alegere. Eu am trecut însă prin mâna grădinarului, care m'a tuns şi m'a modelat, m'a chinuit şi mi-a dat o mutră, de care nu mă mai pot despărţi. Nu înţelegi, mamă, că aşa cum m'am făcut, ori în ce loc m'aş duce, chiar şi printre hotentoţi, eu nu mai pot renunţa la peria de dinţi şi la necesitatea de a face bae zilnic?

Coana Smărăndiţa plângea mai departe, iar coana Coraliţa, lăcrămând, abia putea articula pe ici pe colo câte un *a* şi câte un *o* prelung, uitându-se cu durere la cumnată-sa. Andrei adoptase faţă de ele o purtare blândă şi ocrotitoare, ca faţă de nişte copii. Niciodată nu avusese o isbucnire atât de violentă. De multe ori le asculta cu răbdare poveştile lor lungi despre cele trecute vremi şi depăna alături cu ele firul tuturor cronicilor cari le fermecaseră tinereţea, înainte cu patruzeci de ani. Amândouă bătrânele îl credeau uşor de îndrumat, deşi răcelile lui intempestive le nelinişteau câteodată. Superioritatea lui intelectuală nu le pricinuise până acum nici o grije specială şi nici bărbăţia lui sombră nu le impresionase prea

mult. Andrei rămăsese pentru ele tot copilul răsfăţat de acum treizeci de ani. El îşi da seama de aceasta şi pe cât de mult îl înduioşa tandreţa lor naivă altădată, pe atât de mult îl supăra acum. Tocmai de aceea, sub lovitura surprinzătoarei neplăceri ce-l ajunsese din partea lor, s'a hotărît ca să se lămurească puţin cu ele.

— Eu, a zis, continuând cu cruzime, eu mi-am făcut mutra mea şi nu mi-o mai pot reface. Revenind în ţară nu pot să-mi tai capul, înlocuindu-l cu altul, nici nu-mi pot scoate creerul, pentru a-l schimba. Legile mele mă stăpânesc şi aici. Ele îmi poruncesc să nu fiu laş şi să nu-mi substitui binele meu binelui obştesc. Evident că e o tragedie aceasta, fiindcă toate fibrele mele, mamă, tot ceeace mă îndrituieşte să-mi zic om, se împotriveşte amestecului meu cu un astfel de mediu. Cred că îţi închipui că nu dragostea de a omorî mă duce în război şi cu atât mai puţin dragostea pentru această societate de oameni primitivi din care destinul a hotărît să fac parte. Eu înfrunt moartea şi o caut pentru a-mi potoli setea mea de a mă apropia de înălţimile pe cari le-am visat totdeauna şi pentru a-mi potoli foamea mea grozavă de a fi om în accepţia întreagă a cuvântului. De multe ori mă văd mort pe câmpul de luptă şi atunci simt o

profundă satisfacție, gândindu-mă că în ciuda tuturor piedicilor nu m'am plecat, ci am rămas acelaș până la sfârșit. Voluptatea aceasta poate că nu o pricepeți. Nici n'aveți cum...

Ultimele cuvinte ale lui Andrei au sculat pe coana Coralița de pe scaun și au împins-o îngrozită mai departe, pentru a putea face semn coanei Smărăndița să fie cu băgare de seamă, că fiul ei s'a cam stricat la cap.

Coana Smărăndița s'a uitat printre lacrimi la Andrei.

— Iți bați joc de mine, îți bați joc de tine și-ți bați joc de tot ce ai în jurul tău. Andrei, cum poți vorbi așa? Nu ți-e frică de Dumnezeu, Andrei?

Retezeanu, care se plimba cu pași apăsați prin odaie, a făcut un gest de dispreț. Fața i se descompusese, două cearcăne negre îi tăiau obrajii dedesubtul ochilor aprinși și buzele îi tremurau nervoase.

— A, nu mi-e teamă de Dumnezeul vostru. Un mic tiran oriental, un fel de Vodă sângeros, îmbâcsit prin bisericile balcanice.

Amândouă bătrânele, cuprinse de spaimă, și-au făcut cruce.

— Doamne, Sfântă Maică Prea Curată, a zis coana Coralița, ducându-și palma la gură.

Andrei s'a oprit din mers și a râs ironic.

S'a uitat în dreapta și în stânga, apoi, văzând o veche icoană bizantină zugrăvită pe lemn și reprezentând pe Maica Domnului, s'a îndreptat spre ea și a luat-o de pe perete.

— Care? Aceasta? a zis apropiindu-se de coana Coralița.

— Piei satano, a strigat mătușe-sa, îngălbenindu-se.

— Da, da, știu eu, i-a răspuns Andrei contemplând cu îndrăsneală bătrâna relicvă familiară. Știu eu. Icoanele aceste v'au nenorocit. Uită-te la ea. E slabă și îmbrăcată în haine bogate, ca închipuirea unui om sărac. Buzele subțiri pare că-i predică sumisiunea absolută. Ochii stinși și nasul subțire, ca muchia unui cuțit de lemn și bărbia ascuțită, toate, toate vorbesc de neputință în fața necunoscutului și de obediență mută în fața unei puteri nepricepute. Așa, înțepenită cum e, pare că-l văd la spatele ei pe călugărul care a zugrăvit-o, cu brânca lui de schimnic pădureț și cu fruntea lui îngustă, pe care n'a putut-o lumina poezia renașterii și n'a putut-o lărgi uriașul braț spintecător de întunecimi medievale ale teutonului dela Wittemberg. Icoanele aceste v'au nenorocit...

Vorbea ca scos din fire și părea că și-a uitat unde e. Coana Smărăndița s'a sculat îndurerată și l-a privit cu nesfârșită dragoste

în ochi, petrecându-i brațul tremurat de mamă bătrână și bună pe după gât.

— Andrei, dragul mamei, copilul meu, te bolnăvești. Nu te mai chinui. Am greșit poate și eu, dar nu înțelegi că te iubesc, că tu ești singurul meu sprijin și singura mea nădejde? Andrei, potolește-te, dragă, și lasă-le toate în pace acum...

Coana Coralița nu-și revenise încă din frica ce o cuprinsese. Neîncrezătoare, se uita la nepotul său și la cumnată-sa. Retezeanu, învins, și-a sfărâmat două lacrimi în pleoape și durerea lui cea mare nu era, că a fost tratat la cazarmă așa cum a fost tratat, nici că mama lui, necunoscându-l, s'a amestecat, așa cum s'a amestecat, în viața lui intimă. Durerea lui cea mare era, că deodată cu această întâmplare, s'a precizat în toată goliciunea ei soarta lui pecetluită pentru totdeauna și s'au lămurit definitiv grozavele prăpăstii pe marginea cărora avea să se târască de aci înainte. Era poate cea dintâia oară, de când se întorsese în țară, că, din spectator desgustat ce era, a fost silit să primească în față, luptându-se cu ele, valurile tumultoase ale vieții. Palid și extenuat, s'a desprins ușurel din brațele mamei sale și a dat să iasă din salon.

— Bine, mamă, a zis, le las pe toate. De altfel nici nu erau pentru voi aceste gân-

duri ale mele... Dar te rog să nu-mi mai tulburi altădată afacerile. Mă voi întoarce între orice împrejurări la regiment și-mi voi face calea mea înainte. Dar te rog, să nu te mai amesteci.

Coana Coralița s'a uitat mult în urma lui.

— Fie, că grozave vorbe ne-a spus, Smărăndițo.

— Lasă-l, săracul, e prăpădit de război. Vom mai vorbi noi și altă dată, a zis coana Smărăndița ușurată.

— Da, dar după cum se arată acum, are să ne mai facă multe buclucuri.

Și coana Coralița a isbucnit în plâns.

— Ei, ce ai acum și tu? a întrebat-o cumnată-sa.

— Când mă gândesc că e gol tatăl său, Smărăndițo...

— Ai dreptate, Coraliţo. Şi el era violent şi încăpăţânat.

Și amândouă bătrânele s'au pus pe plâns. Boabele de lacrimi li se scurgeau domoale pe obraz și se opreau o clipă două în preajma șirului de mărgăritare mari pe cari le aveau la fel în jurul gâtului, ca să le cadă apoi grele în poală.

* * *

De acasă Retezeanu a plecat la cazarmă unde a stat o vreme și pe urmă s'a dus să

se întâlnească cu Ana. Hărțuit cum era și plin de amărăciune simțea nevoia unei calde mâini feminine, care să-l mângâie și să-i netezească asperitățile sufletului. De multe ori, în furtunoasa viață de campanie, l-a încercat această nevoie și totdeauna s'a gândit la Ana. De data aceasta, biruit de o tristețe fără nume, nu prea credea în feminitatea tămăduitoare a amantei sale. Narcoticul simțurilor ei îl chema însă cu toate aceste.

— Dă-mi o fiolă, Ano, a zis, intrând în odaie.

— Ce?

— O sărutare.

Și buzele lor s'au împreunat în supremul deliciu al pasiunii, ale lui căutând să soarbă otrava trebuincioasă inimii lui sfărâmate, ale ei gustând cu nesaț dulceața băuturii tari pe care o căutase o viață întreagă.

Casa unde se întâlneau de obicei, era undeva într'o stradelă veselă dintre bulevardul Colței și Calea Dorobanților. O căscioară cu trei odăi și cu o verandă de sticlă totdeauna plină cu mușcate. In față avea o grădiniță umbrită cu tufe de liliac, cari o ascundeau privirilor străzii. Andrei aproape o cumpărase, atât de mare era chiria pe care o plătea unei bătrâne, care dispărea imediat ce se ivea unul dintre ei, grăbită să-și vadă un nepot veșnic bolnav.

Odăițele erau tot așa de curate ca mai înainte. Un buchet de busuioc veșted stăruia deasupra icoanei cu Botezul Domnului și pe fiecare fereastră își vădeau râsul lor galben câte trei gutui bulbucate. Numai Ana părea mai aprinsă ca altă dată. Războiul o măcinase și pe ea și lipsa lui Andrei o chinuise. Mâinile vieții îi munciseră fața. Frumusețea-i mare câștigase însă în expresie și se precizase. Era în culmea strălucirii. Haina simplă de infirmieră o lămurea și mai bine. Mișcările ușoare îi cântau desăvârșita armonie a corpului. Retezeanu, obosit, s'a întins pe patul răcoros acoperit cu o scoarță oltenească și și-a aprins o țigară. Două șuvițe de păr i se rostogoliseră pe frunte. Ana a șezut lângă el, i-a trecut mâna prin păr, mângâindu-l ușor și l-a întrebat, de unde vine. El i-a povestit întreagă pățania zilei, cu toate amănuntele, mărturisind că a fost prea slab, lăsându-se purtat de o violență neobișnuită. In deosebi scena pe care i-o făcuse mamei sale îl durea. Biata bătrână, în definitiv, nu era vinovată de altceva, decât că-și urmase fără înconjur instinctul ei de mamă.

Ana, îngândurată, l-a ascultat până la sfârșit, fără să zică o vorbă, apoi l-a sărutat și l-a privit cu bunătate.

— Te iubesc, Andrei, i-a zis, fiindcă ești un suflet curat. Voi bărbații, chiar și când

sunteți stricați, aveți o candoare specială, aproape copilărească. Tu, încalte, te-ai păstrat neatins de spurcăciunile lumii și tocmai de aceea e păcat, Andrei, că te cheltuești în bani mărunți. Mama ta avea dreptate. Spiritele distinse trebuesc ocrotite. Sacrul egoism al oamenilor de seamă nu se conduce după legile vulgare.

Părerile Anei se deosebeau cu totul de ale lui. Despre ceeace el numea civilizație, Ana mărturisea că avea o ideie foarte puțin clară. Nici apusul, pe care îl cunoștea foarte bine, nu o speria prea mult și în orice caz nu o robea. Își împrumutase din acest apus tot ce putea să-i înlesnească viața, băile, rochiile, automobilele și electricitatea, dar sufletul i-l repudia în mod conștient, fără de nici o ipocrizie.

— Ce vrei, Andrei? Prea are multe legi, cum zici tu, acest apus și prea îți complică viața. La tot pasul te lovești de o constrângere a societății. Ba una, ba alta, ți se așează în cale, îți creiază scrupule, te chinuie și te uzează în mod inutil. Și de ce, te rog? Pentru ca să-ți zici om civilizat? Eu, îți spun drept, că de câte ori m'am întors acasă dintr'o călătorie în străinătate, am avut impresia că am scăpat dintr'o vastă temniță. Ochiul puțin vigilent al gardistului nostru m'a redat totdeauna mie însu-mi și liber-

tăţii mele, mai scumpă pentru mine, decât toate civilizaţiile din lume.

Andrei a surâs cu bunăvoinţă.

— Totdeauna am apreciat, i-a zis, nota de francheţă care te-a caracterizat.

Ana a continuat.

— Să nu râzi, fiindcă aş mai avea multe de zis împotriva apusului tău. Ţineam să ţi le spun de mult. Pe lângă că te opriră şi te scade în valoarea personalităţii tale, nivelându-te, te mai şi usucă. Te seacă. Apusul îţi omoară simţirea. Ţi-o subţiază. Atât de mult ţi-o subţiază, până ce ţi-o perverteşte şi ţi-o omoară. Uită-te numai ce au ajuns femeile în mâna apusului tău civilizat. Nişte bastoane bune de zugrăvit cu imaginaţia picturală încornurată a cubiştilor! Uită-te la ele şi uită-te la mine, Andrei! E oarecare deosebire, nu-i aşa? N'am nevoie să fiu nemodestă, ca s'o constat. De câte ori le văd, îmi vine să le aduc aici la noi, pe Bărăgan, să le pun cu faţa în spre cerul albastru, ca să le ardă soarele, să le coacă, şi pe urmă să le urc în vârful Caraimanului, să le dau în grija unui cioban roşu şi frumos, ca acolo, între cer şi pământ, să le fecondeze simţirea şi sânii şi coapsele veştede. Nu, nu, Andrei! Eu detest inteligenţa şi cred că numai ceeace chiamă inimă baba aceasta care ne dă nouă un refugiu,

numai inima este suverană în viață, inima care n'are legi și nici o constrângere. Tot restul sunt mici vicleșuguri omenești pentru a satisface un orgoliu nemăsurat. Aceasta este credința mea, mica mea filozofie, pe care mi-am câștigat-o până acum...

— Și pe urmă alături de lipsa de culoare, gândește-te că aproape tot ce numești tu apus, catedralele tale, de cari îmi vorbești atât de des, pânzele, cărțile și muzica, sunt de pe vremea, când apusul nu era ce este astăzi. Tu îmi vorbești mereu de mlaștina morală și primitivismul grosolan de aici. Mie mi-e dragă însă această mlaștină morală, Andrei! E mai caldă, mai pasionantă și mai prielnică nouă. Din ea au răsărit și în alte părți lucrurile mari. Din ea am răsărit eu, Andrei! Și tot din ea ai răsărit și tu. In tot apusul, ori unde am umblat, nu am întâlnit un bărbat ca tine. Cunoștințele tale, preocupările tale, le-am mai întâlnit. Dar bărbia ta voluntară, gura ta stăpânitoare, nasul tău ca un cioc de vultur, ochii tăi străbătători și fruntea ta îndrăzneață, nu le-am întâlnit nicăeri. Nici brațul tău voinic, Andrei, nici pieptul tău ocrotitor, nu le-am găsit la nici un apusean.

— Nu, dragul meu, lasă-mă, cu toate himerele tale. Realitatea e aci, bună și mare. Eu te iubesc cu toată taina ființei mele.

Ce mai vrei? O lume întreagă se răstoarnă în jurul nostru. Să se răstoarne. Noi să strângem în cuibul nostru toate dragostele alungate de uraganul războiului, să le strângem și să le strivim în brațe. Nu zic că multe din părerile tale nu sunt drepte, dar gândește-te că nici un colț de pământ nu ne-ar fi putut oferi acum o temelie mai sigură pentru dragostea noastră decât această țară. Va fi bine în alte vremuri și în apus, se prea poate. Uită-l însă acum, Andrei, rămâi unde te-a așezat mama ta și unde te rog eu să rămâi.

Retezeanu a surâs din nou.

— Eu te înțeleg, a zis, netezindu-i fruntea de zăpadă, eu te înțeleg și-ți spun drept că îmi pare rău că nu sunt înzestrat și eu cu cinismul tău sănătos. Te înțeleg, fiindcă îmi dau seama că o femee ca tine, cu viața și cu sensibilitatea ta nu-și poate găsi refugiul decât aici. Dacă aș fi și eu ca tine, problema mea s'ar fi rezolvit de mult.

Ana l-a întrerupt. Răceala judecății lui a durut-o.

— Cinismul meu, a zis, e organic și are singurul păcat că nu-și poate însuși altă religie decât dragostea pentru tine, pe care tu se vede că o lași să treacă pe alături...

Retezeanu n'a mai surâs. S'a sculat enervat din pat și și-a aprins o țigară, apoi s'a

apropiat de ea, punându-i mâna domoală pe umăr, pentru a o liniști prietenește.

— Ce trist e că n'am găsit, i-a zis, o ființă care să mă simtă în acești doi ani de zile, fără ca eu să am nevoie să-i mai dau explicații. Am ajuns să cred că cuvântul e cel mai odios dar hărăzit omului de natură și-mi închipui că animalele trebue să se înțeleagă cu mult mai bine între ele; se privesc, dau cel mult din coadă și isprăvesc. Umanitatea mută are să fie umanitatea înțelegătoare. Da, așa este. De doi ani de zile nu fac altceva decât să lămuresc până și cele mai mici mișcări ale conștiinței mele, fie pentru mine însu-mi, fie pentru alții. Acum am obosit. Scotocirea aceasta cotidiană a sufletului e și nedelicată și cheltuitoare de energie. Ajungi să te înăsprești și să împrumuți ceva din cruzimea protestanților, acești mari cercetători îndrăciți ai conștiinței.

— Vreau să mă înțelegi odată, Ano, fără a mă mai tulbura cu veșnice întrebări. Să mă înțelegi și să mă iubești, așa cum sunt. Să mă iubești discret. Dacă se poate, să taci și să mă iubești. Să taci cu deosebire acum, când am mai mult decât totdeauna pudoarea frământărilor mele. Acum m'am înțeles pe mine mai bine și am pătruns până în adâncimi starea în care mă găsesc.

Soarta mea e pecetluită, Ano, și nimic nu o mai poate schimba. Ai văzut de sigur prin parcurile englezești arbori crescuți în formă de liră, strâmbați cu prisosință ani dearândul și crescuți ca niște monștri, spre mai marea mulțumire a burghezilor mirați. Un astfel de monstru am fost și eu. Cu picioarele în țară aici și cu capul la Paris, m'am lungit dealungul continentului, am crescut strâmb și m'am lungit, pentru a putea soarbe din fagurul galic eterna miere a cunoștinții omenești. Toate cântecele vieții au fost cântate pe lira mea până la război. Lacom, ca un trântor printre albine, n'am făcut altceva decât să mănânc din creerul lumii, încât și astăzi mă mir, cum de nu l-am epuizat cu mulții mei tovarăși din toate colțurile pământului. Războiul însă m'a îndreptat. Mi-a luat fagurul din gură și m'a pus în picioare. Nu mai știam să umblu și mă simțeam atât de lung și deșirat, încât loveam cu capul în lună, înebunit de durere. A trebuit o vreme oarecare până ce mi-am putut face operația necesară. Acum am făcut-o. E simplă. M'am scurtat. Am eliminat din mine ataşamentul la viață: — stomacul. Astăzi sunt, ce-i drept, un altfel de monstru, dar mă simt mai bine. Astăzi sunt numai un cap enorm care umblă pe două picioare și își caută groapa. Vreau să în-

grop acest cap pe aici, pe undeva. Poate că din groapa lui vor răsări vreodată câteva spice de grâu; le va secera vreun țăran, își va face o pâine și se va hrăni cu ea. Așa sunt eu acum. Inchipuește-ți, deci, că nici elocința ta amoroasă și nici naiva ocrotire a mamei nu mai au asupra mea nici o înrâurire.

Ana l-a ascultat la început supărată, pe urmă curioasă, pentru ca la sfârșit să o podidească lacrimile. Repede s'a sculat din pat, a închis obloanele și a tras peredelele. L-a acoperit de sărutări.

— Nebunule, nebunule, i-a zis, câte prostii nu-ți trec prin cap! Singurătatea morală din fața morții vă dă acolo în tranșee viziuni călugărești. Dar tu nu-ți dai seama că acum ești în brațele mele, că eu trăesc, că eu te vreau, că tu ești al meu, Andrei?

Retezeanu s'a apărat obosit de năvala buzelor ei.

— Oprește-te, i-a zis. Viziuni călugărești e drept că am des. Chiar și acum le simt cum mă cuprind. Venisem cu gândul ca alături de tine să mă lecuesc. Dar nu se poate. Uite, cum pun mâna pe tine, cum părul tău e negru, cum ochii tăi sunt negri și cum totul e negru în odaie, eu simt parfumul pestilențial al păcatului... Il simt, dar nu mă robește. Boala lui Crist mi s'a în-

fipt în oase. Moare carnea pe mine, Ano. Inima mea pare că-i o cupă cu tămâie aprinsă şi din degetele mele, cum te ating, pare că cresc crini albi, cu a căror nevinovăţie aşi vrea să te mângâi, fiindcă totuş tu ai fost singura care mi-ai oferit ceva în viaţa mea de aici. Poate că nu mă înţelegi, dar aşa e...

Ana îi sugruma vorbele în gură. Sărutându-l, l-a tras în pat lângă ea şi l-a strâns cu putere în braţe. Toată căldura trupului ei s'a aprins dogoritoare ca să-l învăluie.

— Gustă-mă, i-a şoptit, gustă-mă întâi, Andrei, şi pe urmă vorbeşte.

Retezeanu îngheţa însă din ce în ce mai mult. Un val de linişte l-a străbătut.

— Ia-mă, Andrei, ia-mă şi vindecă-te, Andrei, i-a şoptit din nou Ana, muşcă din mine, eu sunt poama ta răcoritoare.

Retezeanu se imunizase. Braţul i s'a lăsat greu pe după mijlocul ei şi faţa transfigurată i s'a înseninat.

— Ştii ce, i-a spus cu nuanţe de vagă slăbiciune în glas, eu sunt mereu urmărit de icoana morţii, aşa cum ne-a zugrăvit-o fantezia nebună a lui Cernomorskii. Poate că totdeauna am fost copilul trist al nefiinţii şi sfârşitul mi-a fost scris în sânge dela început. Nu ştiu. Ceeace ştiu e că adeseori am simţit căscându-se în mine

prăpăstii nepricepute, pe cari le-am umplut până acum totdeauna cu vlaga tinereții mele. Astăzi nu mai pot. De doi ani de zile simt, cum cad mereu într'un abis, cad mereu, mă cufund și nu aud în jurul meu decât țiuitul gol al nimicului și ploaia mărunță și rece a unei dureri necunoscute. Am câteodată impresia că toată tristețea contemporană și-a făcut cuib în inima mea și mă sfâșie ca o bufniță a întunerecului adânc ce s'a lăsat peste mine.

Ana, înfiorată și învinsă, a încetat să-l mai sărute. S'a întins moale alături de el și murmura din când în când sguduită de friguri.

— Dragul meu, dragul meu...

Devenise femeea ce-i trebuia lui, înlăturând impetuozitatea aproape masculină ce o cuprinsese înainte cu câteva clipe. El a simțit-o și i-a prins mâna repede, mângâindu-i-o cu blândețe. Apoi a continuat.

— Poate că și războiul să mă fi distrus, cu moartea lui mare proiectată pe cerul idealurilor noastre. Imi aduc aminte că am văzut la Madrid, în muzeul Prado, un tablou de Rubens, Calea Laptelui îi spune. O femee puternică își strânge țâța plină, țâșnind din ea pe cerul albastru lichidul alb și binefăcător al copilăriei noastre. Mie nu-mi prea plac concepțiile într'adevăr cam lăptoase ale acestui flamand prolific. Pânza

aceasta mi-a rămas însă în minte. Ea umanizează oarecum cerul şi dă o savoare specială, fragedă şi copilărească, neînţeleselor haruri celeste. Astăzi, dacă ar fi un Rubens nou, în locul femeii lui ar zugrăvi-o pe a lui Cernomorskii şi din ţâţa acesteia ar ţâşni pe cer veninul pe care l-am supt eu, venin care să însemneze acolo sus o nouă cale, calea vremurilor noastre, calea morţilor. Pe calea aceasta am apucat eu, draga mea prietenă, la început protestând, pe urmă din ce în ce mai resemnat, ca astăzi să calc dealungul ei sigur de mine şi cu o angelică beatitudine în suflet.

Retezeanu şi-a terminat spovedania suspinând uşor. Un fior l-a cutremurat, cum cutremură lacul ultimul val de după furtună. Apoi s'a potolit. In gură doar de-i rămăsese un gust amar în urma acestei amare cuminecături cu credinţele lui.

— Acum mă înţelegi? a întrebat Andrei, nu fără oarecare nevinovată ironie.

— Nu ştiu bine, dacă te înţeleg, i-a răspuns Ana. Ar trebui mai întâi ca să mă înţeleg pe mine însu-mi. Atâta ştiu că astăzi e cea dintâia oară, când nu-mi pătrunzi în suflet prin simţuri. Şi par'că te iubesc mai mult. Par'că te iubesc adevărat. Imi pare însă că-mi scapi Andrei, că fugi de mine. Nu mă lăsa, te rog, nu mă lăsa...

— Nu te las, dar nici tu să nu mă urmărești, i-a zis Andrei.

In odaie se sporise întunericul. Afară se înserase și nici o dâră de lumină nu mai pătrundea prin obloane. O pace sepulcrală s'a așezat peste ei, dintr'odată, ca peste doi copii morți într'un somn candid. Multă vreme au stat nemișcați. Retezeanu a fost cel dintâi care s'a sculat binișor, ca să nu o tulbure și s'a pregătit de plecare.

— Adio, Ano, i-a zis.

— La revedere, Andrei, i-a răspuns ea, rămânând încă o vreme oarecare în patul mirat par'că și el de această ciudată întâlnire a celor doi amanți.

Retezeanu a ieșit domol din curte și a pornit spre casă, plutind în umbrele serii spiritualizate, ca o fantomă a propriei sale ființe. Țipenie de om nu era pe stradă și din nici o fereastră nu pleca nici o lumină. Felinarele erau stinse. Când a intrat acasă, coana Smărăndița și coana Coralița stăteau în jurul unei lămpi mici în salon, lucrând la niște ciorapi pentru răniți. Păreau mai bătrâne decât erau, cum se zguleau cu ochelarii pe nas ca să vadă mai bine. Maria era și ea cu ele, curată și sănătoasă.

O nesfârșită bunătate înlăcrimată i-a picurat în suflet acest tablou familiar. A sărutat pe mamă-sa plin de duioșie. A avut

o vorbă bună şi pentru coana Coralița. Mariei i-a strâns mâna cu căldură, privindu-i blând fața tulburată.

— Ce vremuri am ajuns, a zis întristat, încât şi o fată tânără ca dumneata şi nevinovată să fie luată de apa tulbure a evenimentelor.

Şi s'a dus ca să se odihnească puțin.

IV

Anne-Marie era poate mai tristă decât toți, că Andrei a refuzat să-și părăsească regimentul. Ea îl iubea ca pe un frate.

— Nene Retezene, i-a zis a doua zi după cruda explicație a lui Andrei cu mamă-sa, ne-a spus Tante Smărăndița azi dimineață, a fost azi dimineață la noi și ne-a spus, că vrei să te întorci iar pe front. De ce faci prostii, nene? Tante Smărăndița a plâns grozav și nouă ne-a fost foarte milă de ea.

Mama Anne-Mariei a surâs, privindu-și fata cum încerca să-l convingă pe Retezeanu.

— Induioșază-te, i-a zis și ea, induioșază-te de lacrimile mamei tale și mai ales de rugămintea fetei. Nu vezi cum te roagă de cu foc?

Anne-Marie s'a uitat dojenitor la mamă-sa.

— Mamă...

— Da, da, s'a amestecat și Soroceanu în vorbă, eu ca tată al Anne-Mariei trebue să te rog, și eu. Ești, cum s'ar zice, ambasadorul

Franței pe lângă curtea noastră. Și ce face biata fată dacă pleci? Da, da...

Anne-Marie a protestat din nou.

— Tată! Toate lucrurile serioase dumneata le întorci pe glumă.

Retezeanu a înțeles ceeace bănuise la Sinaia. S'a uitat mai întâi la Anne-Marie, la mama ei, pe urmă la Soroceanu și a căutat cu ochii pe Lassarde. Jean era într'un colț, pe o sofa, înconjurat de vreo trei prietene ale Anne-Mariei.

— Da, da, a murmurat Andrei, am înțeles și îmi pare rău că trebue să plec. Problema s'a rezolvit însă azi dimineață. Mâine sunt din nou la compania mea. Îmi pare foarte rău că nu pot să-mi pun în valoare talentele diplomatice.

Anne-Marie și-a mușcat buzele de ciudă. Părinții au râs cu hohote. Retezeanu, rece, a examinat cu atenție această delicată scenă familiară și a dat să se îndrepte către Lassarde. Mătușa lui, despre ale cărei aventuri știa multe, ca și bărbatul ei, un crai bătrân nepotolit încă în întregime, nu-l interesau niciodată. Anne-Marie, rugătoare, l-a silit să o ia de braț și să stea de vorbă cu ea. Povestea ei era cu mult mai gravă, decât își închipuia el. Fata moștenise dela tatăl său și dela mamă-sa o singură însușire: violența simțirii.

— Rămâi, Andrei, nu pleca pe front, i-a zis Anne-Marie cu lacrimi în glas.

Retezeanu a prins-o de bărbie, a mângâiat-o pe obraz cu dragoste şi i-a surâs în ochii aprinşi toată compătimirea lui.

— Va să zică de aceea ai insistat atât de mult ca să vin azi la voi la ceai? Voiai să mă converteşti. Bine, să mai vedem Anne-Marie. Poate că revin asupra hotărîrii mele, mai ştii...

— Andrei, Andrei, i-a repetat Anne-Marie, fără a mai putea însă continua, căci Lassarde şi celelalte fete, văzându-i împreună, i-au înconjurat, cicălindu-l pe Retezeanu.

— De ce pleci? De ce nu stai? Ce om nesimţitor! Se poate aşa ceva? Doamne, ce încăpăţânare!

Veselia aceasta era atât de îndepărtată de stările sufleteşti ale lui Retezeanu, încât râsul lui, amestecat cu celelalte râsuri, a distonat pentru urechile tuturor. Au râs cu toţii, ca pe urmă să se cufunde fără de veste într'o scurtă tăcere penibilă.

Soroceanu cu glasul lui de clopot spart a intervenit.

— Singurul om care ni-l poate salva pe Andrei, e baronul de Lassarde.

Andrei a mişcat din cap în semn negativ.

— Nu, a zis ironic, Lassarde, scos din

cadrul Parisului, nu mă mai impresionează atât de mult. Aşa sunt toţi francezii. Dacă le tragi decorul cetăţii lor dela spate trec şi ei în rândul celorlalţi muritori, fără să-ţi mai pară fiinţe supra-omeneşti.

Lassarde, simţind gustul amar al gândului lui Retezeanu, a râs.

— Nu pot să-l salvez, a răspuns, fiindcă Andrei a trăit totdeauna după ultima teorie pe care şi-a făurit-o. Acum e stăpânit de teoria masselor. Ideia că trebue să se confunde cu ele este atât de covârşitoare, încât e imposibil să-l scoatem la mal. Trebue să aşteptăm răbdători până îşi va formula alta nouă. Atunci poate că se întoarce în sânul familiei din nou.

Retezeanu şi-a încrucişat privirile nelămurite cu ale amicului său.

— Vezi, aceasta e deosebirea dintre noi-i-a zis. Eu îmi făuresc singur teoriile, bune sau rele, ca să le trăesc sbuciumat, câtă vreme tu le primeşti deagata, tot bune sau rele, lucrate de către alţii şi le trăeşti liniştit. Diviziunea muncii este supremul câştig al civilizaţiei ţării tale şi numai tu poţi să beneficiezi de ea, dragă Jean.

Doamna Soroceanu, l-a întrerupt pe Andrei, cu gândul de a-l plictisi.

— Diviziunea muncii, a zis ea, l-a adus pe baronul de Lassarde în ţară la noi, ca

să reprezinte Franţa la Bucureşti. Tot diviziunea muncii ar trebui să te îndemne şi pe tine să rămâi pe lângă misiunea franceză ca să reprezinţi România. Nu putem lăsa pe ori şi cine ca să stea de vorbă în numele nostru cu baronul de Lassarde...

Retezeanu s'a întors ceremonios către mătuşe-sa şi i-a răspuns:

— Eu nu pot reprezenta ţara mea nicăeri şi în nici o împrejurare. Rolul acesta l-ar putea juca mai bine unchiul Soroceanu, dumneata sau altul de seama voastră. Prea m'am sălbătăcit pentru astfel de treburi. Şi nu sunt un reprezentativ. Aceasta, întrucât mă priveşte. Lassarde e cu totul în altă situaţie. Eu nu mă pot măsura cu el. Aristocraţia franceză, în mâinile republicii, a făcut totdeauna o operă de mare valoare. Şi face cu deosebire astăzi. Un aristocrat francez printre americani, de pildă, un duce mai ales, plângând cu noblеţe pe ruinele castelului său devastat în război, trage în cumpănă, pentru interesele franceze, cât un regiment de berberi, ori poate şi mai mult. Un baron, printre noi, cântăreşte tot atât. Dar eu cu ce-aş putea să-l sperii pe Lassarde? Nu, lăsaţi discuţia acestui punct negru al conştiinţei mele şi să vorbim mai bine despre alte lucruri. Ori ce ziceţi, fetelor? In vremea din urmă, am ajuns atât

de nesuferit, încât fuge lumea de mine și mă înconjoară adeseori goluri de tăcere, ca pe un om rău și înăcrit. Nu-i așa?

— Așa-i, așa-i, i-au răspuns fetele în cor, și au râs cu toții.

Retezeanu a luat-o pe Anne-Marie de braț și a trecut cu ea alături, într'un salonaș din dreapta. Problema ei îl interesa mult. Il interesa problema ei și totdeauna și-a păstrat față de ea rolul de văr mai în vârstă. O ocrotea și ar fi dorit ca s'o ajute în viață, cu atât mai mult că părinții ei nu puteau decât să-i strice. Anne-Marie simțea aceasta și-i era recunoscătoare.

— E deci adevărat ce-mi spune tatăl tău, a întrebat-o pe Anne-Marie, punându-i mâna pe umăr și silind-o să șadă lângă el pe divan.

— Da, i-a răspuns Anne-Marie, tremurând din pleoape.

— Il iubești?

— Da.

— Și el știe ceva?

— Nu, n'a putut afla nimic.

— Bine. Atunci grijește-ți secretul cât mai mult și gândește-te totdeauna că eu sunt lângă tine, păsărică nebună.

Anne-Marie, biruită de spovedania pe care și-o făcea întâia oară cu glas tare, în fața

unui martor, a început să plângă. El i-a luat mâinile între ale lui și a tăcut, gândindu-se la Lassarde. Prietenul lui era fără îndoială un om bine crescut și uza în viață de toate mijloacele mari. Jean era însă o figură destul de ștearsă. Nici când nu se putea vedea mai bine decât acum aceasta. Proectat pe fondul colorat de o sălbăticie viguroasă al peisajului românesc, francezul dispărea ca un fir de iarbă uscată printre maci. Și totuși vara lui și-a legat inima de el. Aceasta nu putea să însemne, și-a zis, decât obișnuita chemare a florilor crescute în arșiță după o rază blondă din apus. Are să se vindece, și-a zis aproape tare.

— Ce spui? l-a întrebat Anne-Marie.

Două fețe curioase și patru ochi șăgalnici cari au apărut și au dispărut la ușa salonașului și un chicot de râs au răspuns în locul lui. Anne-Marie s'a sculat, zâmbind printre lacrimi.

— Au să spună că tu ești pricina tristeților mele, a zis, ștergându-și ochii.

— Ce prostii vorbești!

— Ai să vezi. In lipsa altora, toate au câte un văr.

— Nebunelor!

In salonul cel mare râsul s'a comunicat repede dela om la om. Andrei a intrat râzând și el. Toți l-au felicitat, făcându-i

semne cu înțeles, iar când s'a arătat Anne-Marie veselia s'a ridicat ca o furtună, sguduind tablourile strămoșești atârnate posace pe pereți.

— Te-a convins, te-a convins, i-au strigat toate fetele, ridicându-se pe vârful picioarelor și dând din mâini ca niște libelule. Anne-Marie a făcut o piruetă și un compliment, ca o dansatoare care și-a câștigat publicul, apoi s'a amestecat și ea în vârtejul general. Retezeanu a urmărit-o. Era plină de grație vara lui. Ochii scăldați în apa curată a sufletului i se măriseră și obrazii i se îmbujoraseră. Alegreța picioarelor îi purta tinerețea prin odaie, ca pe un fulg. Uitat într'un colț a privit-o multă vreme și s'a gândit dumirindu-se la marea orchestrație prin care își cântă viața imnul singură. Alături de notele tenebroase, cernite de doliul morții, ale războiului, singurele cari îl stăpâneau pe el, iată că-și pot găsi locul în universala simfonie și tilincele răsunătoare ale acestor copile sburdalnice. Undeva pe o etajeră, un Pan rebegit își vădea picioarele împăroșate și cornițele ironice. El era meșterul. Retezeanu l-a simțit cum se ridică greoi și ridicol, cum crește peste casa în care se găsea, peste câmpii și peste munți, peste țări și peste mări, diriguind din înălțimi, cu naiul între buzele

lui pătimașe, uriașa fanfară, nesfârșită, variată și plină de disonanțe, a unor forțe necunoscute și fatale.

A eșit. Tiptil s'a strecurat afară și a pornit spre casă. In suflet îi stăruia vaga amărăciune a unui regret. Niciodată nu s'a învârtit în jurul lui o fetiță ca vară-sa. Niciodată nu s'a întors în preajma lui, ca floarea soarelui, o copilă ca Anne-Marie. Prelungirea aceia capricioasă a copilăriei nu și-a scuturat nici când florile în sânul lui de piatră.

— Uf, gândesc ca un bătrân, și-a zis, ridicându-și chipiul din cap și trecându-și mâna prin păr, unde știa că are destule fire cărunte.

Răceala serii de toamnă l-a pătruns, întețindu-i pașii.

Pe străzi se întâlnea cu oameni tot atât de grăbiți ca și el. Mergea preocupat, fără să vadă pe cineva. La un colț s'a isbit de un trecător care s'a uitat în urma lui bodogănind câteva vorbe de supărare.

— Pardon.

— Să fii sănătos amice, i-a zis necunoscutul plictisit.

— Amice!

Și-a adus aminte de tatăl său. Așa obișnuia să-i zică bătrânul. Estompată în zarea amintirilor vorba aceasta îi răsuna în urechi

ca un ecou îndepărtat din niște păduri afunde.

— Amice! Amice!...

Copilăria lui s'a istovit repede într'o căldură domoală de mângâieri bătrânești. Tatăl său trecuse de culmea vieții când l-a avut pe el și capul de corb ca și glasul cârâit nu mai putea să și le potrivească alintărilor, iar mamă-sa nu avea plenitudinea instinctului de maternitate, astfel încât zilele de atunci i se deschideau în memorie ca niște odăi mari și goale, a căror tăcere nu o tulburau decât tictacul unui ceas hodorogit și pașii leneși ai slugilor.

Săracă copilărie! Retezeanu simțea cum i se suprapunea în suflet pe temelia ei mohorîtă turnul de cărți al anilor din urmă. Un miros blând și sec de busuioc se răspândea par'că din toată viața lui, ca din schitul unui călugăr, la al cărui altar n'a slujit decât inteligența, firavă și străbătută de melancolia singurătății. Inima lui n'a fost până acum decât o pagină albă umplută cu slove negre, al căror chip bizar, și-a scris apocalipsul în el. Nici o pasiune mare nu i-a clocotit în sânge, nici un val mare nu i-a tulburat lacul de munte, limpede, adânc și rece al sufletului.

Acasă, cum a deschis Nicolae ușa, primindu-l cu reverența obișnuită, par'că a in-

trat deadreptul în primii ani ai vieții. Pereții păreau că se dau sfioși la o parte și mobilele păreau că se mișcă, ferindu-i-se din drum, pentru a-i reînvia și mai bine prin mișcarea lor trecutul. O atmosferă blajină s'a grăbit ca o bătrânică să-l sărute pe frunte, iar cuvioasa odoare de mucegai a tuturor lucrurilor vechi din odăi l-a mângâiat prietenește.

Retezeanu a oftat și s'a urcat la el, unde a deschis ferestrele, apoi s'a întins în pat acoperindu-și tristețea cu zăbranicul unei crude desnădejdi.

* * *

A doua zi s'a sculat disdedimineață și a plecat la cazarmă. Ținea ca noul comandant al regimentului, vechiul lui vrăjmaș, să-l găsească la companie. A ajuns însă prea târziu. Locotenent-colonelul Vasilescu era în curtea cazărmii și povestea cu o țărancă bătrână. Retezeanu l-a salutat. Vasilescu s'a apropiat de el și i-a strâns mâna cu căldură.

— Știu, i-a zis, mi s'a telefonat eri dela divizie.

Bătrâna cu care povestea locotenent-colonelul era mama lui. Venise din Ialomița ca să-l vadă. Pe fața ei scorojită își tăiase su-

ferința în lung și în lat toate brazdele cu plugul adânc. Ochii îi străluceau de plăcere. Ori de câte ori îl saluta cineva pe Vasilescu, ea se îndrepta din spate și mulțumea amabil, trăgând satisfăcută și asupră-și o parte din cinstea ce i se cuvenea fiului său. Așa i-a mulțumit și lui Retezeanu, care și-a repetat salutul, zâmbind.

— Vezi-l pe ăsta, i-a zis Vasilescu mamei sale, e un mare boer. Multă vreme l-am dușmănit, fără să știu că e un om de treabă. Nu seamănă cu ceilalți...

— Ce spui, s'a mirat bătrâna, distrată de nenumăratele saluturi cari plouau din toate părțile.

Retezeanu i-a urmărit cu coada ochiului și s'a dumirit repede asupra purtării lui Vasilescu. Dușmanul lui, născut din pântecele trudit al acestei femei, nu putea fi decât cum era, aspru, mândru în calea ascendentă pe care o urma sprijinit pe propriile sale puteri, răsbunător și mistuit de amintirea umilințelor suferite. O întreagă categorie de oameni vorbea prin înfățișarea lui bădărană, energică și cuceritoare. Erau self-mademan-ii vieții noui a lumii.

O imagine i-a trecut prin cap. Acești Vasilești sunt mâinile inteligente ale civilizației, mâinile pasionate cari frământă cu stăruință aluatul viitorului. Retezeanu îi vedea pe

toți mișunând prin orașele celor cinci continente, pentru a pune fabricile în mișcare, pentru a da o viteză cât mai mare trenurilor, pentru a urni automobilele, pentru a îndruma corăbiile, pentru a scufunda submarinele și pentru a înălța aeroplanele. O filozofie îl învățau, cum se gândea la ei, acești executori implacabili, cari au luat par'că cu chirie geniul omenesc, ca să-l sbiciuie cât mai mult, să-l stoarcă cu lăcomie și să se satureze, îmbuibându-se de toată lumina lui.

Vasilescu era un selfmademan. Era mediocru, avea disprețul individului și avea religia turmei organizate, Tiranizat de aceste însușiri și de aceste credințe, nici vorbă că Vasilescu trebuia să se impună, mai ales în armată, pentru a tiraniza la rândul lui pe cei mai puțin pregătiți decât el. In temeiul principiilor stăpânitoare pe care le reprezenta, era indicat să fie șef. Dar tocmai această șefie o refuza Retezeanu din tot sufletul lui, o refuza cu atât mai mult, cu cât o înțelegea mai bine și cu cât o îndreptățea mai temeinic printr'un raționament care cădea însă în afară de el.

La companie, când a intrat, era mare gălăgie. Un râs și o hoinăreală pretutindeni. Nevasta lui Piperea, Stanca, venise la București. A umblat femeea o zi întreagă până

a dat de cazarma din Dealul Spirei. Piperea, cum a văzut-o, i-a întins mâna potolit, zicându-i apăsat: — ce-i, tu muiere, a privit-o cercetător în ochi și i-a arătat o mică pajiște, la umbra unui salcâm din curte.

— Șezi!

Stanca s'a așezat binișor, căci era obosită, și-a potrivit cu un gest obișnuit marama pe cap și a oftat din inimă.

— Iaca, șed!

Apoi au început poveștile. Ea i-a spus despre ce a lăsat acasă, el despre ce a pățit în război. Ea a scos din sân o batistă în care împăturase banii luați de pe un vițel. El a numărat banii, leu cu leu, scuipând din când în când printre degete, ca să-i poată apuca mai bine. Și pe urmă au ieșit pe poartă amândoi, el sâsâind printre dinți, îngândurat, ea legănându-se agale pe șoldurile rotunde strânse în fotă.

Ce vor fi făcut? Unde vor fi fost? Nimeni n'ar fi putut spune. Piperea nu s'a întors la cazarmă decât a doua zi dimineața, beat mort.

— Ce e, mă, l-au întrebat băieții, cari nu-l mai văzuseră în așa hal.

— Nimic.

— Cum nimic, mă? Abia te ții pe picioare.

— Nimic, le-a răspuns Piperea sughițând din greu.

— Dar nevasta unde ți-e?

— La dracu 'n praznic. I-am dat pe piele. Am bătut-o.

— Bine, mă netotule, acum te-ai găsit tu să-ți bați muierea?

— Acum. Să mă ție minte, căţeaua, că dac'oi muri, nu mai pun mâna pe ea, că era cât p'aci să-mi dau ortul popii și să n'o mai văd.

Și a început să fluere ca un neblesnic. Năgăilă l-a luat domol, ca să-l ducă să se culce, dar el s'a împotrivit, îmbrâncindu-l printre înjurături.

— Lasă-mă, mă prostule, că tu nu pricepi ce e aia muiere, mă! Că muierea-i mai rea ca diavolul, mă! Șade mamonul în fundul iadului și tot întinde cu dinții o piele de muiere și n'o poate rupe. Intinde, îi scapă din dinți, i se frâng colții în ea și se izbește cu capul de jghiaburi și latră pe limba lui sudălmi de se cutremură mărunțaiele pământului. Șade mamonul în fundul iadului și tot întinde cu dinții o piele de muiere și n'o poate rupe...

Năgăilă, dac'a văzut că nu poate birui cu el, l-a lăsat în pace și a început să-i lămurească pe ceilalți.

— Vedeţi-l cum se clatină? Numai de două trei ori îi vine pe an, dar atunci se căftăneşte deabinelea. Şade la capătul satului, are casa pe un grueţ şi strigă de-l aude satu 'ntreg. Işi teme nevasta, nebunul, pe Stanca, fiindcă-i mai tânără decât el şi-i frumoasă, şerpoaica, după cum aţi văzut-o.

Retezeanu a căzut tocmai pe ultimele isbucniri ale lui Piperea. L-a măsurat lung cu privirea. Piperea şi-a strâns ultimele puteri ca să stea drept.

— Să trăiţi, dom'locotenent.

— De ce te-ai îmbătat?

— Să trăiţi, muierea, a zis Piperea împleticindu-se şi strângând din ochi.

Toată compania a râs hohotind. Retezeanu a ordonat unui sergent să-l ducă să se culce, iar el a intrat grav în birou, unde a dat peste Mache. Bietul Mache a sărit ars, ca un răcan. Aştepta această întâlnire şi se temea. Auzise şi el de revenirea lui Retezeanu. Se simţea vinovat faţă de fostul lui comandant, de care-şi bătuse joc împreună cu ceilalţi ofiţeri. Işi bătuse joc fără să prea ştie de ce, căci el, altfel, l-a respectat totdeauna pe Retezeanu. Niciodată n'a putut admira îndeajuns pe acest boer posomorît, al cărui nobil calm îl robea, ale cărui maniere îl încântau şi a cărui superioritate intelectuală o simţea covârşitoare prin instinct.

Ajunsese să-şi aşeze chipiul ca el, să calce ca el şi îi împrumutase chiar şi unele ticuri nervoase, de cari râdeau ceilalţi ofiţeri. Iar când se credea că Retezeanu a plecat pentru totdeauna, Mache a încercat să-şi însuşească repede chiar şi o anumită morgă de om mai bine crescut. Avea aerul că el e moştenitorul legitim al răposatului... Dar răposatul s'a întors şi Mache se găsea în faţa lui roşu în obraz şi plin de remuşcări. Andrei i-a întins liniştit mâna, schiţând un uşor zâmbet înţelegător.

— Ce mai e nou?

Mache a stat o clipă fără să găsească vorbele, a răsuflat adânc trecându-şi mâna peste frunte şi abia într'un târziu a putut culege de printre fălci câteva cuvinte alandala. Mult nu l-a ţinut însă zăpăceala, căci îmbelşugatul izvor de cuvinte cu care l-a dăruit Dumnezeu şi mahalaua unde se născuse, şi-a reluat îndată cursul. I-a povestit lui Retezeanu dintr'o răsuflare toate «intrigile» ce s'au ţesut împotrivă-i şi «stupoarea» ce a pricinuit întoarcerea lui fără de veste la regiment.

— Căci e o adevărată stupoare, domnule locotenent. Acum să-l vedeţi pe căpitanul Niţă, în ce hal e: Râde regimentul de el, fiindcă el a făcut mai mult haz de «dezertarea» dumneavoastră...

Firește că numai el Mache știuse ce avea să se întâmple și numai el aștepta cu încredere revenirea, fiindcă numai el îl cunoștea pe «șeful» lui, cine e.

Retezeanu l-a ascultat cu bunăvoință și râdea. Din când în când da din cap dumirit și trăgea cu satisfacție fumuri groase dintr'o țigară englezească.

A intrat în biurou și Harry Grünberg. Mache, supărat că e întrerupt — el mai avea încă multe de spus — s'a dat furios la spatele lui Retezeanu și i-a făcut semn furierului să iasă, marcându-i din vârful buzelor câteva înjurături.

Grünberg n'a voit să înțeleagă însă nimic, s'a oprit îndoit în fața lui Andrei și a salutat.

— Domnule locotenent, vă rog să mă credeți...

— Bine, Grünberg, nu mai stărui. Știu. Așa sunt părinții.

— Dar, domnule locotenent...

— Lasă. Spune-i însă tatălui dumitale că, drept pedeapsă, am să-i rețin biblia. E un frumos exemplar.

— Aceasta e o afacere care îl privește numai pe tata.

— O afacere din care el a pierdut o bunătate de carte, cu care știu bine că nu se mai întâlnește curând, i-a răspuns Retezeanu râzând.

Grünberg a dat din umeri, s'a înclinat și a anunțat pe părintele Văleanu, care venise cu băiatul și aștepta în odaia de alături.

Părintele Văleanu era un om trecut de cincizeci de ani. Inalt, bine legat, cu părul creț și negru revărsat peste un frumos cap sănătos, cu barba tunsă îngrijit și cu pălăria mare cu borduri late, ai fi spus mai curând că e un pictor flamand decât un preot.

— Bună ziua, domnule Retezeanu. Imi dați voie să-mi recomand băiatul. Treci aici Traiane, să-l cunoști și tu pe domnul Retezeanu. Dumnealui e binefăcătorul nostru.

— O, te rog, a protestat Retezeanu îmbiindu-i să șeadă, n'aș putea spune cu conștiința liniștită o astfel de vorbă, cel puțin până nu se termină războiul. Dacă iese prost, atunci poate că ar fi fost mai bine să nu ne întâlnim la Perșani.

— E adevărat, a zis părintele Văleanu râzând, dar vorba e că nu dumneata m'ai scos de acasă. Am plecat eu, ca un bătrân nebun ce sunt, căci altfel n'am cum zice. Mai era apoi și fata care mă îndemna...

Traian s'a uitat dojenitor la tatăl său.

— Nu te uita urît, băiete, fiindcă așa e. Am întâlnit aici în București o mulțime de ai noștri de pe Țara Oltului și toți ne-am întrebat că adică, la urma urmelor, noi de ce am plecat de pe la vetrele noastre? Unul

ne-a povestit plecarea lui, Am râs, deşi eram cam la fel cu toţii. Era un popă dintr'un sat înfundat sub munte, un popă cam sărăcuţ şi cam prostuţ. Popa Tăun îi zicem noi. Şi ne spunea popa: Măi fraţilor, când s'a pornit războiul şi am auzit că vine România şi cătanele se trag către vale, eu m'am ascuns. Auzisem din patruzeci şi opt ce e războiul. M'am ascuns. Dar unde? Aveam în grădină o clae cu fân şi m'am băgat în claie. Preoteasa a rămas afară ca să păzească casa. Mai închidea uşile; le mai deschidea. Se făcea şi ea aşa, că nu-i e frică. Când au trecut ungurii, zice unul de fusese pe la noi, un jandarm al dracului, zice: — părintele unde-i? Zice preoteasa: — nu-i, dragul meu, s'a dus, a fugit la Făgăraş. Dar el de colo: — hoţ popa! Şi s'a mai cam cărăbănit, că-l ardeau călcâile. Eu ţâţâiam în claie, îmi rodeam barba de frică şi mă gândeam că nebunii puteau să-mi dea foc, să mă pârpălească acolo, ca pe un porc. Dar s'au dus şi am rămas tot în claie, că nu ştiam ce se întâmplă. Şi era o căldură în zilele acele de August, o cloceală, de să mă aprind. Curgeau şiroaiele de năduşală pe mine şi se umezise fânul în jurul meu, se încinsese, ca de ploaie. Preoteasa îmi aducea noaptea de mâncare şi eu o întrebam: — vine România, tu preoteaso? Dar

ea: — vine, dar nu se vede. Vai, vai, mă gândeam, cât am să stau eu aici? Până ce, a treia zi, pe înserate, iaca preoteasa în fuga mare: — ieși, părinte, că vine România! Și am eșit. Dar tot nu aveam destulă încredere. M'am uitat bine în dreapta și în stânga, am ascultat mult cu poarta încuiată, ca să-i cunosc pe soldați după vorbă, că după port nu-i puteam lămuri cumsecade. Aud pe unul zicând: bre, par'că-i pustiu satul acesta. Atunci am înțeles. Am descuiat și i-am zis preotesei: — ei, vezi nevastă de ceva de-ale gurii, taie toți puii câți îi ai și scoate vin să ne ospătăm că s'a făcut România Mare. Era și un ofițer. Il chema Ionescu. Ne-am așezat la masă. Am băut și am mâncat. Am cântat. Am jucat hora unirii. Colea, către miezul nopții, numai ce mă pomenesc cu Ionescu al meu: — acum părinte îți mulțumim și să ne vedem cu bine. Am crezut că m'a trăznit din senin. Zic: cum, nu dormiți aici? Zice: noi ne întoarcem, căci nu suntem decât o patrulă mai înaintată, grosul trupelor e în urmă. Zic: dar ungurii nu mai pot veni înapoi? Zice: ba, pot ca și noi, tot în patrulă, până mâine când cred că vom ocupa satul. Atâta mi-a fost de ajuns. Am sărit ca un țap dela masă și pe aci ți-e drumul, băiete, către Negoi, în țara românească! Și dus am rămas

până astăzi. Cine dracu m'a pus pe mine să ies din claie până ce nu s'au lămurit lucrurile?! Iacă, așa a pățit popa Tăun și ca el mulți alții, domnule Retezeanu. Nu trebuia să ieșim din claie...

— Exagerezi, tată, a zis Traian încruntat.

— Ba, nu exagerez de loc. Eu vorbesc de noi bătrânii. Voi tinerii sunteți altceva. Tinerețiî îi șade bine cu nebuniile. Voi sunteți însuflețiți. Tu vii de pildă acum să intri voluntar, căci de aceia îl căutăm pe domnul Retezeanu și vei avea astfel prilejul ca să fii eroul nostru.

— A, da, mi-a vorbit mama, a răspuns Andrei, zâmbind și uitându-se gânditor la părintele Văleanu, ale cărui linii viguroase le urmărise cu interes în tot cursul povestii cu popa Tăun.

Traian, fratele Mariei, nu semăna de loc cu sora sa. Era uscățiv și mititel, umerii i se aplecau înainte și în ochi avea strălucirí de metal. Mache îl examinase cu deamănuntul în vremea, când vorbea părintele Văleanu. Nu i s'a părut tocmai simpatic. Ii era cam străin. De aceea l-a întrebat cu oarecare neîncredere.

— Dumneata ai făcut armata?

— Nu, a răspuns Traian.

— Dar e neam de vânător. Știe să tragă cu pușca, i-a întrerupt părintele Văleanu.

— Poate că ești seminarist, a zis râzând Mache.

— Nu, nu, sunt doctor în drept.

Retezeanu s'a sculat în picioare.

— Bine. Atunci să caut să vorbesc cu domnul colonel. Eu cred că n'are motive ca să nu te primească în regiment și cred că te poate trece la compania mea.

Mache a râs din nou.

— Păcat că nu ești seminarist fiindcă am face un cor...

Lui îi plăceau corurile și de mult își căuta un tovarăș care să se priceapă bine, pentru a cânta «La arme» în patru voci cu vre-o câțiva cântăreți din regiment.

Harry Grünberg tocmai pleca să vadă dacă Retezeanu putea să-i vorbească colonelului, când a intrat Vasilescu în biurou, călcând apăsat, după cum îi era obiceiul și tușind cu ifos la intrare. A aflat deci și el de dorința lui Traian, l-a lăudat pe tânăr pentru avântul lui patriotic și i-a promis că-i va face formele în cea mai scurtă vreme. Apoi s'a întors ceremonios spre Retezeanu.

— Dumneata, domnule locotenent, după cât se pare, faci școală. Trebue să-ți mărturisesc cu toată sinceritatea că am un profund respect pentru dumneata, cu deosebire în urma ultimei dumitale fapte. Am venit anume să-ți spun aceasta. Revenirea

dumitale la regiment, în condițiile în care o faci, este nu numai un act care te onorează, dar e și o faptă bună, menită să întărească temeiul moral al colegilor dumitale. Știi bine că nu mă prea prinde să măgulesc pe cineva. Ai avut adesea prilejul să mă consideri ostil dumitale și mi se pare că am fost dușmani în lege. Astăzi ar fi însă o nedreptate, dacă nu ți-aș întinde mâna cu emoție și dacă nu te-aș ruga să mă socotești printre prietenii dumitale.

Părintele Văleanu și Traian au ascultat cu sfințenie cuvintele colonelului, spuse poate pe un ton prea solemn. Mache a prins mai ales partea teatrală și se bucura dinainte de tot ce avea să scoată din ea, pentru a povesti camarazilor. Retezeanu a roșit în tot obrazul și abia a putut articula câteva cuvinte.

— O, vă rog, vă rog...

Vasilescu i-a strâns mâna cu putere și l-a privit deschis în ochi.

— Multe ne-au putut și ne pot despărți pe noi, i-a zis, dar sentimentul datoriei îl avem în aceeași măsură. Și acesta ne unește, dragă domnule locotenent.

Apoi a ieșit tot atât de serios cum a intrat. Părintele Văleanu și Traian l-au urmat în curând. Grünberg s'a retras și el, discret. Numai Mache ar mai fi rămas, dacă nu l-ar

fi ars sub limbă, ca să fie el cel dintâi care duce vorba despre cele întâmplate.

Retezeanu s'a așezat binișor la masa lui de brad. Trei raze de soare bolnav se hârjoneau ageamii pe fereastra colbuită și se întreceau care mai de care să pătrundă la el. Una a izbutit să-i fluture o clipă tocmai în creștet. El și-a trecut mâna prin păr ca și cum ar fi voit s'o alunge și a început să lovească cu piciorul în pământ cadența unui marș. Nu era mulțumit de el. S'a frământat câteva zile în șir, desfundând izvoarele tuturor patimilor lui, s'a flagelat cu cele mai grozave gânduri, s'a ars cu fierul roșu al celui mai crud criticism, a făptuit deopotrivă de violent și totuși nu a ajuns la nimic. Nu știa de ce, dar avea sentimentul că, venind la cazarmă în această dimineață, o parte cel puțin din calvarul lui moral se isprăvește și când colo, ce s'a întâmplat? Nimic. Adică, nu, s'a întâmplat ceva. S'a împăcat cu colonelul, care avea aerul că l-a ertat de un păcat. Nu-și da tocmai bine seama, dar i se părea că acest Vasilescu, umflat în onorabilitatea lui burgheză și înțepenit într'o corectitudine seacă, împlinea par'că față de el un rol fatal. Avea impresia că colonelul l-a primit «între ai săi» ca pe un fiu pierdut, cu tot ceremonialul de ocazie, cu generozitatea mieroasă a părinților din

cartea de cetire și cu anumite laude ticluite într'un mod deosebit de bine intenționat.

Dar de unde oare aceste evanghelice bătăi pe umăr ale colonelului?...

* * *

Acasă, seara, când a intrat în salon, l-a găsit pe Cernomorskii în tovărășia mamei sale, a coanei Coralița și a Mariei. Rusul vorbea tare și femeile râdeau.

— A, bună seara sfinte Andrei, l-a întâmpinat vechiul lui prieten.

— Bună seara nu mai puțin sfinte Constantine, i-a răspuns Andrei.

Cernomorskii, cu toată apariția lui zgomotoasă, îi făcea totdeauna plăcere lui Retezeanu. Trecerile repezi dintr'o stare sufletească într'alta ale acestui copil veșnic frământat de o legiune de ciudate viziuni ale realității îl interesau.

— Da, da, sfânt, a stăruit Cernomorskii.

— Cum sfânt? au întrebat cu toții.

— Uite cum. Sfințenia nu este altceva decât paroxismul ideii de sacrificiu. Toți sfinții din calendar și-au sacrificat cu pasiune ceva din viața lor pentru a se putea bucura apoi de îndelungata pomenire a urmașilor. Ei bine, dacă ei cari nu sunt tocmai atât de numeroși — trebue s'o recunoaștem — și nici n'au pătimit cu mult mai

mult decât soldații de azi coborîți în tranșee, dacă ei au putut fi făcuți sfinți, mă întreb eu, de ce n'am fi beatificați și noi aceștia cari luptăm, exaltând până la demență spiritul nostru de sacrificiu? De ce n'ai fi canonizat întru sfinți și tu, Retezene? Nu-l cunosc pe sfântul Andrei cel adevărat, dar fapta ta, plecarea ta pe front, împotriva ordinelor primite, nu cred că ar fi mai prejos decât ale lui, ori cari ar fi ele. Prin urmare, dragă sfinte Andrei, mă înțelegi...

Retezeanu a râs.

— Ești cam puțin respectuos cu colegii noștri, iubite sfinte Constantine. In orice caz, venerabilii din calendar au murit toți și numai după aceea au fost canonizați. Așteaptă deci, până mor și eu. Atunci, dacă vrei, fă o intervenție pe lângă patriarhul vostru dela Moscova, să strângă un nou sobor la Nikeia și să mă beatifice și pe mine. Andrei, martirul Bucureștilor.

Coana Coralița era o femee foarte credincioasă. In viața ei greșise multe și cu fapta și cu gândul. Mai ales din șapte zeci și opt, când cu războiul turcesc, avea destule amintiri nu prea bisericoase. Veniseră și atunci ruși în țară și coana Coralița pe vremea aceea era frumoasă foc. Dar era credincioasă. Chiar habotnică. Nu-i putea ierta lui Andrei purtarea lui față de biserica

ortodoxă. Las'că așa ceva nu era de loc de rangul lui în societate, zicea ea, dar de când l-a auzit, ce spusese despre icoana Maicii Domnului, se convinsese că nici nu credea în nimic. Și i se părea ei, că mai ales acum, în timp de război, când numai Dumnezeu mai putea hotărî de soarta oamenilor, o astfel de necredință era deadreptul primejdioasă prin inoportunitatea ei. Deaceea i-a zis cu tâlc lui Cernomorskii:

— Pentru a fi sfânt, se mai cere să și crezi în ceva, dragă domnule. Dar Andrei... mai bine nu zic nimic. Generația de astăzi și-a uitat și de Dumnezeu și de datoriile ce are față de societate.

Retezeanu a aprobat-o, înțelegând bine unde bate.

— Tante Coralița are dreptate. Cum am să mă fac sfânt eu, când în fiecare zi îmi sfarm o credință?

Coana Smărăndița se uita cu grije la băiatul ei, îi cetea din față furtunile prin cari a trecut și a zis dusă pe gânduri.

— Nu glumiți cu cele sfinte niciodată.

Inima ei de mamă suferea cea dintâi durere mare care o copleșea. Se strecurase printre anii mulți cu ușurință, bogată și mulțumită. Toate amintirile și le păstra ca pe niște jucării atârnate de o brățară de aur, pe care o desfaci seara când te culci și

dormi liniștit, fără ca să te tulbure. Dar acum?...

Cernomorskii nu s'a dat învins.

— Eu nu glumesc, a zis. Mie mi se pare că astăzi se sbuciumă pe pământ cam vre-o două zeci de milioane de sfinți. Unii dintre ei vor rămâne anonimi, cei mulți, ca și sfinții din prima eră creștină, dar vor rămâne și cu numele, sfinți în lege, pe cari îi vor venera veacurile viitoare. Tu spui, Andrei, că nu poți fi făcut sfânt, fiindcă în fiecare zi îți sfarmi o credință. Dar de unde știi tu că din munții de jertfă de acum nu se va ridica fumul de tămâie al unei noui divinități ascunsă până astăzi? In orice caz, nu simți tu, cum se spiritualizează lumea tot mai mult și cum răsar tot mai multe mistere în calea noastră? Războiul e fără îndoială un mare triumf al spiritului asupra cărnii. Aceasta trebue s'o recunoști. Și ce va eși de aici, nu putem ști și nici nu putem bănui.

— Nici nu știu, nici nu bănuesc, a zis Retezeanu. In cât mă privește, n'aș fi în stare să certific ce afirmi tu, deși spiritul meu încearcă mereu să se bizuie pe puterile lui împotriva protestărilor zilnice ale cărnii mele. Fac tot așa și ceilalți din jurul nostru? Sunt oare numai eu o excepție? Mai știi!

Cernomorskii l-a privit pe Andrei râzând.

— Teoria mea, dragă prietene, mi-am scris-o pe fruntea ta. Ai o severitate în linii și un foc în ochi, cari îți trădează sfințenia. Noroc că ești ras și semeni mai curând cu un pastor protestant, altfel foarte ușor mi te-aș putea închipui așezat frumușel într'o icoană, cu barba rară pieptănată îngrijit, cu mustața tunsă deasupra buzelor, cu nasul cam strâmb, ca orice sfânt pravoslavnic și cu privirile drepte țintuite în gol. Hospodi pomilui!... Crede-mă, că te-ai cam preoțit, ori nu știu cum să mai spun.

Au râs cu toții. Retezeanu s'a îndreptat spre Maria.

— Auzi ce zice rusul, domnișoară? Am eu aerul de sfânt ortodox? Spune dumneata și te rog să protestezi în numele meu.

Maria a roșit și în ochi i s'a aprins o lumină stranie, a râs nervoasă și s'a mișcat așezându-se mai bine pe scaun.

— Eu ce să zic? Sfinții tineri sunt totdeauna mai interesanți pentru femei decât alți oameni. Numai sfânt bătrân să nu te facă. Atunci aș protesta și eu.

A zis și pe urmă a roșit din nou, s'a făcut palidă și o groază nespusă i-a cuprins toate încheeturile. I s'a părut că și-a descoperit întreagă taina ei. N'a mai suflat nici un cuvânt și s'a strecurat cu grije afară din salon.

Cernomorskii n'a stat mult nici el. Venise ca să-l vadă pe Retezeanu, fiindcă avea să plece pentru vre-o câteva zile din București, în Dobrogea și nu știa dacă la întoarcere l-ar mai fi găsit.

— Ce vreți, așa-i războiul. Eu cred că niciodată mai mult decât acum, tocmai fiindcă ne pregătim ca să fim canonizați, n'ar trebui să ne folosim mai mult de fiecare clipă a vieții și de fiecare prieten.

Coana Coralița s'a uitat lung în urma lui și vechi amintiri din tinerețe i-au picurat în inimă o dulce melancolie. A oftat.

— N'am ce zice, e băiat simpatic rusul acesta.

Apoi a plecat și ea. Se ducea în vecini, la o prietenă care căzuse cu reumatisme la pat de vre-o cinci ani. Să-i mai spună noutăți și să revie pentru vremea mesei.

— Biata Zincuța, nu mă îndur să o părăsesc. Au uitat-o toți.

Retezeanu a rămas singur cu mamă-sa. Coana Smărăndița croșeta. El s'a plimbat o vreme în sus și în jos prin salon. Au fost câteva minute de tăcere. Coana Smărăndița, cum sta cu ochelarii pe nas și cu capul plecat asupra pieptarului de lână pe care-l lucra, părea îmbătrânită cu totul. Andrei s'a uitat la ea și își da seama de această gârbovire repede. O nesfârșită milă l-a cu-

prins, gândindu-se la supărarea ce i-a pricinuit. Ochii pururea râzători cari se mișcau mereu neliniștiți, uitându-se ca doi copii sburdalnici de după pleoapele jucăușe, se împăenjeniseră și se înfundaseră mai adânc în cap. Buzele i se împreunau mai subțiri și mai trase peste dantura falșe. Hotărît, că suferise în timpul din urmă.

— Mamă, i-a zis adânc mișcat.

— Ce e, dragă?

— Știi la ce mă gândesc?

— La ce?

— Mă gândesc că dumneata abia acum ești mama mea adevărată.

— Ce fel de vorbe sunt astea?

— Nu te supăra, fiindcă așa este. Până acum nu prea ai avut de ce să te plângi de mine. Acum ai. Suferi. Și eu cred că o femee nu e nici odată mamă deplină, dacă nu suferă greu de pe urma copiilor.

Coana Smărăndița s'a uitat la el îndurerată și două lacrimi mari i-au căzut pe după ochelari. El, înduioșat, s'a aplecat încet și i-a sărutat mâinile.

— Biata mea mamă, săraca de tine!

Bătrâna și-a pus croșeta pe masă, l-a mângâiat ușor pe cap și l-a făcut să șadă alături de ea pe un scaun.

— Știu, i-a zis, cam ce păreri ai tu despre mine. Ai în mare parte dreptate. Ori, mai

bine zis, ai avut dreptate, fiindcă anii din urmă au trecut peste mine cu mari schimbări.

Retezeanu a încercat să protesteze.

— Nu, nu, lasă! Din toate discuțiile tale, din toate judecățile pe cari le faci, criticând pe alții de seama mea, eu știu ce să aleg și știu ce să reții pentru mine. Viața mea s'a scurs nu atât de ușoară, cum îți închipui tu, cât mai ales goală. Aceasta-i adevărat. Dar spune, ce eram să fac eu în împrejurările în cari m'am născut și din cari n'am avut puterea să mă smulg, ca tine? Cu bibelourile mele, cum zici tu, cu fleacurile mele, am petrecut aici aproape cincizeci de ani, dintre cari mulți au putut fi inutili. Unul singur, acela când te-am purtat pe tine în sân, credeam că e binecuvântat și cu oarecare folos pentru mine. Să nu-ți închipui însă că atunci, când m'am întors eu dela Paris — eram de optsprezece ani — să nu-ți închipui că eu n'am simțit, poate în mai puțină măsură decât tine, fiindcă eram femee și eram mai tânără, toată greutatea acestui colț întunecat de pământ. Pe vremea mea era mai rău. Părinții mei erau cu mult mai întârziați. Dacă ai fi văzut Bucureștii de atunci cu ochii tăi de azi, ai fi fugit fără să te mai uiți înapoi. Dar, încă odată, ce era să fac? M'am aninat și eu, ca o pasăre stingheră,

în codrul acesta sălbatec, m'am potrivit lui cât am putut și mi-am făcut cuib ca să nu mor. De sigur, că lucrurile aceste s'au întâmplat de mult, foarte de mult. Aproape nici nu-mi mai aduceam aminte. Tu, cu sbuciumările tale, mi le-ai împrospătat în memorie și nu știu cum, dar par'că mă simt acum tot atât de singură, ca înainte cu cincizeci de ani. Deosebirea e că astăzi nu mai am fericita inconștiență visătoare a celor optsprezece ani plini de nădejde. Astăzi sunt bătrână și neputincioasă. Sunt atât de bătrână, încât durerile cari mă lovesc acum, mă fac să-mi aduc aminte de una dintre cele mai grozave întâmplări pe cari le-am văzut în viață. Eram copilă mică și toate amănuntele le-am păstrat vii. In curtea unei moșii a bunicului tău, unde mergeam vara, vechilii băteau o țigancă. Nu știu ce făcuse nenorocita. Destul că o băteau. Și țiganca era bătrână. Părul alb i se sburlise în jurul capului negru. Avea niște ochi țigănești, cu lumea albăvineție, holbați de suferință. Par'că-i văd și acum. O băteau și ea primea loviturile lungită pe pământ, icnind după fiecare lovitură un gemăt surd. Nu protesta. Când am zărit-o am țipat îngrozită și am chemat pe mama. Mai văzusem astfel de bătăi, căci pe atunci se obișnuiau, fiind țiganii

robi. Nici una nu m'a impresionat însă atât de mult. In mintea mea de copilă mi se părea că, slabă cum era ţiganca, o sdrobiseră vechilii şi o spărseseră ca pe o strachină veche. In deosebi suferinţa pasivă a ţigăncii m'a durut, aşa după cum îmi pot eu lămuri acum simţirile mele de atunci, neputinţa ei de a se apăra, şi de a-şi striga cel puţin durerea. Ei bine, aşa sunt şi eu acum, ca ţiganca aceasta bătrână. Primesc toate loviturile vieţii şi nu fac altceva decât să holbez ochii ca ea, făr'de putere şi roabă a bătrâneţii mele.

Andrei a ascultat pe mamă-sa, din ce în ce mai tulburat. Cum vorbea reamintindu-şi tinereţea, chipul par'că-i lua diferite aspecte din fotografiile pe cari le păstra într'un album. Şi o vedea, când subţirică şi mirată, ascunsă într'o crinolină, când bine împlinită şi voluntară, cuprinsă într'o rochie de bal de prin anii optzeci şi patru. Iar aluniţa de pe obrazul stâng îi vrăjea toate miniaturile fragede şi neîndemânatece, pe cari le făcuse un francez pripăşit pe la Bucureşti, când era coana Smărăndiţa de doi, trei şi patru ani.

— Mamă, i-a zis, nu eşti nici aşa de bătrână, cum spui şi nu eşti nici aşa de singură. Ce, nu mă ai pe mine?

Pe faţa coanei Smărăndiţa s'a petrecut amărăciunea unui zâmbet dureros.

— Bătrânețea mi-o simt destul și mi-o pot măsura cu nepotrivirea părerilor noastre. Pe tine te am și nu te am, dragă copile. Poate că e și vina mea. Te-am ținut prea mult departe. Prea te-ai înstrăinat.

Niciodată nu vorbiseră așa. El a avut dese isbucniri în fața ei, cari se potoleau însă toate în pragul unei bune cuviinți reci. Ea i-a spus în multe rânduri ce credea despre el, dar totdeauna în pilde și vorbe alese, fără să-și iasă vreodată din rolul ei de mamă de zahăr, de mamițică, cum zicea coana Coralița. Tonul acesta de absolută sinceritate le-a lipsit. In clipa în care îl întrebuințau, le-a strâns deci inimile amândurora cu putere, legându-le în ritmul misterios al svâcnirilor aceluiaș sânge.

— Mamă, mamă, draga mea mamă, a zis Andrei, sărutându-i mâinile din nou, de ce vorbești așa?

Toată durerea lui de izolat, de om neînțeles și pribeag, s'a strâns în aceste cuvinte, îndreptându-se caldă spre singurul culcuș ocrotitor ce putea să găsească.

Coana Smărăndița s'a uitat plină de lacrimi la el.

— Cum, nu-i așa?

Acest strigăt i-a venit lui Andrei pe buze, ca un ecou îndepărtat al conștiinții. Era mărturisirea înfrângerii lui și recunoaș-

terea nelămurită încă a trebuinței unui punct de sprijin, altul decât moartea, în desechilibrul lui moral. Cum sta aplecat asupra mâinilor mamei sale, s'a așezat binișor șezând pe covor, ca un copil, cu capul în poala mamei lui, iar coana Smărăndița a trebuit să-și scoată ochelarii, căci lacrimile îi curgeau șiroaie.

— Nu, mamă, nu. Și dacă vrei să-ți dau o dovadă că mă ai al tău și întreg, iată îți spun că acolo pe front erai singura ființă care mă cercetai mereu în nopțile mele de sbucium. De multe ori vorbeam cu dumneata, ca și când ai fi fost de față și îți simțeam mâna mică pe frunte, bună și milostivă. Atât de puternic era acest sentiment, încât și acum am credința că în nopțile înstelate de obuze ale războiului, când se omoară om pe om și sboară drăcește duhul neființii peste coaja pământului, în nopțile acele, mamele toate din lume se apleacă peste marginile tranșeelor și blestemă și-și frâng mâinile și se roagă și plâng...

— Poftim... poftim...

Niculae intrase în salon de vreo câteva secunde. O astfel de scenă n'a mai pățit în casa plină de convențiuni a coanei Smărăndița. Deaceea îi da ghies o gălușcă cu lacrimi în gâtlejul lui bătrân și nu putea să treacă. Venise ca să-i poftească la masă.

— Poftiți, masa e servită, a zis după mari icneli și a strănutat mânzește, ducându-și mâinile la ochi.

V

Regimentul se întorcea pe front. In curtea cazărmii era sdroabă mare. Colonelul, în ținută de campanie, împărțea ultimele ordine. Mai grav decât el era numai Piperea, avansat la rangul de ordonanță a lui Retezeanu. Fostul bucătar își purta simandicos sacul, ca pe o nobilă sarcină, împrumutându-și aerul de stăpân din lucrurile ce avea în el. Mache se învârtea enervat dintr'un colț în altul. Regreta puținul timp petrecut alături de Mița. Harry Grünberg executa ca o mașină ploaia de ordine ce primea. Năgăilă îl invidia pe Piperea, iar Geanăalbă fugea într'o parte și în alta, zăpăcit și cu obrazii vineți. Mâncase o pereche de palme dela plutonier.

Intr'o anume clipă, când regimentul, pe două rânduri, aștepta să plece, un ofițer dela flancul stâng, dinspre poarta din jos, a strigat tare de a răsunat întreagă curtea: Locotenent Retezeanu Andrei!... Retezeanu a plecat într'acolo ca să vadă ce-i. Era Ana.

— Ce nebunii sunt astea? a dojenit-o.

— Am venit. Iartă-mi romantismul de fetiță.

— Bine, dar te vede lumea.

— Nu-mi pasă. Am venit să-ți aduc... uite aici. E un medalion. In el sunt câteva fire din părul meu și o mică fotografie. Ia-l, căci te apără și te rog, ferește-te de primejdii.

— Bine.

— Să știi că dacă te întorci, nu te mai las să pleci. Nu mai pot fără tine.

— Adio, Ano.

— Adio.

De trei ori și-au luat rămas bun, dar ea tot nu-l lăsa de mână.

— Dar mama ta, n'a venit să vadă, cum pleci?

— Nu, căci i-am interzis.

— Adio, i-a zis pentru ultima oară.

Regimentul s'a format apoi în coloană de marș și s'a urnit din loc. Bocancii au scrâșnit mânioși pe pietrișul din curte și un adânc oftat a umflat piepturile tuturor. Soldații își făceau cruce. Unii, cei noi, cari nu mai fuseseră pe front, erau plini de îngrijorări. Puțini, cei vechi, călcau cu nădejde, a drum lung. Ei erau obișnuiți. Își învățaseră meseria.

Se înopta. Colonelul, călare, a indicat direcția spre calea Griviței, șoseaua Piteștilor. Compania a noua era cap de coloană. Re-

tezeanu mergea în fruntea companiei, călare și el, întunecat și plin de presimțiri rele. Știa că cea mai apropiată luptă mare, pentru apărarea Capitalei, pe care o judeca el atât de aspru, se va da în curând. Cum părăsea Capitala, hălăduind în noapte, i se părea că, din caerul umbrelor căzute, o mână ironică țesea figura grotescă a unei femei cu capul acoperit de o pălărie modernă, cu mijlocul încins într'un cordon de funcționăreasă flămândă și cu picioarele goale.

— Vai de tine, și-a zis în gând.

S'a uitat înapoi. Uriașa pată a Bucureștilor se sgulea par'că tot mai mult, tremurând stingheră pe întinsurile câmpiei românești.

— Și totuș aici sunt oameni, a continuat să-și zică, sunt ființe frământate și desnădăjduite!...

O milă nesfârșită l-a cuprins, pentru tot ce lăsa în urmă.

Mache, când a trecut de barieră, a oftat și și-a înfundat chipiul pe ceafă.

— Săraci Bucureștii mei, a murmurat, acum abia câteva luni, ce mai zaiafeturi pe aici, ce mai chiolhane, ce fleici, ce mititei și ce mai șprițuri!... Par'că-mi lasă gura apă.

Plutonierul mergea în urma lui. L-a auzit.

— Eu, domnule sublocotenent, i-a zis, m'aș mulțumi și cu o bragă.

Retezeanu, zâmbind înțelegător, și-a scos o țigară, a aprins-o grăbit și s'a uitat la lumina chibritului, ca să deslușească mai bine chipurile celor doi tovarăși întristați.

CARTEA A DOUA

I

Lassarde se gândea să nu facă vreo prostie. Tot sufletul i se îndruma spre această fată tânără. Se întreba însă dacă nu cumva e răpit de pornirile romantice ale tuturor călătorilor prin țări exotice. Parisian adevărat, născut și crescut pe marginea Senei, el nu prea pricepea obiceiurile societății în care pătrunsese de vreo câteva luni. Aproape nu era om care să nu-i fi vorbit limba. Dincolo de perfecțiunea gramaticei franceze, neapărat că era ceva strâmb, schimonosit și ridicol, ceva ce l-ar fi făcut pe Voltaire să protesteze cu violență. Despre aceasta își da seama bine. Dar oricum ar fi fost societatea, Anne-Marie, i se părea lui că răsare dintre toți ca un exemplar de lux, biruitoare nu numai în mijlocul alor ei, ci oriunde s'ar fi găsit, în Franța, în Anglia, pe întreg continentul.

Incercase în mai multe rânduri să-i alunge farmecul copilăresc, sglobiu și pururea viu, dar n'a reușit niciodată. Așa și acum. Ea i se împletea printre gânduri, ca o rază

de soare nebunatică și pătrunzătoare, care topește toate umbrele. Nu era atât de frumoasă, nici atât de spirituală și nici atât de fragedă, încât să fi putut zice că nu mai întâlnise una ca ea. Ceeace nu mai întâlnise el, era libertatea ei de simțire, de gândire și de mișcare. Era ca un izvor curat și orice ar fi putut trece peste ea, fără să-i tulbure limpiditatea veșnic triumfătoare... Aceasta era noutatea care îl orbea pe el, omul de lume mereu strâns în chingile convențiunilor. Anne-Marie, când se uita drept în ochii lui, fugea par'că din el tot Parisul, lăsând să-i năvălească în suflet parfumul câmpenesc și tare al șesurilor dunărene.

Mergea prin dreptul Cișmigiului să o ia dela spital. Nicăiri nu ar fi îndrăsnit să facă o astfel de inconveniență și față de nimeni nu și-ar fi îngăduit o astfel de îndrăsneală. Mutra severă a lui Retezeanu i-a trecut pe dinaintea ochilor. Ce-ar zice, dacă ar ști el? De sigur că vărul Anne-Mariei și-ar lua asupra lui, ca o ofensă, această purtare și l-ar judeca foarte aspru, mai ales că, de când s'au întâlnit la București, nu-i mai arăta atâta caldă prietenie ca mai înainte. Ea era apoi și cu mult mai tânără decât el. Fapta lui ar fi putut deci să-l învăluie într'o lumină și mai puțin favorabilă.

Dar, nu! Anne-Marie era atât de perso-

nală, încât își da seama că pentru toate era mai răspunzătoare ea decât el. Nu-i întinsese oare ea curse, înainte ca el să fi simțit măcar o adiere de îndemn? Și cu ce cochetărie rafinată de femee deplină! Nu se întâlniseră aproape niciodată, fără să nu-și fi săltat grațiile ca o păsărică înamorată, care sare de pe creangă pe creangă în fața bărbătușului, arătându-se mereu în toate fețele. Iar tinerețea ei nu se aseamănă deloc cu cele pariziene. Avusese mai mult soare și crescuse repede, luându-și din vreme forma de amforă plină, cu băuturi aromate. Departe deci de a fi el ademenitorul! El era mai mult învinsul cucerit.

Așa se gândea Lassarde, cum înainta pe bulevard, spre spitalul de unde trebuia să iasă Anne-Marie la ora aceea. Sau mai bine zis: se gândea și așa. Se gândea și în fundul inimii îl rodea un sentiment de teamă. I se părea că a căzut prea adânc pe povârnișul unei onestități de gândire masculină, totdeauna primejdioasă în astfel de cazuri. Un gol fără de margini i s'a deschis în suflet, un gol înfometat, gata să cuprindă în el pe dea'ntregul sămânța nouă a unor simțiri noui și definitive. Să fie? Să nu fie? Tocmai aici și tocmai acum să-l fi cercetat fatalitatea dragostei adevărate, a dragostei de o viață întreagă?

Nu-şi da seama. In schimb şi-a revăzut, ca într'un caleidoscop, tot drumul pe care l-a făcut ca să ajungă la Bucureşti, Canalul Mânecii veşnic înviforat, Marea Baltică, Rusia semănată acum în loc de grâu cu căciuli de cazaci.

Tot şi toate le vedea în memorie cu proporţii de vis. Şi mai ales îşi aducea aminte de prima vedere frumoasă din România. O ţărancă cu maramă albă pe cap, subţire şi înaltă, urcând pe un colnic, cu cobiliţa în spate. De pe fondul verde al pajiştei presărată cu tufe de alun, ţăranca aceasta, simbol al ţărilor din jurul Carpaţilor, l-a fermecat poate şi i-a prezis viitorul cu apariţia ei de basm.

Apoi s'a gândit la ai lui. Ce-ar zice ei? Părinţii, par'că-i vedea, se aşezaseră în cadre printre strămoşi şi ţineau acolo, gravi, împreună cu ceilalţi, sfatul familiei, asupra întâmplării ultimului descendent din neamul Lassarde. Nu le cunoştea verdictul, dar un gând luminos îl mângâia. Cine ştie ce cavaler îndepărtat prin veacurile de mijloc, vre-un cruciat, îşi zicea, trecând pe aici, a dus un strop din cerul albastru al acestui colţ de pământ în ochii lui galici şi l-a transmis generaţiei ce i-a urmat, ca să-i înmugurească în suflet tocmai lui sub forma acestei patimi. Strămoşul acesta va avea grijă de el.

Anne-Marie a răsărit în poarta spitalului surâzătoare și cu pași siguri. S'a îndreptat spre el cu mâna întinsă și l-a agrăit ca și cum se aștepta să-l întâlnească.

— Știam că ai să vii, i-a zis satisfăcută.

— Cum? de unde știai?

— Uite, știam.

— Și dacă ți-aș spune că mă găseam întâmplător pe aici în căutarea unei afaceri urgente?

— Atunci ți-aș zice bună ziua și la revedere. M'aș fi înșelat.

Știa că are să vie, fiindcă în fiecare zi când pleca dela spital, credea că va veni, fără să fi venit vreodată până acum, ce-i drept, dar fără ca ea să-și fi pierdut nădejdea. Emoția și-o ascundea cu atâta putere de voință, încât Lassarde nu i-ar fi putut-o deslușì decât din febrilitatea cuvintelor aruncate.

— Bine, a zis el, atunci la revedere.

— Nu. Iți permit să vii cu mine, i-a răspuns ea, deși mă compromiți. Acum fiecare bucureșteancă își are «son prince lointain» pe care îl află lumea chiar înainte de a fi venit. Nu, vino! Și fiindcă vreau să le dau un subiect de sughițuri morale numeroaselor mele mătuși, pot să-ți fac mărturisirea măgulitoare pentru dumneata, că-mi face plăcere că ne-am întâlnit. Acum ești mulțumit?

Lassarde, trezit din divagațiile lui sentimentale, nu prea era pregătit să susție o conversație pe acest ton. Deaceea i-a spus:

— Nu faci o faptă bună dacă mă primești în această zi de toamnă cu o veselie prea mare... Mă tulburi în armonia mea melancolică și mă rănești. Mai bine, haide, să fim triști.

Anne-Marie a râs.

— Nu pot să fiu tristă, a zis, în primul rând fiindcă te-am văzut pe dumneata și în al doilea rând, fiindcă îmi ceri. In al treilea rând, nu pot să fiu tristă, fiindcă tristețile nelămurite au pentru spectatorul neprevenit un accent glumeț. Nu crezi?

— Atunci, cel puțin, să povestim lucruri triste, a zis Lassarde, mușcându-și buzele.

— Intr'o formă veselă, a adăogat ea.

— Dacă vrei...

— Accept, dar să nu fii plicticos. Inceputul, îți spun drept, că nu prea promite. Deaceea, cum suntem în preajma Cișmigiului și cum parcul trebuie să fie acum într'un hal de plâns, fără vizitatori și fără frunze, cred că ar fi bine să trecem prin el, poate ne inspiră, și în orice caz, ne dă cadrul potrivit armoniei melancolice care zici că te stăpânește.

Lassarde a urmat-o. Ea a continuat.

— Uite, băncile toate sunt goale și nici o ființă nu e pe alee. Iată într'adevăr un

lucru trist. Unde vor fi acum toate bonele cari își plimbau pe aici farmecele rustice? Și mai ales, unde vor fi bărbierii înamorați cari își oglindeau în lac până de acum figurile palide de lătrători la lună? Și lipsesc și caterincile. Ce păcat! Nu știu, poate sunt eu o fată cu puternice tendințe spre vulgaritate, dar trebuie să-ți mărturisesc că aspectul duminical al parcurilor m'a încântat totdeauna. N'ai să te înspăimânți dacă îți voi spune că chiar și publicitatea care se dă aici amorurilor de suburbie mi-a făcut plăcere? Mă umanizam când o vedeam și îmi pare mie că lipsa de perdea și inconștiența în dragoste ridică și dă un aer de solemnitate naturală sentimentului. Ce crezi? Eu nu-ți ascund că de multe ori am invidiat câte o pereche îmbrățișată în văzul tuturora, care sta colea, pe câte o bancă umbrită de trandafiri. Era frumos, fiindcă altfel n'ar avea de ce să fie trist parcul acum. Iar noi n'am avea despre ce vorbi. Noi și poeții sentimentali. Ah, nu pot să-i sufăr pe acești poeți. Totdeauna și-au cântat băncile lor, sălciile lor și lacurile lor din parcuri, fără ca să fi putut pătrunde vreodată în taina unei fete dela țară, rătăcită pe alee și ametită de vorbele neînțelese ale unui fante de mahala, ori fascinată de mustăcioara lui răsucită.

Lassarde îi asculta cadența glasului sonor și se pătrundea de notele-i profunde. Fiecare accent îi picura în suflet o picătură nouă de simțire răscolitoare. Ochii lui, puțin cam obosiți, au prins să ardă învăpăiați de lumini necunoscute.

— Ce ciudată ființă ești dumneata, i-a zis, mi-e teamă că te iubesc.

— Cum, ce zici? Acestea sunt lucrurile triste pe cari voiai să le povestim? Fugi de-aci, că ești într'adevăr plicticos. Ori, mai bine, să aducem o caterincă, să-i plătim omului să vie, ca să cânte un vals vechiu, când îmi vei face declarația. Știi că e de rigoare în peisagiul care ne înconjoară. O caterincă și un italian, drept mărturie, cu un papagal care strigă «arra» și scoate planete pline de preziceri banale. Nu te emoționa și mai așteaptă puțin. Ar fi păcat să pierdem momentul.

— Nu glumi, a stăruit Lassarde din nou, fiindcă eu vorbesc foarte serios.

Anne-Marie nu glumea deloc. Nu glumise nici atunci, când l-a văzut apărându-i în față și n'a glumit nici mai târziu. Instinctul îi spunea că se găsește în pragul unei clipe hotărîtoare. Toată vorbăria o întrebuința mai mult ca pe o piedică zadarnică împotriva inevitabilului. Se ascundea deci după valul de cuvinte repezi, pentru a-ș acoperi

pudoarea tinereței ei speriată de o biruitoare realitate în mers brutal către ea. Ar fi fugit, dacă nu s'ar fi temut de ridicol. A și făcut câțiva pași grăbiți, dar numai vreo doi, trei, căci puterile i s'au sfârșit în curând. S'a așezat pe cea dintâiu bancă și abia a mai avut energia să rostească o frază.

— Ei bine, dacă vrei și ții atât de mult să fie fără muzică, eu mă supun.

Ironia îi venea însă numai de pe buze. Obrazul i s'a înălbit, răsufletul i s'a întețit și ochii i s'au deschis mari, cu vârtejuri pripite. Lassarde, văzând-o, adânc tulburat, s'a așezat frumușel lângă ea.

— N'aș vrea să-ți pricinuesc nici un rău, i-a zis, și n'aș dori să suferi vreodată de pe urma vorbelor mele. Ești atât de tânără și eu te prețuesc atât de mult! Aș putea spune că dumneata, pentru mine, ai strâns toate primăverile din lume, le-ai închis în dumneata și eu numai cu ajutorul dumitale aș putea ști că au înflorit merii, că s'au copt cireșele și că strălucesc stele pe cer. Nu știu, dacă mă mai pricep pe mine însu-mi.

Anne-Marie asculta țintuită pe loc. De data aceasta nu i-a mai putut răspunde nimic. El a vorbit înainte, chinuind fiecare cuvânt pe care-l rostea.

— Da, așa este, dumneata m'ai învățat pe mine, ce este tinerețea. Dacă nu te-aș fi

cunoscut, poate că muream fără să înțeleg taina acestei epoci din viață. Ce să-ți spun? Noi parisienii, s'ar părea că ne naștem pe cale artificială, zâmbim veșted câțiva ani — aceasta s'ar putea numi copilărie — și pe urmă trăim, nu fiindcă ar fi o sevă misterioasă care ne face să trăim, ci fiindcă avem noi voința de a trăi, o voință determinată de inteligența noastră și oarecum în afară de legile naturii. I se mai spune și altfel acestei vieți și poate că deaceea m'am gândit eu odată — căci mă gândesc des la dumneata — că dacă mi-ai cere și aș fi în stare, eu aș dărâma Parisul întreg, aș ara peste el, ca să crească iarbă verde, și n'aș regreta nimic din tot ce am distrus, în cazul că pe malurile Senei, pe o luncă smălțuită cu flori, ai vrea să treci dumneata alături de mine. E, neapărat, o prostie poate cam romanțioasă acest gând al meu. Dar l-am avut și ți-l mărturisesc.

Anne-Marie a roșit.

— Și-ți mai mărturisesc ceva, a continuat Lassarde. Dumneata mi-ai sporit imaginația într'un fel bizar. Acum pare că ar fi un copil de școală scăpat dintre ziduri, aleargă neodihnită și nu se mai satură, colindă în plină libertate și încearcă să-mi dea o culoare interioară, pe care nu o bănuiam până acum.

Anne-Marie a oftat. O gravitate înspăi-

mântată i s'a pecetluit pe față și buzele i s'au strâns cu putere. Lassarde i-a surâs obosit.

— Vezi cât bine mi-ai făcut, fără să știi? Acum că știi, te rog, așează o floare pe cetatea aceasta de piatră care e în inima mea și care arde sub ploaia de soare a țării dumitale. Spune-mi o vorbă, ca să-mi rămâie mie, care să fie a mea. Tot ce ne-am vorbit până astăzi, nu ne aparține.

Vorbe nu avea Anne-Marie. I-au pornit lacrimile. Cu stânga și le sprijinea iar dreapta i-a întins-o tremurătoare. Fiecare deget înflorit trandafiriu la capăt vorbea ceva ce a priceput Lassarde destul de bine. Le-a sărutat pe toate, potolindu-și cu greutate năvala simțurilor.

— Vezi, i-a zis, ai râs de mine că sunt trist. Dumneata numai ai auzit ce mă frământă și plângi. Dar dacă ai simți la fel? Să nu mai râzi. Toate sentimentele adânci sunt triste. Și ale mele sunt adânci, fiindcă — dă-mi voie să-ți spun — te iubesc. Uite, îți fac această declarație fără mărturia papagalilor, cum ziceai dumneata și fără muzică de caterinci, aci în acest parc năpădit de amintirea dragostilor plebee, căruia prezența dumitale și dragostea mea au trebuit să-i împrumute un picur de noblețe.

Anne-Marie nu i-a putut răspunde nimic. Au stat o vreme tăcuți pe bancă, apoi s'au

sculat amândoi deodată și au plecat spre casă. In inima ei se sbătea o vâltoare de nelămuriri. El ar mai fi spus ceva, dar nu mai găsea nici un cuvânt. Intr'un rând a cercat să-i prindă mâna într'a lui. Ea i-a refuzat-o cu o privire de ură. Atunci n'a mai stăruit și în dreptul casei lor a salutat-o mișcat. Ea a mai fărâmat două lacrimi aprinse, a stat o clipă nedumerită, par'c'ar fi căutat o vorbă, apoi s'a repezit ca o furtună pe scări în sus.

Doamna Soroceanu, văzându-și fata, cu ochii ei de femee pățită, a bănuit îndată ce s'a putut întâmpla. Nu i-a zis însă nimic Anne-Mariei. I-a spus bărbatului. Soroceanu, îngrijorat și-a scos ochelarii și a aruncat gazeta.

— Numai de n'ar fi făcut vreo prostie, mititica.

— Ași, doar nu-i nebună, a zis nevastă-sa căutând să articuleze în gând cu tot ifosul: — la baronne de Lassarde.

* * *

Lassarde nu avea cui să-i vorbească despre Anne-Marie decât lui Patridi. I-ar fi spus lui Andrei, dacă ar fi fost la București, dar greu și lui, căci verii nu pot să-și ia asupra lor slujbe de acest fel. Patridi, cu toată înfățișarea lui puțin simpatică, era un om in-

teligent și părea a fi obișnuit să mijlocească. De aceea, încă de a doua zi, a plecat să-l vadă pe bărbatul Anei. O prelungire a stării lui sufletești, după ce i-a vorbit Anne-Mariei cum i-a vorbit, îi era cu neputință, iar a o lăsa pe ea cu mărturisirile lui, fără a i le confirma printr'o formă consacrată, credea că ar fi fost o uricioasă vinovăție.

Patridi, când a înțeles scopul venirii lui Lassarde, a bătut din palme și a râs.

— Am spus eu totdeauna, a zis, că singure femeile noastre sunt în stare să cucerească. De-am avea armatele lui Alexandru Machedon și n'am putea câștiga războiul cu atâta ușurință, cum l-am câștiga cu un batalion de femei puse în fața inamicului, să-i zâmbească, să-i facă cu ochiul și să-l nenorocească. O, Iuditele noastre sunt admirabile. Ele nu taie nici odată capul lui Holofern. Se mulțumesc să i-l sucească numai și să-l ducă de nas. A, dar nu vorbesc despre domnișoara Soroceanu. Ea e o fată cuminte, instruită și delicată. Te felicit din toată inima și nici nu mai încape îndoială că mă însărcinez cu plăcere să-i vorbesc amicului Edgar. Are să fie fericit. Te asigur. Un ginere ca dumneata, de ți-ar duce fata la capătul pământului, nu la Paris, și tot e bun.

Lassarde s'a intimidat puțin de această exuberanță a lui Patridi, care îi părea lui că

pătează curățenia Anne-Mariei. Patridi a râs din nou.

— Ești grăbit, ai? Te înțeleg. Și eu aș fi fost tot așa de grăbit. Bine. Chiar astăzi am să mă duc. Dar să-mi dai voie numai un moment. Vreau să-i spun și nevestei mele. Nu de alta, dar ar fi păcat să nu se bucure și ea alături de mine. Ano!... Ano!...

A deschis ușa dela birou.

— E în salonașul ei. Ano! Vino repede. E aici baronul de Lassarde.

Ana a apărut în pragul ușii într'o haină simplă, strânsă pe corp. Era palidă și obosită. Își pieptănase părul lins, astfel că expresia de suferință i se mărea. Nu înțelegea graba sgomotoasă a bărbatului ei și s'a uitat întrebătoare la Lassarde.

— Bună ziua, doamnă. Mă iertați că vă tulbur după amiaza, a zis francezul.

— Nu-i nimic. Aș vrea să cunosc însă motivul veseliei neobișnuite a bărbatului meu.

Patridi și-a petrecut brațele unul peste altul, privind cu înțeles când la Ana, când la Lassarde.

— Nu bănuești? Cum? Nu-ți spun nimic ochii domnului Lassarde?

Ana a zâmbit ironic.

— Ochii dumnealui îmi spun multe, dar nu știu ce să înțeleg.

Patridi se încăpățâna cu ghidușia.

— Cum? Nimic? Ceva deosebit?

— Nu.

— Bine, dar nu-ți dai seama că e pe cale să se logodească?

Lassarde s'a rușinat.

— E numai voința mea, domnule Patridi.

Ana a aflat în sfârșit și a fost într'adevăr surprinsă.

N'a ezitat un moment să pronunțe numele viitoarei logodnice, înainte de a-l fi spus Patridi. Știa de mult că Anne-Marie sta bucuros de vorbă cu Lassarde, dar nu și-ar fi închipuit că, într'o vreme atât de tulbure, toate s'au putut petrece atât de repede.

— A, îmi pare bine, a zis. Știrea aceasta merită cu adevărat prodigiosul joc al bărbatului meu. Mă bucur și pentru dumneata și pentru Anne-Marie. Cred că domnul Retezeanu, când va fi încunoștiințat, are să fie încântat și el. Dar doamna Retezeanu și mai ales doamna Istraty! Ele vor fi fericite. Cele două mătuși!...

— Ho-ho! Stai! Nu suntem chiar acolo, a întrerupt-o Patridi. Domnul de Lassarde e încă abia la început. Părinții Anne-Mariei nu știu nimic și dumnealui a venit să ne roage pe noi ca să le vorbim. Adică, m'a rugat pe mine, deși aceasta-i mai mult treabă de femei și domnul de Lassarde ar fi făcut mai bine, dacă te ruga pe tine.

— Aşa! E numai la început povestea, s'a mirat Ana, neplăcut impresionată că Lassarde a avut puţin scrupulosul gust de a se folosi tocmai de serviciile lui Patridi. E la început, dar va ajunge cu ajutorul tău şi la sfârşit, căci eu sunt prea nătângă în astfel de afaceri şi pe urmă eu mai bucuros m'aş mărita pe mine însu-mi, decât să mărit pe altele.

— Dacă divorţezi de mine, a zis Patridi.

— Bineînţeleles, i-a răspuns ea.

Apoi s'au aşezat pe fotolii. Lassarde s'a tulburat. Privirile critice ale Anei l-au zăpăcit, trezindu-i dintr'odată un val de întrebări îngrijitoare. A zis deci, având aerul că se scuză.

— Vedeţi doamnă, sentimentele pentru fete tinere pătimesc totdeauna de un legitimism acut. Poate, fiind prea năvalnice, ca să nu se distrugă, căutăm să le introducem din vreme pe alvia normalităţii. Se vede că de aceea mă grăbesc şi eu, importunându-vă pe dumneavoastră. Altfel singur nu mi-aş putea explica cum, am pornit aşa de impetuos spre însurătoare.

Ana l-a privit cu blândeţe.

— Crezi, i-a zis, crezi că acest legitimism, cum îi spui dumneata, e legat numai de sentimentele faţă de fete? Şi eu care încercam să-l atribui — firește nu în cazul dumitale — mai mult cumînţeniei unei anumite vârste!

Patridi și-a dojenit nevasta din priviri. Își închipuia că, potrivit obiceiului ei, a voit să-l ironizeze pe Lassarde. Reflecția Anei era însă cu desăvârșire personală și-i venea amară în gând, mai mult ca o întrebare a ei în urma planurilor ce-și făurea în taină de când a plecat Andrei.

— De ce-l otrăvești cu scepticismul tău, a zis Patridi supărat. Nu te potrivi, dragă domnule de Lassarde, nouă acestora cari am măcinat o parte din grăunțe la moara vieții. Noi nu mai avem avântul trebuincios pentru a pluti la înălțimea morală a actului dumitale. Noi suntem «jenseits von Gut und Boese» — cum ar zice filozoful meu. Suntem dincolo de bine și de rău, în regiunea transparențelor intelectuale, unde se confundă luminile și umbrele într'un fel de clar-obscur al cinismului sterp și trist. Florile ne cresc ele în grădină, dar suntem casă fără copii, pomi fără fructe. Nu-i așa, Ano? Dar tot știm să apreciem câte o veste ca aceasta, când ne vine ca o rază de soare rătăcită de pe celălalt tărâm al pasiunilor, pe cari nu le-a cernut sita inteligenții. Cel puțin, întrucât mă privește pe mine, mă înduioșează fiecare împreunare spontană, ca a dumitale, făcută în temeiul întâmplării, singurul isvor generos al vieții, dragul meu căutător de fericire pe țărmii schimbători ai Dâmboviței noastre. Mă înduioșează, fiindcă,

prin contrast, îmi evocă tot trecutul meu. Eu mi-am început viața, domnule de Lassarde, sub impulsul unei sănătăți ancestrale, care m'a îndrumat pe calea unui materialism neîmblânzit, sălbatec ca munții Pindului de unde au pornit strămoșii mei și plin de sevă ca pământul negru al acestei țări. Imprejurările au voit să mă trezesc cu această moștenire sufletească într'o vreme când maimuța lui Darwin luase locul lui Isus pe altarele noastre și într'o meserie a cărei supremă rațiune de a fi e bisturiul. Eu sunt chirurg, am tot tăiat în carne omenească, de când m'am pomenit și n'am crezut în altceva până astăzi decât în carne, în frumusețea ei sau în urâciunea ei. Acum se vede că am cam îmbătrânit. Mă cercetează din când în când duhurile pasiunii pure. Unul dintre meșterii mei, revoltat împotriva spiritualismului creștin, zicea că biblia e cartea bătrânilor, a regretelor deci, și a contemplațiunii obosite. E adevărat. Dar tot atât de adevărat e că numai din această carte curge râul curățeniei sufletești. Dumneata ești creștin și ești tânăr, nu păgân îmbătrânit ca mine. Știi deci să îmbini cele două fluvii binefăcătoare ale umanității, curățenia și iubirea, într'unul singur, dătător de viață prin căsătorie. Te felicit și mă felicit că pot să-ți stau în ajutor. Cine știe, ce păcate îmi răscumpăr prin aceasta!

— Satir spurcat, şi-a zis Ana în gând, înfrigurată de scârbă.

Pe dedesubtul vorbelor, printre ele şi pe deasupra lor, ea simţea cum îşi trimite Patridi gândurile asupra ei, într'o năvală îngreuiată de pasiuni pervertite, ca nişte melci ai simţirilor lui bolnave. Se gândea că în noaptea aceea arnăutul tulburat are să-i bată din nou la uşa iatacului, cerşind o intrare pe veci refuzată. De aceea s'a cutremurat, căci ştia că bărbatul ei, împotriva tuturor umilinţelor suferite, o dorea încă cu tot focul lui oriental. Mai ales în astfel de împrejurări, când se lămurea în faţa amândurora, frăgezimea unei dragosti înmugurite, Patridi, străfulgerat de trecut, o căuta cu triunghiul gurii lui flămânde şi încerca să o mai robească odată cu privirile, dinapoia cărora, în hăul unor patimi nepotolite, se frământau dorurile lui, ca o haită de lupi însângeraţi.

— Nu-i aşa, nevastă? a zis.

— Nu ştiu. N'am prea ascultat ce-ai spus. Dar în orice caz nu-i aşa, a răspuns Ana, cu un zâmbet de ghiaţă pe buze. Tu n'ai dreptate niciodată. Ştii că eu nu ţi-o acord în nici o împrejurare.

Patridi s'a uitat la ea, cuprinzând-o întreagă cu ochii. Par'că se bucura că slăbise, fie şi din pricina altuia.

— E adevărat, a zis mușcându-și buzele. Mă și mir de ce te mai întreb.

Lassarde era obișnuit să nu priceapă multe la București. Adeseaori bănuia numai despre ce era vorba. De data aceasta ar fi dorit să înțeleagă toate clipirile întunecate ale privirilor celor doi soți. Își închipuia că ar putea să aibă vreo legătură cu hotărîrea lui, cu Anne Marie, ori cu el. Dar n'a reușit și s'a chinuit cu fel de fel de întrebări.

— Ei, deci să mergem, iubite tinere.

— Du-te singur, a zis Ana. Mai lasă-l pe domnul de Lassarde, să stăm de vorbă.

— Eu ți-l las, fiindcă vreau să-ți fiu agreabil. Știu că și femeile măritate, ca și bărbații însurați, au o specială perversitate în a descoase pe logodnici.

Dar Lassarde n'a mai stat. Indoit, cumpănindu-și gândurile, s'a sculat și a plecat deodată cu Patridi. Mii și mii de simțiri îi furnicau inima. La o răscruce a cârmit spre dreapta și s'a dus acasă.

Patridi a intrat la Soroceanu tușind tare și mestecând cu plăcere între buzele lui groase noutatea ce purta asupră-și. Intre el și tatăl Anne-Mariei nu era nici un fel de prietenie. Se disprețuiau reciproc. Boierul scăpătat dar mândru, cu răgușeala lui de om trist, bine mâncat și bine băut, arunca aproape totdeauna, când i se oferea prilejul, câte o vorbă

două de ocară parvenitului, pe care totuși era silit să-l suporte din diferite motive. Patridi nu avea ochi să-i vadă pe acești trântori scorburoși, cum le zicea el. Nu-i rămânea niciodată dator lui Soroceanu cu nimic. Știa că se văd numai dintr'un interes oarecare și se mângâia cu gândul că nevoia pe care o avea de a se menține la suprafață prin legăturile cu societatea bună, era numai ceva trecător.

— Bună ziua, boier Edgare.

— Să trăești, coane Patridi.

Acesta era salutul lor de totdeauna, din coada căruia sbârnâiau fără milă înjurături în gând.

— Asta mi-e boier? se întreba Patridi.

— Astuia să-i zic eu coane? se întreba Soroceanu.

Și amândoi zâmbeau cu amărăciune, în semn de bună întâlnire.

Grele vremuri, rău am ajuns, se gândeau amândoi și-și dau mâinile.

Așa s'a petrecut și acum obișnuita scenă.

— Ei, și? a mormăit Soroceanu, ca un bivvel vornic de Țara-de-Sus supărat.

— Bună veste, a râs Patridi, dar nu ți-o spun, numai dacă mă cinstești cu ceva. Să-mi dai mai întâi o țigară, pe urmă să poruncești să-mi dea o cafea și apoi să-mi făgăduești că la alegerile viitoare ai să mă votezi pe mine.

— Cam mult, a zis Soroceanu, întinzându-se lenevos înainte de a pune degetul pe butonul soneriei. Deocamdată, poftim o țigară și-o să vedem de celelalte.

— Nu, nu glumesc. C'est à prendre ou à laisser!

— Ei haide, haide, eși cu popa, s'a grăbit Soroceanu, obișnuit în vremea din urmă cu écarté-ul.

— Ce popă? De când te-ai lăsat de chemin de fer, ai adoptat limbajul jocurilor mici? Dar, nu-i vorbă, bine ai făcut că ai pierdut la jockey-club. Câștigi acum la baccaraua vieții, boier Edgare.

— M'au mâncat pârliții. E vremea lor. N'am ce să le fac.

Soroceanu nici nu bănuia ce drumuri bate Patridi. Venea atât de rar la el! Se întâlneau mai mult prin cluburi și pe la mese de prieteni comuni. Ar fi putut deci să fie curios de această vizită. Disprețul lui mergea însă atât de departe, încât nu voia nici măcar să apară prea învăluit de vestea ce zicea că ar avea să-i spună Patridi. Cât despre o misiune a lui din partea, lui Lassarde nici nu visa.

— Dar îți vorbeam de baccaraua vieții, a zis Patridi înciudit.

— Nu știu ce-i aia. N'am jucat niciodată jocuri de hazard cu viața. Asta-i treaba pârliților. Ei pontează pe câte o afacere, care dacă

iese bine, îi scoate din nimicinicie și-i saltă pe scara norocului. Eu sunt liniștit din partea asta.

— Ei, vezi, fiecare om judecă cu sufletul lui. Eu sunt un fel de pârlit, cum zici, de aceia îmi închipuiam ce-mi închipuiam, când mă gândeam că am să-ți spun ce-ți voi spune.

— Ptiu, dar enigmatic mai ești, bre omule! Mișcă. Scoate gălușca din gură. N'o înghiți.

Patridi a spus atunci ce avea de spus repede, în trei patru vorbe.

— Lassarde... Anne Marie... cununie...

Bietul Soroceanu era cât p'aci să se rostogolească de pe scaun. Și-a dus mâna la inimă, și-a dus-o la cap și apoi și-a așezat-o moartă pe masă, căutând aiurit la o muscă ce se plimba liniștită pe un volum de Musset. Patridi îi urmărea mișcările mâinii și împietrirea feții cu o curiozitate doctoricească, așteptând cu plăcere momentul, când ar fi trebuit să-și pună în valoare sticluța cu eter, pe care o purta veșnic în buzunar.

— El e liniștit din partea asta. Nu pontează pe nici o afacere, boier Edgar!...

— Cum zici? a murmurat Soroceanu.

Patridi i-a repetat tot așa de repede, ca mai înainte, rostul venirii lui, crezând că de data aceasta sticluța își va cere cu siguranță drepturile ei. Își băgase mâna în buzunar și-i mângâia cu vârful degetelor dopul ascuțit.

Dar Soroceanu s'a refăcut. Protipendada l-a ajutat să-și câștige stăpânirea de sine. Ce l-a îndemnat mai mult să se ție tare a fost tocmai prezența acestui străin și amestecul lui într'o afacere atât de delicată și atât de intimă.

— Bine, a zis cu răceală, baronul de Lassarde mie mi-e foarte simpatic. Nu știu, ce va zice fata. Eu nici odată nu m'am gândit să o mărit. E singurul meu copil și mă despart greu de ea. In orice caz Anne-Marie se va mărita numai atunci, când va voi ea. Vestea aceasta, de altfel, mă surprinde. Nu mă așteptam tocmai acum. Și mă surprinde mai ales că mi-o aduci dumneata. Cum a ajuns baronul de Lassarde să te trimită tocmai pe dumneata?

— Il cunosc, cum îl cunoști. A fost adeseaori la mine în casă. Știa că suntem prieteni. De aceea m'a rugat, i-a răspuns Patridi pe un ton acru. Ce, dar par'că nu te bucuri de loc?

— Da, suntem prieteni. E adevărat. Și-ți mulțumesc pentru serviciile ce-mi faci. Cum să nu mă bucur? Ce vorbă e asta?

Tocmai la sfârșit se gândise boier Edgar să-i mulțumească lui Patridi și să-i mărturisească cu o vorbuliță imensa bucurie ce-i străbătuse sufletul.

— Mă bucur din toată inima, căci cum zic, mi-e drag băiatul. E serios, e bine crescut. E dintr'o familie cu nume istoric. Ce mai vrei?

Dar mă gândesc la ciudățenia vremii în care primesc această știre. Oare mai avem răgaz să nuntim în țară la noi? Ori ne mănâncă străinii? Nu știi nimic nou?

— Știu atâta că într'o săptămână cel mult trebue să părăsim Bucureștii. Nu ne putem menține. Poate pe Siret să ne oprim. Sunt unii militari cari mai nădăjduesc. Eu nu cred. Toate arhivele statului și spitalele se evacuează pe capete. Imi trimit și eu nevasta azi mâine. De aceea te sfătuesc să-i răspunzi repede băiatului și să vă mai cam duceți la Iași. N'aveți mult timp de pierdut, a zis Patridi, grăbit și nemulțumit de felul, cum a eșit din acest rol de petitor.

Abia s'a depărtat el și a intrat Anne-Marie.

— Cine a fost aici, tată? Am zărit par'că pe Patridi.

Soroceanu în fața ei nu și-a mai putut pune frâu bucuriei ce-i năvălise gâlgâitoare în inimă. A privit-o pe fată cu dragoste în ochi și într'o clipă par'că a îmbătrânit deabinelea, încercând sentimente curate și adânci, cum nu mai avusese până atunci.

— Dragă fetițo, draga mea copilă.

Avea lacrimi în glas și Anne-Marie, speriată, l-a prins de mâini.

— Tată! Ce ai tată?

Soroceanu a îmbrățișat-o, ca un om care abia acum târziu învăța a plânge.

— Anne-Marie... Anne-Marie... ești singura bucurie a vieții mele...

* * *

— Tinerețea biruește toate.

Aceste erau cuvintele coanei Smărăndița.

— De-ar fi și Andrei să-i vadă, zicea coana Coralița.

Și amândouă bătrânele îmbrățișau și sărutau pe oaspeții puțini cari, deși se găseau Bucureștii într'o tragică frământare, veniseră să ia ceaiul cu nouii logodnici, cu Anne-Marie și cu Lassarde, ca în vremurile bune, la coana Smărăndița. Erau vre-o douăsprezece persoane, câțiva unchi îndepărtați și câteva mătuși, pe lângă Ana și Patridi. Pe fețele tuturora licărea o bucurie bună, bătrânească și demodată, asemenea hainelor roșnite ce purtau.

Intrarea tinerilor a fost salutată cu ofturi și cu ahturi într'adevăr impresionante, iar conversația s'a îndrumat îndată, ușoară, pe făgașul obișnuit în astfel de împrejurări. Prima care a fost luată la țintă, nici vorbă că trebuia să fie mama soacră.

— Bine, ma chère, dar n'ai de gând să mai îmbătrânești de loc?

— Uită-te la ea, par'că ea ar fi logodnica.

— Fugi de-aci, nu vezi că are peri cărunți?

— Spune, cucoană, cu câte luni ai sărit peste cincizeci?

Apoi a venit rândul lui Soroceanu.

— Ei bine, el e tot vechiul crai.

— Crai ca crai, dar vechi.

— Auzi Sorocene, cum te laudă amicele?

Pe urmă s'au pornit amintirile domoale și parfumate, ca scoase dintr'o lădiță cu flori de levănțică.

— Când m'am logodit eu, a început o mătușă, era o zi de Mai, cum nu mai fusese. Aveam un păr, ți-aduci aminte părul meu? îmi cădea până în călcâie, de zicea Mihalache că sunt ca Ileana Cosânzeana. Și mă căzneam să-mi pot purta coafura. Imi era ciudă că am atâta păr — atunci...

— Eu, a continuat alta, m'am logodit toamna, în Noembrie, la țară, la moș Teodoriță, la Vaslui. Era bătrân, săracul și mă iubea nevoie mare. Zicea că bătrânii de aceea sunt făcuți, ca să aibă nepoți, nu copii. Ascultă-mă, auzi, așa avea obiceiul să vorbească, poruncitor; măi băiete, — i-a zis lui Barbu — să'ngrijești nepoata, că de unde nu, vai de steaua ta, păgâne. Și l-a sărutat pe frunte, bietul moș Teodoriță și a plâns.

Un unchiu asculta dus pe gânduri și râdea singur, apoi și-a potrivit buzele ca să fredoneze:

Pe deasupra casei mele
Trece-un stol de rândunele,
Dar nu-i stol de rândunele,

Că sunt dragostele mele
Care m'am iubit cu ele,
Din tinerețele mele...

— Ian, ascultați-l pe nenea Iancu, au izbucnit cu toții. Mai zi, mai zi!

Nenea Iancu râdea mai departe, cu ochii vineți înlăcrimați de o veche, sentimentală și aromată poveste. Niculae, ca o mobilă veche, încremenise într'un colț, cu o tavă de argint într'o mână. Din când în când se trezea și râdea și el, dimpreună cu scaunele bătrâne, cu fotoliile lăbărțate, și cu bibelourile împrăștiate prin tot salonul. Un râs domol, bâlbâit, fără dinți.

Patridi neapărat că nu se potrivea de loc în mijlocul atâtor fețe simandicoase, blânde și prea nevinovate. Obrazul lui răvășit își striga protestarea aspră printre celelalte. El însuși simțea adânca prăpastie ce-l despărțea de acești omuleți și bătrânioare strecurați printre vremuri până la el. In colțul gurii îi flutura un zâmbet îndrăcit, cum îi privea. Se gândea la războiul ce urla pe câmpiile Munteniei, pe malurile Dunării și în munții Moldovei. Nu s'a putut răbda să nu-i șoptească lui Soroceanu, care ședea lângă el.

— Mă gândesc, uitându-mă în acest salon, că oare pe vremuri, în fața bejeniilor, tot așa petreceau cocoanele și boierii noștri?

Soroceanu l-a măsurat din priviri, înainte de a-i răspunde. In toată viața lui, săvârșită între o partidă de cărți, o aventură galantă și o masă bună, n'a avut vreme să simtă prea multe simțiri. Fata i-a crescut alături, fără s'o fi băgat în seamă, aproape necunoscută. In ultimul timp au început să-l năpădească reumatismele, să-l chinuiască lipsa de bani și să-l amenințe viitorul. Când se vedea copleșit, se culca să nu mai știe nimic. Somnul! Acesta era leacul ce-și găsise. Pe Anne-Marie abia atunci a descoperit-o. In câte-o după amiază, silit fiind să stea mai mult acasă, a văzut-o. Descoperirea ei par'că i-a semănat printre crăpăturile sufletului sdrobit câteva flori gingașe de toamnă. L-a reîmprospătat puțin. Iar logodna, dându-i bătrânețea cuvenită, prea timpurie, dar singura în stare să-l salveze, l-a îmbrăcat cu haina sură a paternității câștigate târziu și i-a zugrăvit pe obrajii buhăiți bujorii senili ai unor sentimente calde și bune, cum sunt sticlele cu apă fiartă, în pat, la picioarele unui moșneag, fost vulcan, astăzi stins. El nu era acum decât tată, cu toată noutatea și cu toată fericirea ce-l cuprinsese. De aceia i-a răspuns distrat lui Patridi și fără nici o răutate.

— Nu știu, probabil tot așa...

Lassarde se pierdea în amabilități față de amabilitățile noilor rude și căuta să-și pună

la contribuție întreaga bună creștere, fără a scăpa însă nici o clipă din ochi pe Anne-Marie, care, transfigurată, tulburată, zăpăcită, cu pleoapele neodihnite și umede, abia putea să-și mai poarte în piept vârtejul de simțiri disparate. Din când în când, obosită, căuta rugător cu privirile pe cineva care să-i ajute. La toate întrebările răspundea aproape în mod mecanic.

— Imi pare așa de rău că nu e aici Andrei!..

Coana Smărăndița nu pierdea nici un prilej ca să-și arate și ea aceeași părere de rău.

— Dar mie?

Coana Coralița ofta.

— Nu-mi mai vorbiți că mă prăpădesc, sărăcuțul de el.

Toate îngrijirile, cât de discrete, ale lui Lassarde, chiar și privirile, Anne-Marie le refuza enervată. Mamă-sa a încercat să o scuze într'un rând.

— E tulburată mititica.

— Mamă, a întrerupt-o Anne-Marie, gata să isbucnească în plâns.

Ana, cu ochiul ei limpede și pătrunzător, le vedea toate. O nesfârșită milă îi cășunau toți bătrânii din salon. Ii păreau atât de neajutorați, atât de departe de realitate, atât de inutili și atât de vrednici de plâns, cu micile lor scăpărări de vorbe. Pe Anne-Marie, prinsă pentru întâia oară în hora mare a vieții, o gă-

sea încântătoare. Lassarde fără îndoială că nu era bărbatul care să-i frângă mijlocul. Aşa credea Ana. Ii cetea oarecum de pe fruntea lată proiecţiunea unor umbre ce aveau să vie. Fata Sorocenilor nu se împlinise încă deabinele. Şi dacă va ajunge odată pe culme? Cine o va stăpâni?

Dar toate veseliile bătrâneşti au răsufletul scurt. Deodată cu gândurile Anei au pătruns par'că în odaie şi aripile fâlfâitoare de vultur ale lui Retezeanu. Deodată cu ele s'au tăiat fără de veste şi glumele de o clipă. O întrebare penibilă şi neînţeleasă şi-a scris din senin golul pe pereţi şi atunci toţi au căutat să alerge speriaţi după surogate de conversaţie. Un unchi a încercat câteva fără nici un succes. De asemenea Soroceanu şi nevastă-sa. Până ce, în sfârşit, a fost găsită Maria într'un colţ, de coana Smărăndiţa.

— Ei, dumneata când te măriţi, fetiţo?

— Mirele dumneaei e în Ardeal, a răspuns cineva.

— Lăsaţi fata, nu vedeţi că roşeşte, a adăogat un altul.

Maria a primit vestea logodnei ca o soră mai mică a Anne-Mariei. O iubea pe vara lui Andrei pentru toate câte îi cetea în ochii mari, pentru curăţenia şi pentru visurile ce-i isvorau dintr'înşii. O iubea pentru fecioria ei aprinsă, pe care i-o bănuia clocotitoare după respi-

rația deasă de păsărică prinsă în laț. Multe ar fi dorit deci să-i spună, să-i ureze noroc, să o mângâie și să o întărească în lupta ce începuse. Multe, dar nu în auzul tuturora și mai ales nu față de lumea ce le înconjura. Ploaia de întrebări glumețe, firește că a tulburat-o. N'a răspuns însă nici un cuvânt, ci s'a uitat lung la Anne-Marie, cu încredere, cu o blândă mustrare și cu dragoste. Anne-Marie a înțeles-o din instinct. Îi plăceau liniile bine măsurate ale acestei ardelence. De aceea, fără să-și dea bine seama pentru ce, de unde sta tocmai în partea opusă a salonului, s'a sculat și s'a mutat grăbită lângă Maria, oarecum ocrotitoare.

— A, uite cum o apără de dușmani, a zis care-va.

— Firește că o apăr, a răspuns Anne-Marie. Noi suntem singurele fete aici. Avem interese comune. Numai noi ne înțelegem.

Și i-a strâns mâna cu căldură, Maria. mișcată, și-a tras scaunul mai aproape.

— Îți doresc cea mai frumoasă viață, i-a zis.

— Mulțumesc. Dar par'că ești tristă. De ce?

— Nu sunt tristă. Adică, nu sunt mai tristă de cât altă dată.

Apropierea Anne-Mariei și căldura mâinii ei, i-au vrăjit pe-o clipă apropierea și vigoarea mâinii lui Andrei. A tresărit. Un gând nebun i-a trecut prin minte. Oare va ajunge să-și

serbeze cândva logodna ei în acest salon? Înfiorată și-a alungat închipuirea din cap și două lacrimi i-au căzut în poală.

Anne-Marie a mângâiat-o și a îmbărbătat-o.

— Ești prea singură aici în București. N'ai nici o prietenă. Vrei să-ți fiu eu?

Bunăvoința și generozitatea ei erau prea mari. Maria i-a mulțumit recunoscătoare, apucând cu grabă acest punct de sprijin neașteptat.

Intermezzo-ul coanei Smărăndița s'a istovit însă repede. Cărucioarele intelectuale ale bunilor bătrâni nu se mai puteau urni din loc. Vorbele eșiau grele din gurile obosite și ecoul lor murea cam prin dreptul nasului fiecăruia.

Atunci a intervenit Patridi, cu asprimea lui balcanică.

— Mă bucur de această logodnă, fiindcă se face în zodia cea mai prielnică amorului, în furtună. Domnul de Lassarde face astăzi un gest galic nemăsurat de frumos. Chemat de împrejurări aici, pe-o corabie care se clatină, aruncă ancora în largul mării sbuciumate, nu vrea să știe de valuri și — iubește. Mă tot uit la dumnealui de când am venit și-l iscodesc ca să-i găsesc oțelul voinții în înfățișarea elegantă și subțire. Noi suntem obișnuiți ca energia să ia forme brutale. Noi credem în fălci, în nasuri și în sprâncene stufoase. Fran-

cezii — aceasta-i taina lor — cresc și se reliefează numai în interior, sufletește, în misterul spiritului. De acolo purced ei întotdeauna, repezi și tenaci la fapte, ca niște veverițe diabolice ale lumii. Mă uit la dumnealui și fără îndoială că, cu ajutorul drăgălașei dumneavoastră veselii, îmi vine să uit ce e pe-afară, în vâltoarea în care se sbate fiul doamnei Retezeanu împreună cu atâția alții...

— Adevărat, a zis coana Smărăndița, logodna tinerilor mei nepoți e o frumoasă îndrăzneală franceză. Se întâmplă ca pe vremea cavalerilor, care-și alegeau miresele între două încrucișări de spadă. Dar, à propos de război! Să ne spună domnul Patridi, cari sunt ultimele știri de pe câmpul de luptă. E adevărat că plecăm din București? Nu cred. Poate că se iau numai măsuri de precauție. Și la Paris tot așa s'a întâmplat.

Ana a râs.

— A, faceți-l vă rog să vă vorbească de război. E un strateg remarcabil.

Patridi a râs și el.

— Nevastă-mea mă găsește laș. Mai știu și eu? Te pomenești. Eu cred că sunt rezonabil. Adevărul e că informațiile mele îmi vin din isvoare sigure.

— Nu te găsesc laș, l-a întrerupt Ana, ci găsesc că n'ai nici o credință. Atâta tot.

Patridi n'a mai râs de data aceasta. S'a încruntat.

— Am credință, dar nu oarbă.

— Ei, spune-ne, spune-ne, au stăruit cu toții.

Inainte de a continua Patridi, a intrat însă Niculae, palid, cu ochii rătăciți, abia răsuflând. S'a uitat la coana Smărăndița prosteşte, vrând să rostească o vorbă.

— Ce e, Niculae, l-a întrebat stăpână-sa. Ce s'a întâmplat?

— Nu auziți nimic, coniță?

— Ce?

— Nu auziți tunurile?

— Cum? Au venit din nou aeroplanele?

— Nu.

— Dar ce e?

— Bat tunurile în fața Bucureștilor, coniță. Luptele trebue să fie pe aproape. Fuge lumea. Veniți de vedeți.

Sângele le-a înghețat tuturora în vine. O clipă au stat înlemniți, apoi s'au ridicat ca un vârtej, ieşind buluc pe uşe. Numai Lassarde a zâmbit liniştit, căutând să-şi potolească logodnica. Patridi a avut vreme să mai articuleze un «vedeți», uitându-se furios la nevastă-sa.

In şosea asfinţea soarele peste vârfurile desfrunzite ale plopilor. La apus cerul părea că-i aprins de un uriaş incendiu. Stâlpi de foc

izbucneau din zare, năzuind spre înalturi cu vâlvătăi roșii, portocalii, vinete. Din preajma întregii vetre încinse în depărtare se resfirau nori mici diafani, ca un fum neliniștit și ușor al măreței minuni a naturii.

— Acolo arde ceva, a zis Soroceanu gâfâind.

— Ce sate sunt pe acolo, Edgar? l-a întrebat coana Coralița.

— Acolo arde soarele în cetatea lui, a zis Lassarde. Nu vă speriați!

Detunăturile se auzeau la început mai rari, înfiorătoare, ca niște răgete ale unor lei fantastici. Pe urmă s'au întețit într'un fel de ceartă grozavă de bestii apocaliptice, cu replici dese, pornite din ficații unei mânii peste fire. Apoi s'au unit toate într'o mormăială prelungă, cașicum pământul, preschimbat în urs, s'ar fi pus să bombăie teribila melodie a prăpădului universal.

Neapărat că luptele se apropiaseră de București. Era prima oară când se auzea în Capitală glasul răspicat al războiului. Bieții bătrâni gângăveau în gând monosilabele unei frici necunoscute. Ori câte cetiseră prin gazete până acum, nu putuseră să-și schimbe încă vechea concepție ce o aveau despre război. Pentru ei lupta își păstrase încă frumusețea de baladă eroică. O spadă trasă cu eleganță! Un glonte ochit cu ironie! Acesta era războiul

lor. Dorobanțul lui Grigorescu, mândru, chipeș, cu arma aruncată pe umăr, agale, în mers spre biruință, acesta era simbolul războiului pe care-l știau ei. Ori hâtrii buni de glume ai lui Alecsandri! Dar așa ceva! Era peste închipuire. Aiuriți, se întrebau, ce e de făcut.

Lassarde și-a pus din nou în cumpănă zâmbetul liniștitor.

— Potoliți-vă, vă rog. De-aici până unde se dau luptele e o depărtare așa de mare, încât nu e nevoie să vă faceți gânduri negre. Și la Paris s'au auzit tunurile ca aici și pe urmă a venit Marna. Dar chiar dacă s'ar auzi mai aproape, n'avem armata noastră în față?

Vorbele lui Lassarde poate că ar fi prins, dacă pe șosea nu ar fi alergat de sârg automobile încărcate și dacă nu s'ar fi sporit din ce în ce mai mult numărul oamenilor grăbiți să părăsească orașul. Domni vârstnici, cu geamantanul în spate, călcau voinicește, fără să se uite în lături. Mame cu copii de mână, se îndreptau îngrozite spre Băneasa. Vre-o câteva mahalagioaice, cu cataveicile pe umăr, cu lucrușoarele strânse în cearșafuri, se duceau și ele fără să știe unde, cuprinse de spaimă.

— Vai de mine, soro! Ce ne facem? Ce-o să fie? Ce-o să fie?

Deodată, pe șosea, s'au auzit pași militărești, scurți și îndesați. Erau cercetași cari se

îndreptau spre Ploești. Mici, gravi în solemnitatea lor copilărească și iuți, cercetașii sporeau aspectul primejdiei ce se rostogolea în închipuirea bătrânilor ca o lavină monstruoasă. In fruntea cercetașilor mergea părintele Văleanu și un profesor de la liceul din Târgu-Jiu. Preotul de pe Țara Oltului, cu sacul în spate, cu un baston în mână și cu jambiere militărești înfășurate în jurul pulpelor, se legăna în mersul lui jalnic de turist al unei tragedii îmbelșugate. Maria l-a văzut și l-a recunoscut de departe. Știa că va pleca în scurt timp cu cercetașii. Dar nu știa când și nu știa cum. Vederea lui a fulgerat-o.

— Tata, a țipat și a fugit spre el.

Bătrânul a îmbrățișat-o și s'a apropiat de coana Smărăndița, ținându-și fata pe după mijloc. Era frânt de durere. Cercetașii au trecut câteva sute de pași înainte și s'au oprit, așteptându-l.

— N'are mamă fata mea, doamnă Retezeanu. Eu nu mai am acum țară, nu mai am casă. Plec și de aici. Găzduește-mi-o și fii tot așa de bună cu ea, cași până acum. Poate că vom ajunge vremea ca să-ți pot mulțumi și eu.

Bătrânii toți au gemut, ca la mort. Patridi însuși și-a șters ochii bobotiți de două lacrimi. Niculae s'a văitat țărănește, cât a putut de tare.

— Vai, ce nenorocire!

Apoi a plecat părintele. S'a uitat de vre-o câteva ori înapoi și când a crezut că e destul de departe, și-a scos batista din buzunar și și-a dus-o la ochi. Pieptul lat i se sbătea în suspine și vântul îi flutura colțurile batistei în urmă. Maria a izbucnit în hohote. Toți unchii și mătușile nu biruiau s'o potolească. Anne-Marie a luat-o de braț. Coana Coralița a sărutat-o, cum a știut ea mai bine. Coana Smărăndița a mângâiat-o.

— Fetițo, fii liniștită. Nu ești tu fata mea?

Niculae și-a murmurat vechea opinie.

— Nu puteau ei rămâne acasă? Eu, dacă eram în locul lor, nu plecam. Ce? se pun ăștia cu împăratul??

— Dar noi nu mai plecăm? a zis una dintre mătuși.

— Adevărat, a zis alta.

Și s'au împrăștiat repede cu toții, îngrijorați. Nicolae abia a dovedit să-i ajute să se îmbrace. Unii și-au luat singuri hainele și au plecat. Soroceanu, cu nevastă-sa, au pornit mai domol. Anne-Marie, la brațul lui Lassarde, pășea îngândurată pe aleia tristă, învăluită într'o ceață fină de toamnă. Niciodată nu și-ar fi închipuit că logodna ei s'ar fi putut petrece într'o astfel de zi. Lassarde avea puterea morală să înlăture toate umbrele peisagiului nepotrivit din calea fericirii lui. Ceaiul

rusesc pe care-l băuse îi încălzise înghețurile. Nici plopii din Șosea cari-și ridicau brațele desnădăjduite spre cer, nu erau sufletește ai lui, nici frunzele lor moarte ce le foșneau sub picioare. A lui, din toată țara cutropită și sângerată, în care se pripășise, era numai ființa scumpă, fragedă și caldă, care mergea alături de el și de al cărei braț rotund se simțea legat pe vecie. Ce putea deci să-i pese lui de tot restul? De tunuri, de dușmani, de morți? El era fericit și se mulțumea cu atât. Anne-Marie a fost străbătută și ea pe o clipă de putința de a se izola a logodnicului ei. Un fior i-a înviorat sângele.

— Mă iubești? l-a întrebat pe Lassarde, privindu-l învăluitor prin sita deasă a genelor ei lungi.

— Nimeni nu te-ar putea iubi ca mine, i-a răspuns Lassarde strângându-i brațul.

— Totdeauna am visat un bărbat, i-a zis ea, care să mă ridice în brațe, să mă ia de aici și să mă ducă în țări unde arde soarele mai puțin, unde oamenii nu strigă așa de tare și unde nenorocirile se micșorează în oglinda clară a inteligenții...

II

— Nici acum nu te-ai hotărît să pleci la Iași, a întrebat Patridi pe Ana, ajungând acasă.

— Nici acum, i-a răspuns Ana.

— Vrei poate să rămâi aici?

— Nu.

— Atunci ce vrei să faci?

— Nimic deocamdată. Aștept.

— Ce aștepți?

— Desfășurarea evenimentelor, a zis Ana râzând.

— Ce vorbe sunt aceste?

— Vorbe pe care le întrebuințați voi în limbajul vostru politic. Nu-ți plac?

Patridi nu i-a dat Anei nici odată nici un fel de prilej să se plângă de el. Imprumutase o purtare dulceagă față de ea, presărată pe ici pe colo cu ușoare ironii. Violent nu fusese încă până acum. Nici de data aceasta nu a fost.

— Aștepți pe cineva, i-a zis glumeț.

Ana își scotea tocmai o mănușe. S'a oprit cu mâinile încrucișate și l-a privit lung în

ochi. Era întâia oară, când îi făcea aluzie la Andrei.

— Da, aştept, i-a răspuns sfidătoare.

Patridi, tresărind, a înconjurat privirile nevestei sale şi a râs. N'ar fi dorit de loc o lămurire, mai ales în seara aceea.

— Bine, aşteaptă, a zis căutând să plece.

Ana l-a simţit. O imensă scârbă a cuprins-o şi ura ce i se strânsese în suflet a muşcat-o de inimă. Dreaptă, cu capul aruncat pe spate, ca o săgeată încărcată de venin, i s'a oprit în faţă şi i-a aruncat vorbe pline de ocară.

— Ce laş eşti! Mă mir, cum mai îndrăsneşti să te porţi îmbrăcat în haine bărbăteşti! Ar trebui să-ţi iei o rochie, să-ţi pui un şorţ şi să te bag slujnică. Şi aşa mai am nevoie de una.

Patridi a continuat să râdă.

— Eu sunt un om rezonabil, a zis. Laşitatea mea e un lucru voit şi cred că ne e de folos amândurora. Mai ales ţie. Ce vrei? Aş fi prea ridicol să-mi mai pun şi rochie, când te slujesc tot atât de bine şi în pantaloni.

— Dar, a zis Ana, atunci de ce te faci că nu ştii şi că nu înţelegi, că eu nu mă pot mişca din Bucureşti, până nu văd, ce se alege de soarta lui Andrei? De ce te miri? Fiindcă pe el îl aştept, după cum bine ştii.

Cuvintele i-au sburat de pe buze, ascuţite, ca nişte lame de pumnal. Ochii i se învârteau în cap, ca două picături de păcură aprinsă.

Patridi a pălit, și-a frânt mâinile și a trebuit să facă câțiva pași prin odaie, înainte de a-i răspunde. In obrazul desfigurat de această mărturisire neașteptată, pe fondul unei dureri adânci, se petreceau svâcniri repezi de fiară rănită. Glasul i s'a stins.

— Haida de, prea te întreci cu gluma, Ano. Tu știi foarte bine că eu n'am protestat nici odată împotriva amanților tăi, precum nici tu n'ai binevoit să protestezi împotriva amantelor mele. Am dus-o bine până acum. De ce cauți să strici buna noastră învoială? Imi spui de Retezeanu, ca și când eu n'aș ști nimic. Cum să nu știu? Știe tot orașul! Trăim într'o societate prea vulgară, ca bărbatul înșelat să nu știe a doua zi, cine este fericitul posesor al nevestei sale. Iți dă lumea cu cotul, îți trage cu ochiul și te întreabă cu înțeles ce-ți mai face nevasta, tocmai în fața aceluia care ți-a pus coarne. Prin urmare vezi că nu mi-ai spus nici o noutate. Pe Andrei al tău l-am așezat de mult în rândul celorlalți, a numeroșilor înaintași, fără să mă emoționez prea mult. E un băiat destul de bun, deși cred că penultimul era mai de rasă.

— Să taci, i-a strigat Ana.

Patridi a continuat cu răceală.

— E datoria ta să-l crezi singurul adevărat, superior celorlalți. Aceasta o știu. Dar tot atât de bine știu că viitorul, urmașul lui An-

drei, se va bucura de aceleași avantajioase păreri ale tale. Așa sunteți voi femeile. Dar, ce zic? Așa suntem și noi bărbații. Par'că eu nu păţesc la fel? Totdeauna îmi închipui că ultima e cea mai bună. Și — fie zis spre lauda noastră — aceste credințe repetate dovedesc că noi nu suntem făcuți dintr'o stofă tocmai rea, punem oarecare pasiune în amor și oareș-care sinceritate într'adevăr simpatică și — ce e mai mult — tinerească.

— Ești într'adevăr uimitor, a zis Ana, uluită de atâta cinism. Nu m'așteptam nici chiar dela tine să-ți faci această filozofie, să ți-o faci și să o mai mărturisești liniștit, ca pe un fel de program de viață. Trebue să recunosc că ești cu adevărat insondabil în spurcăciunea ta morală. Ultima otreapă de bărbat s'ar fi revoltat, cel puțin de formă, când i-aș fi mărturisit, ce ți-am mărturisit eu ție. Dar tu? Fugi, să-ți fie rușine!

Patridi s'a mirat.

— De ce? Nu pricep, de ce ar trebui să-mi fie rușine? Programul acesta de viață l-am avut amândoi, mărturisindu-l pe tăcute, fiecare în parte. Cum, adică tu nu știai că eu mi-am schimbat-o pe a mea tocmai în aceeași vreme, când ți l-ai schimbat și tu pe al tău, luându-l pe Retezeanu? Știai foarte bine și n'ai zis nimic. E acelaș lucru. Deosebirea dintre noi nu e alta, decât că eu vorbesc des-

pre aceste afaceri şi tu, mai ipocrită, ai aerul că te indignezi, acoperindu-le. Dar nici deosebirea aceasta nu mai există acum. Era să uit. Nu mi-ai vorbit tocmai tu mai întâi despre Andrei?

— Să-ţi fie ruşine, a repetat Ana, fiindcă eşti un laş. Un altul, în loc de explicaţii, mi-ar fi pus revorverul la tâmplă, ori s'ar fi mulţumit cel puţin să mă ameninţe. Dar tu? Ah, cum am putut să stau atâta vreme în aceeaşi casă cu tine? Du-te, du-te, să nu te mai văd niciodată.

Patridi s'a mirat din nou.

— Incă odată, nu pricep, de ce ar trebui să-mi fie ruşine? Ţi-am mai spus că laşitatea mea e un lucru voit şi că mă folosesc de ea cum cred că e mai bine. Să nu-ţi închipui că dacă aş socoti că a sosit momentul să o lepăd, n'aş putea să-mi fac ceeace chemi tu datoria mea de bărbat. A, dacă acest băiat, asupra căruia îmi interzici cu atâta dramatică pasiune să rostesc vreo părere, dacă el mi s'ar aşeza greu în cale, cu gândul să mă sdrobească, atunci fii sigură că aş găsi eu mijlocul ca să-l mătur din faţa mea, căci, să nu uiţi Ano, că eu sunt arnăut, după cum zici atât de des şi nu mă înfior, la adicătelea, nici de două-trei picături de sânge. Dar aşa? Ce? Mi te-a luat el? Ai divorţat de mine? Sau eşti pe cale să divorţezi? Un amant? E o banalitate prea

răsuflată. Nu știu dacă-i mai impresionează chiar și pe bunii burghezi dela Curtea cu Juraţi.

Ana a râs satisfăcută.

— A, am înțeles. Ție numai de divorț ți-e teamă, de averea mea, probabil, pe care a-i pierde-o, de scandalul care nu te-ar mai păstra ministeriabil. Ei bine, să știi că mă despart de tine. Uite, am să plec la Iași, când voi vrea eu și n'ai să mă mai vezi. Andrei e singurul om pe care l-am iubit vreodată, m'am legat de el cu tot sufletul meu, sunt a lui, poate face cu mine ce vrea. Înțelegi? De aceea te urăsc cu atâta înverșunare. De aceea mă frământ de atâta vreme.

Lacrimile i-au împăenjenit privirile.

— Da, a întrebat Patridi, reîncepând să se plimbe prin odaie.

— Da, i-a răspuns ea.

A urmat apoi o pauză de câteva momente. Patridi își rodea mustața cu dinții. Ana îl urmărea cu privirile.

— Da, da, atunci se schimbă lucrurile. Dar, el, Andrei, ce zice?

Ana s'a cutremurat. Niciodată nu și-a pus întrebarea aceasta așa de neted și mai ales niciodată n'a căutat să-i dea un răspuns hotărît.

— Ce-ți pasă, i-a zis. Eu îl iubesc și nu mă întreb, ce zice el. Poate să mă iubească, poate

să nu mă iubească. Eu sunt a lui, precum nu sunt a ta. Atâta știu.

— Nu, a zis Patridi, ușurat și mușcător. La întrebarea aceasta trebue să-mi dai un răspuns limpede.

— De ce?

— Fiindcă vreau să știu, dacă e nevoie să întrebuințez revolverul, punând în joc toată bărbăția mea. Vreau să știu, dacă trebue să-l trag la răzpundere pe Andrei, în cazul că scapă de războiu, sau dacă trebue să mă judec cu tine. E nevoie de acest răspuns.

Râdea.

— Nu-ți sunt datoare cu nici un răspuns, a zis Ana, învăluită de negura deasă ce i s'a lăsat deodată pe suflet. Revolverul tău e tot atât de inexistent ca și glumele tale de om fără onoare.

A râs și ea.

Patridi i-a bănuit însă svâcnirile inimii. Ferocitatea privirilor i s'a împrăștiat de pe lumea ochilor. Gura lacomă a încetat să-i mai agite streașina mustăților. Era mulțumit.

— Nu poți să-mi dai nici un răspuns. Nu că nu vrei... Vezi, Ano, ce nebună ești? Mai așteaptă și tu o vreme, până îți lămurești și ție această întrebare. Vom mai vorbi atunci.

— Nu mai aștept nimic. Am isprăvit.

— Dar de ce îți vine nestrămutata hotărîre tocmai acum? Războiul e la câțiva pași de

noi, fug oamenii înebuniți de groază, moare o țară întreagă și tu nu ai alte gânduri decât cum să divorțezi de mine? Nu-ți pare că ești puțin în afară din normalitate?

— Mi-e indiferent tot ce se petrece în jur. Așa vreau. Așa fac.

Patridi a dat din umeri și s'a oprit ironic în fața nevestei sale, măsurând-o cu ochii de sus până jos.

— Ești tot frumoasă, Ano, n'am ce zice. Aceiași ochi, aceeași gură, aceeași sveltețe. Tot cum te știu. N'ai pierdut nimic din farmecul de totdeauna. Un singur lucru îmi pare însă că-ți lipsește. Mi-e teamă că te-a părăsit frumoasa armonie a simțirilor. Aceasta era puterea ta. Acum ești dezordonată. Am impresia că un punct s'a clătinat în inima ta, punctul acela mult mai mic ca boaba spumii, stăpânul acela fără margini peste marginile lumii tale sufletești. S'a clătinat și te-a tulburat adânc. Nu ți-aș dori de loc ca din acest accident nenorocit să ieși îmbătrânită. Te îndemn să te gândești însă, că s'ar putea să se întâmple și aceasta. De obiceiu, când femeile se zăpăcesc, la o anumită vârstă pe care tu nu o ai, dar în toiul unei anumite experiențe, pe care tu o ai, atunci e semn că îmbătrânesc, că s'au uzat, ceeace e tot atât. Bagă bine de seamă, Ano, căci ar fi păcat de tine, de frumusețea ta și de toate triumfurile

tale, cari plătesc mai mult, crede-mă, decât nobila înfrângere de astăzi.

Ana își scosese pălăria. Părul bogat îi încununa fruntea bombată. Și l-a netezit cu degetele subțiri. Un zâmbet de dispreț îi muncea colțurile gurii.

— Ce prost ești, a zis, și cum se vede că n'ai mâncat decât carne totaă viața. Am trăit ca un animal alături de tine. Rătăcirile mele au putut să te facă să crezi că n'am să mă reculeg niciodată. Nu știu, dacă am îmbătrânit. Se poate. Ceeace știu însă, e că niciodată nu m'am simțit mai adevărată decât acum. Niciodată nu m'am prețuit mai mult decât acum. Mă uitam astăzi la cei doi logodnici și aproape că pipăiam, cum îmi crește și mie din inimă mirtul unei curățenii, pe care n'am mai avut-o. Dacă această binecuvântare târzie va trebui să o răscumpăr cu fire albe și cu ofilirea podoabelor trupului meu, n'are să-mi pară rău niciodată. Un singur regret am să am întotdeauna: că te-am cunoscut pe tine și că te-am putut suporta atât de mult.

Patridi s'a întunecat. Sinceritatea Anei îl durea. O ură neagră l-a cuprins, gândindu-se la Andrei.

— Ești peste măsură de nedreaptă cu mine, Ano, i-a zis. Iar dacă e vorba de trecut, atunci să-mi dai voie să-ți reamintesc povestea ta, ca să-ți poți da mai bine seama și tu, cam cum

ai ajuns acolo, unde te găsești acum și cam la ce te poți aștepta în viitor. Imi închipui că n'ai uitat, cine au fost părinții tăi. Au murit, ce-i drept, destul de demult, ca să nu te mai încurce prea des cu memoria lor, în sborul pe care l-ai luat... Oricum, eu îmi aduc însă aminte de nenea Nae și de biata țața Sevastița. Când te-am luat eu din mâna lor erai ca o floare năpădită de buruieni. A trebuit să te plivesc mult, până ce ai putut primi singură, fără intermediul meu, razele soarelui. Atunci, firește că m'ai dat laoparte ca pe un grădinar netrebnic. Ori, mai bine zis, te-am lăsat eu să faci ce vrei, fiindcă îmi am părerile mele despre căsnicie. Eu cred că bărbatul și nevasta trebue să fie în primul rând prieteni. Amorul e o problemă de ordin inferior. De aceea, ți-am lăsat toată libertatea, nădăjduind că vom ajunge într'o bună zi să ne înțelegem perfect, eu cu amantele mele și tu cu amanții tăi, însă prieteni adevărați, calzi și nedespărțiți. Tu nu m'ai înțeles. Tu vrei acum să mă calci în picioare. Și pentru cine? Dar bine, Ano, ai judecat tu îndelungat și te-ai gândit ce legătură poate să fie între tine și acest Retezeanu? Lasă-mă să-ți vorbesc în temeiul prieteniei pe care eu o am pentru tine. Nu mă privi așa de urît și nu mă întrerupe. Strămoșii acestui Andrei s'au culcat cu strămoașele tale, le-au folosit și pe urmă le-au aruncat

ca pe niște zdrențe. Crezi tu că va face el altfel cu tine? Tu ești și rămâi pentru el și pentru familia lui fata lui nenea Nae. Aceasta s'o știi și să nu-ți iese din cap niciodată. Crezi tu că are să te ia el de nevastă? Ce naivă ești, prietena mea.

Ana, în toată vremea cât a vorbit el și-a orânduit diferite lucruri prin odaie, a trecut pe o clipă alături în iatac, prefăcându-se că a uitat ușa deschisă și a revenit cu o liniște impusă, înghețată și disprețuitoare. Par'că nu auzise nimic din tot ce-i spusese.

— N'ai isprăvit? Eu am isprăvit de mult. Argumentele, mai ales ale tale, n'au cum să-mi clatine hotărîrea. Caută-ți de drum. De altfel, dacă vrei să știi, îți pot spune că nici nu te-am ascultat. Ieși.

Patridi a privit-o cercetător în ochi. Răceala ei stranie l-a izbit. Să fie, deci, adevărat tot, s'a întrebat. Nu se poate! Ori, da? I se părea că tot ce a vorbit până acum, a căzut în prăpastia ce s'a săpat adânc între ei. Pe o clipă l-a părăsit stăpânirea de sine. O furie nebună l-a strâns de gât și i-a înțepenit limba în gură. Apoi dintr'odată i-au plesnit zăgazurile nemărginitei răbdări. A făcut un pas spre ea cu pumnii strânși, ca mai pe urmă, tremurând, totuși să se oprească... Simțea cum se dărâmă în el fără de veste toate micile ziduri de porunceală, după cari își ascunsese

până acum durerea de-o viață. O undă de foc i-a zbiciuit toată ființa.

— Ano, Ano, a strigat ca scos din minți.

Ana nu i-a răspuns nimic. Nici nu s'a uitat la el.

— Ano, am să te omor. Am să vă sucesc gâtul amândurora. Ano, te iubesc. Nu înțelegi? Te iubesc.

Ana s'a întors zâmbind ironic.

— A, nici nu-mi închipuiam că știi să joci și tragedie. Iaca, te-ascult. Incepi să fii interesant. Spune, vorbește poate Sofocle din tine.

— Ano, a strigat el dintr'odată, izbucnind în hohote de plâns, Ano, nu-mi lua mințile, Ano...

Nu-l văzuse niciodată plângând. Gemetele lui au înviorat-o. O clipă a avut senzația penibil de ridicolă, că Patridi behăe ca un țap. I-ar fi venit să râdă. In clipa următoare însă s'a schimbat. Un gând ciudat i-a trecut prin minte. Ce grozave, când plâng oamenii urîți! Misterioasa tragedie a lacrimei le sapă în obrazul scofâlcit văi de durere cari nu se întâlnesc la alții. Și Patridi era un om urît. Gura lui, altfel antipatică și strâmbă, frământată de plâns, par'că împrumuta o linie nouă, nemărginit de tristă. Ochii verzi, mici și reci, par'că luau o culoare mai blândă, creșteau cu ape adânci și se încălzeau de o dogoare neobișnuită.

— Numai oamenii urîți știu plânge bine, și-a zis în gând, ca și cum ar formula o maximă spirituală pentru o viitoare conversație.

Plânsul nu a apropiat-o însă cu nimic de el. O curiozitate bolnavă i-a potolit pornirile de ură, stăvilindu-i otrava din inimă. Inainte de a-l părăsi, mai voia, nu din răutate, ci mai mult pentru a-și spori documentele omenești, voia să-l cunoască pe bărbatul ei și în această ipostază. Cât despre dragostea lui, nici nu o înregistrase.

— Ei spune, a zis aproape cu bunăvoință. Te ascult.

Patridi s'a așezat istovit pe un scaun. Și-a șters lacrimile cu batista.

— Șezi, i-a zis, fără se se uite la ea, și ascultă-mă să-ți spun ce nu ți-am spus niciodată. Vreau să-ți mărturisesc, ce m'a oprit totdeauna mândria mea de om să-ți povestesc.

— Uite, șed.

— Ano, ești atât de inteligentă! Cum nu m'ai putut înțelege până acum?

Avea în glas sonorități de adâncă sinceritate.

— Erai tânără, erai frumoasă și aveai bani. De aceea te-am luat de nevastă. E adevărat că nu te-am iubit, fiindcă nu puteam să te iubesc. Deosebirile dintre noi erau prea mari. Și aveam cu totul alte gânduri atunci, când mă însurasem cu tine. Voiam să ajung. Mă

ridicasem greu și ambițios de jos. Eram lacom de bine și de mărire, plin de mine însumi și de norocul meu. Țînteam cu pasiune culmile cele mai mari. Pe tine căutam să te întrebuințez mai mult ca pe o frumoasă unealtă. In multe privinți, mi-am atins scopul. Multe nădejdi m'au părăsit în drum. Dela o vreme m'am obosit însă în lupta aceasta. Nu-mi mai găseam justificarea. Mi se părea că-i stearpă. Pentru ce? Și mai ales pentru cine? Acestea îmi erau întrebările. Copii n'am avut. Mi se coclise cerul gurii de atâta ură și de atâta singurătate. O zguduitoare dorință de iubire mi-a cuprins sufletul gol. Toate deșertăciunile vieții mă scârbeau de moarte și cum mă frământam așa, te-am descoperit pe tine. Crescuseși în răstimpul acesta, te împliniseși, te desăvârșiseși. Erai atât de strălucitoare în pustiul inimii mele, ca un soare arzător în miezul unei zile de toamnă târzie. Te-am descoperit și am văzut cu groază că nu ești a mea, că te pierdusem în drum, ca un zmintit căutător de himere. Ano, de atunci am început să te iubesc. Te-am iubit cum își iubește un avar comoara lui în taină. Știam că n'ai să-mi poți răspunde niciodată cu nici o simțire la fel, dar mă mângâiam că cel puțin spre sfârșit, peste ruinele mele, îmi vei trimite o rază din căldura ta. Te-am iubit și am căutat să-mi păstrez toate aparențele trecutului, fără să mă

descopăr ţie, ca să nu te sperii de un monstru îmblânzit. Am făcut toate târgurile ruşinoase cu viaţa, numai ca să te pot avea alături de mine. Nu înţelegi, Ano, că am avut zile grozave, când mă bucuram că îţi schimbai amanţii şi că în felul acesta puteam să-mi prelungesc biata mea nenorocire? Iţi aduci aminte de Alhambra. Am fost împreună acolo. Niciodată n'am să uit povestea tristă a lui Boadbil. Şi acum îmi plânge în suflet basmul vechi cu cel din urmă calif din Granada. Aşa sunt şi eu. El a făcut pace cu catolicii. Le-a dat tot. Le-a dat mândria lui. Le-a dat califatul întreg. Un singur lucru le-a cerut: să păstreze Alhambra tot aşa de frumoasă, cum le-o lăsa el. Acelaş lucru l-am făcut şi eu, Ano, am făcut aceeaşi pace cu viaţa. Şi aşa mă răsplăteşti tu acum?

Răceala Anei s'a risipit pe măsură ce i-a vorbit Patridi. Către sfârşit o milă i-a izvorît din priviri. Dar totuş, când a isprăvit el, s'a sculat dreaptă şi i-a spus oftând.

— Nu se poate... nu se poate... nu se poate..

* * *

Cernomorskii a întâlnit-o pe Miţa prin dreptul palatului Poştelor. S'a luat pe urma ei şi n'a slăbit-o din ochi până acasă. Acolo, cât cu gluma, cât cu puterea, a intrat după ea şi n'a mai ieşit până a doua zi de dimineaţă.

Mița a protestat la început. Furioasă, s'a strâmbat la el, i-a făcut urechi lungi cu mâinile amândouă și i-a spus câteva vorbe oarzăne, cum nu mai prea auzise Cernomorskii. Apoi l-a rugat, prefăcându-se că plânge.

— Domnule, te rog să mă lași în pace. Vrei să-ți bați joc de mine?

La urmă, văzând că n'are încotro, a râs și s'a așezat într'un fotoliu.

— Ei, să vedem, rusule, care pe care?

A luat croșeta dintr'un colț, de pe o etajeră albastră și s'a pornit să croșeteze liniștită, urmărind cu multă grijă un punct nou, pe care nu-l mai făcuse până atunci.

— Să vedem, cine se va plictisi mai întâi? Până dimineață n'am să las lucrul din mână. Dar nu care cumva să fii lăbos și să te atingi de mine! Ai priceput? Că țip și te dau pe mâna poliției.

Cernomorskii râdea și se gudura împrejurul ei, ca un cățel răsfățat. Ochii albaștri îi străluceau veseli și mâinile i se bălăbăneau neîndemânatice.

— Dar, adicătelea, dumneata cine ești? Incalte să știu cu cine am aface, dacă pătrunzi așa în casa mea, pe neîntrebatele și pe nevrutele, l-a întrebat Mița, uitându-se disprețuitoare la el.

— Eu sunt contele Cernomorskii, căpitan de rezervă în armata Majestății Sale Țarului,

a răspuns el aruncându-şi capul pe spate şi sprijinindu-se în călcâie.

— O, drăguţule, dar grozav mai eşti. N'am văzut, ce e drept până acum ruşi cari să nu fie conţi şi cel puţin căpitani în armata Majestăţii Sale Ţarului, a zis Miţa şi s'a sculat de pe fotoliu, în semn de respect pentru autocratul tuturor ruşilor.

Cernomorskii şi-a scos o carte de vizită din portofelul încărcat cu mii de ruble şi i-a întins-o.

— Nu crezi? Uite, cartea mea de vizită.

— Cum să nu cred? Dacă zici.

Dar tot a citit pe carte, silabisind cu ifos numele lui.

— Te cred, deşi nu prea semeni a conte după purtări. N'ai nici o manieră şi eşti urît. Spune, toţi ruşii sunt aşa de urîţi?

— Nu. Eu sunt cel mai urît. Dar tot nu sunt tocmai atât de urît ca Patridi.

— Drace, dar pe ăsta de unde-l mai ştii? Ştii că eşti interesant?

Cernomorskii a ridicat ştrengăreşte din umeri şi şi-a împăturat cu grije portofelul, aşezându-şi îndelungat bancnotele, ca să se vadă că sunt multe.

Miţa a râs, răzgâindu-se la el.

— Imi arăţi banii, hai? Faci foarte bine, căci numai cu bani m'ai putea cumpăra, altfel...

— Ce, nu-ți plac banii rusești?

— Cum să nu-mi placă? Ian să văd una de o mie, cum e?

Cernomorskii a pus un bilet pe masă.

— Poftim și s'o ții ca amintire dela mine.

Mița și-a trântit croșeta pe jos și a început să plângă, acoperindu-și fața cu palmele.

— Nu ți-e rușine, obraznicule! Nu-i destul că ai năvălit asupra mea ca un tătar, sălbatecule, acum mă mai și insulți. Bine, dar eu sunt dealde astea, pentru bani? Așa, tam nesam, m'ai văzut, te-am văzut, îmi pui mia în palmă și gata. Ieși! Du-te de aci că chem sergentul să te dea afară...

Cernomorskii s'a zăpăcit. Nu se aștepta la o erupție atât de intempestivă a virtuților Miței. Un moment a crezut că-i îmbiase o sumă prea mică. Și-a scos portofelul și a căutat să mai numere câteva hârtii. Dar s'a răsgândit repede. Un gând salvator i-a luminat fruntea. Acum e clipa atacului suprem, și-a zis, și s'a aruncat în genunchi la picioarele ei.

— Iartă-mă, am greșit. Ai dreptate. Sunt un mare prost. Nu înțelegi că sunt un prost? Mai prost decât toți proștii de pe lume. Nu mai plânge, te rog. Nu pot să te văd plângând. Nu înțelegi? Mi-e imposibil să te văd plângând.

Şi i-a luat o mână să i-o sărute.

— Iartă-mă.

Miţa s'a sculat în picioare. Ochii îi fulgerau scântei.

— Să nu care cumva să te atingi de mine. Auzi?

El a stăruit totuşi, întinzând şi cealaltă mână după ea. O palmă sdravănă a răsunat în odaie, scurt şi îndesat.

Cernomorskii şi-a dus mâna la obraz şi a râs.

— Ei bine, n'am ce zice, ştii să-i tragi ca un feldwebel. Dar acum cel puţin te-ai răzbunat. Nu poţi zice că nu te-ai răzbunat. Mi-ai lipit una, de-mi pârâie fălcile.

— Ce vrei dela mine, i-a zis Miţa, ieşi de aici, ieşi...

— Nu vreau nimic, a răspuns Cernomorskii pe cel mai dulce glas, nu vreau decât puţină dragoste, puţină...

— Iţi arăt eu, a zis Miţa, aşezându-se mulţumită din nou în fotoliu, după ce şi-a adunat croşeta şi lâna de pe jos.

Cernomorskii a înţeles. Reaşezându-se ea în fotoliu, însemna că el putea să-şi reia jocul, însă pe o altă gamă, mult mai simţitoare.

— Vezi, i-a zis, dându-se mai înapoi, la o distanţă oarecare, vezi, cât eşti de rea cu mine? Şi nu mi-ar fi necaz, dacă nu ai

ştii că te iubesc. Căci ştii. De câte ori m'ai văzut, ai putut să-ţi dai seama.

Miţa s'a uitat la el.

— Ptiu, dar deştept mai eşti. Mai întâiu ai cercat să mă cumperi cu ruble. Acum îmi faci declaraţii de amor. Proastă mă mai socoteşti. Se vede că în Rusia femeile sunt aşa, cum îţi închipui că aşi fi eu.

Cernomorskii a râs.

— Dacă nici declaraţiile nu te înduioşează, atunci trebuie că eşti într'adevăr de piatră. Ce să mă fac? Spune şi dumneata?

— Să te duci şi să mă laşi în pace.

— Ei vezi, asta nu pot s'o fac. Nu mă duc de aici până nu vei fi bună cu mine şi până nu te împaci.

Miţa a început să croşeteze şi a oftat obosită.

— De ce oftezi, a întrebat-o Cernomorskii?

— Oftez, i-a răspuns ea, fiindcă mă gândesc la soarta mea. Unde aş fi eu acum, dacă ar fi trăit tata. De mama nu mai vorbesc, că n'am cunoscut-o.

— Lasă-le acestea, a întrerupt-o Cernomorskii, vă ştiu eu că toate sunteţi de familie bună. Nu cumva a fost şi tatăl dumitale colonel?

— De unde ştii? l-a întrebat Miţa fără să clipească.

— Mi-a mai spus şi alta tot aşa, a răspuns el râzând.

— Cine?

— Una dela Paris, nu de aici.

Mița s'a făcut că nu înțelege și a continuat să-și spună povestea. Și-o făcuse cu atâta putere de convingere, încât credea în ea ca în povestea ei cea adevărată. Tatăl fusese ofițer și mamă-sa murise de vreme. Un bețiv, bătrânul, dar cinstit și sărac. O bătea. Ei îi plăcea teatrul. La cincisprezece ani s'a îndrăgostit de un actor. A voit să fugă cu el, dar a împiedecat-o tatăl ei. A fugit pe urmă cu un sublocotenent, care a înșelat-o, lăsând-o pe drumuri. Bătrânul a murit. Acum a revenit la teatru. Dar oamenii sunt atât de răi! Nu i se dă nici un rol, fiindcă e frumoasă și o invidiază celelalte, vârstnicele. De aceea trebuia să trăiască cu Patridi. De aceea trebuia să facă această urîtă meserie.

Cernomorskii n'a priceput tocmai bine, că odată ce-și începuse Mița povestea, drumul fericirii lui se deschidea neted și fără prea multe înconjururi. A ascultat-o cu bună voință. Se mira din când în când și da din cap adesea, compătimind-o. Ea și-a lungit vorbele, repetând cu plăcere anumite amănunte mai dureroase și se uita la el, urmărind efectul. Nu-i displăcea rusul. Stăruința lui obraznică o încânta chiar. Numele îi mângâia orgoliul de începătoare. Contele Cernomorskii! Suna bine. Ce are să zică toată

lumea fetelor, când se va auzi? Ce va zice Aneta?

Spre sfârşitul naivei sale istorioare sentimentale, Cernomorskii i-a prins mâna încetişor într'ale lui, sărutându-i-o domol, abia din vârful buzelor. Ea a tăcut, oftând din nou cu ochii plecaţi, ca o mironosiţă.

— Ce mână frumoasă ai, a zis el, numărându-i degetele.

— Nu-i aşa?

— Şi ce degete...

— Ştiu...

Preludiul se isprăvise.

— Ah, nebunule, nebunule! Astâmpără-te! Astâmpără-te.

Cernomorskii a prins-o cu putere în braţe şi a sărutat-o pe ochi, pe frunte şi pe păr. Ea s'a mai împotrivit câteva clipe, atât cât era nevoie, apoi dându-şi capul pe spate, a închis ochii şi i-a întins buzele roşii, proaspete şi cărnoase, pradă slobodă patimii lui muscăleşti.

— Iţi plac? a zis, desfăcându-se cu greutate şi aprinsă din încătuşarea lui viguroasă.

— Mai încape vreo îndoială?

— Toată... toată?...

— Toată.

— Dar nici nu m'ai văzut toată.

— Am să te văd.

— Uite-mă.

Repede și-a scos bluza, aruncând-o pe speteaza unui scaun, și-a rupt brasiera și și-a împins cămașa în jos, scoțându-și brațele din mâneci.

— Așa poamă n'ai mâncat tu, pe unde-i mai fi umblat. Și se arăta ridicându-se din vârful picioarelor.

Cu ochii mari, cu buzele strânse și cu capul plecat înainte, Cernomorskii, într'o roată de flăcări ale privirilor, i-a cuprins ca dintr'o înghițitură gâtul încordat, umerii rotunzi, brațele nervoase, sânii veseli, obraznici și mijlocul subțire.

— De astea îmi erai, bucureșteancă îndrăcită?

— Pssst!... Domol... domol... și stinge lampa, dacă nu vrei să înnebunești, rusule, a zis Mița râzând, cu degetul la gură, după ce-a făcut câțiva pași spre pat...

Cernomorskii s'a trezit cel dintâiu a doua zi dimineața. S'a sculat binișor ca să n'o trezească. Ea nici nu s'a mișcat. S'a îmbrăcat și înainte de a ieși a luat mia de ruble de pe masă, vârându-i-o sub perină. Apoi a plecat. Nu a făcut însă nici câțiva pași, după ce a închis poarta și s'a și pomenit nas în nas cu Patridi.

— Bravo ție, și-a zis Cernomorskii, ai nimerit-o și pe asta, dragă Kostya!

Patridi, în urma crudei explicații ce avusese cu nevastă-sa, n'a dormit toată noaptea.

A cântărit mărturisirile ce-i făcuse Ana şi i s'a părut că a făcut o neiertată greşeală. Prea se umilise. Şi fără să câştige ceva! De aceea, dimineaţa, abia a aşteptat să plece de acasă, ca să poată merge la Miţa. Credea că în acest chip se răsbună. Buimăcit, a luat-o pe jos, strângându-şi bastonul subsuoară. Călca apăsat şi încrunta înciudit din sprâncene. Se ducea plin de încredere în mândria lui recâştigată şi aproape vesel că o are cel puţin pe cealaltă, oricine ar fi ea, dar totuşi o femee. Când l-a văzut pe Cernomorskii răsărind grăbit în poarta Miţii, i s'a făcut negru înaintea ochilor şi-o înjurătură trivială i-a scăpat printre dinţi. Cu prima mişcare a prins bastonul în mână. In clipa următoare gura i s'a amărît de venin.

Cernomorskii a râs prostește, ca un copil găsit asupra unei fapte urîte.

— Bună dimineaţa, domnule Patridi.

— Bună dimineaţa, domnule Cernomorskii.

Furia şi ruşinea îi erau atât de mari, încât, neputincios şi ridicol, l-a prins pe Cernomorskii de mână, ţinându-l strâns, nu cumva să plece. Voia să se flageleze cât mai mult cu prezenţa lui, să se plesnească însuşi peste obraz cu umilirea ce-i pricinuia şi rusul, să se lovească peste piept cu pumnul moral ce primea din nou şi să-şi spintece

ficații cu neomenia care-l dripea a doua oară la pământ.

Rânjea.

— Te-ai sculat de dimineață, ai?

— Cu treburile...

Cernomorskii devenea din ce în ce mai zăpăcit.

— Tot așa și eu.

— Suntem ocupați acum.

— Da.

— Nou ceva mai știi?

— Acum să văd. Tocmai mă grăbeam. Mă ierți. La revedere.

— Mai stai. Am auzit...

— La revedere... la revedere... mă ierți...

Și Cernomorskii a rupt-o aproape la fugă, neștiind cum să-și ascundă emoția neașteptatei întâlniri. Patridi s'a uitat o vreme lungă în urma lui, apoi a intrat ca o furtună la Mița.

— Scoală, spurcăciune!

Mița nici n'a avut vreme să mai zică o vorbă. Patridi a înșfăcat-o cu o mână de plete și a tras-o jos din pat. Cu cealaltă i-a rupt cămașa depe ea, lăsând-o goală în mijlocul odăii. Corpul frumos al Mițiii sta lungit pe parchet, ca o minunată statue răsturnată. L'a lovit cu piciorul, scrâșnind din dinți.

— Am să te sparg, am să-ți frâng coapsele nerușinate...

Ochii îi eșeau din cap de mânie și se uneau par'că într'unul singur, ca al unui ciclop. Gura și-a mărit triunghiul fioros, răznindu-i-se spre dreapta.

— A, ești frumoasă, da, n'am ce zice, dar te sdrobesc eu.

O clipă i s'a nălucit că acolo jos înaintea lui e Ana, nu Mița. Dar, ce? Toate femeile din lume se comprimaseră par'că într'una singură, încărcate de păcate și de frumusețe. Și atunci, înebunit de durere, ca și când ar încerca să distrugă însăși feminitatea sub toate formele ei, a călcat-o pe Mița în picioare, scobindu-i coastele cu vârful ghetelor și urlând ca o fiară.

Nici nu s'a uitat la ea, cum a lăsat-o leșinată, și a eșit năvalnic, trântind ușa în urma lui.

S'a dus ață la spital. Il aștepta o operație.

Ajutorul lui, un tânăr harnic și serios, îi preparase toate, gata, pentru o trepanație care nu suferea întârziere. Infirmiera, cu mâinile cruce peste mijloc, se plimba de colo până colo, albă în haina ei curată, liniștită și rece, ca un instrument oarecare din multele câte atârnau în sală prin dulapurile cu sticle. Era vechea lui tovarășe din vremea de pace.

— Ei, aduceți-l, a zis intrând grăbit, după ce s'a desbrăcat în antreu și după ce și-a îmbrăcat halatul.

— Nu i s'a urcat temperatura?

— Nu, a răspuns tânărul ajutor, are tot 39, ca și eri.

— Bine.

Apoi și-a pus scufia albă pe cap. A început să se spele pe mâini. Masa de operație, îngustă și deșirată, ca o veche masă de tortură, își aștepta oaspele. El, frământat de o aprinsă febrilitate, se zolea și tăcea.

Bolnavul era un locotenent de artilerie, înalt, voinic și frumos. O schije de obuz îi spărsese occipitalul. Rana nu era prea grea mai ales că intervenția se făcea la timp.

— Domnule profesor, să nu mă omori, a zis locotenentul, zâmbind cu tristețe, înainte ca infirmiera să-i fi întins fiola de cloroform.

— N'ai grije, lasă-te pe mâna mea, i-a răspuns el distrat.

Lungit pe masă, cu mâinile și cu picioarele legate, gol de sus până jos, tânărul părea un admirabil gladiator rănit. De mult nu mai văzuse Patridi un corp bărbătesc atât de bine zidit. A zâmbit, cutremurat de ură. Și-a adus aminte de Mița, cum o lăsase goală în mijlocul odăii. Liniile ei rotunde și perfide, minteau cu fiecare undă de carne tainică și nepătrunsă în frumusețea ei. Picioarele subțiri și gingașe la extremități ale Mițiii, vesele în jurul genunchilor, ca niște glume nevinovate și redutabile în spre coapse,

ca două ziduri de cetate blestemată, nu aveau nimic comun cu picioarele acestui bărbat, învelite sănătos de mușchi bine lămuriți. Și pieptul ei acoperit de micii vulcani ai sânilor diavolești, din cari mai înainte de a curge laptele, izbucnea lava unui iad de patimi! Câtă deosebire între pieptul ei și pieptul acestui bărbat, pe al cărui câmp larg și deschis onestitatea își plimba liniștea și curățenia în dragă voie!

— Să nu mă omorîți, a strigat locotenentul delirând.

— Nu frate, nu te omor, a zis Patridi începându-și operația.

Și când a zis frate, i s'a coborît în inimă ca o mană cerească roua de lacrămi a unei tristeți nemai avute. Frate! Nu avea un frate. Și ar fi avut atâta nevoie de un frate, căruia să i se plângă și care să-l poată plânge în nenorocirea lui. Un frate! Toată viața lui de animal fugărit în goana lumii din jur se frământa sub vraja acestui cuvânt.

A lucrat cu grije și a tăiat în capul locotenentului cu o infinită delicateță. Nici odată mâna lui noduroasă, brânca lui de chirurg brutal, n'a fost pătrunsă de atâta umanitate înțelegătoare ca atunci.

Când a isprăvit, stors de puteri, după o încordare prea îndelungată, a trecut în biu-

roul lui și s'a trântit pe divan, greu, ca un urs împușcat. A sunat telefonul.

— Allo!... allo!... cine? a, bună ziua... pleacă mâine?... o trimit... da, da... bine, mulțumesc...

Era un deputat, un prieten care-l anunța că a doua zi va pleca un tren de evacuare cu locuri rezervate și pentru actori. Prietenul își avea și el o amică printre actrițe. Glumea deci în telefon și se felicita, că-și pot salva amândoi «păsăruicele»...

* * *

Coana Coralița s'a hotărît să plece. Ea era singura care putea găsi o locuință la Iași. Deși părăsise de mult Moldova, mai avea totuși rude pe acolo, cari puteau să-i vină în ajutor. Lumea fugea din București. O întârziere ar fi fost o imprudență. Iașii nu erau atât de mari, încât să poată primi pe toți câți se refugiau din Capitală. Ideile conservatoare ale coanei Coralița și mândria ei de Retezeancă sufereau, ce-i drept, când se gândea că tocmai ea trebuia să înconjoare o primejdie. Dar ce era de făcut? Cumnată-sa, coana Smărăndița, o rugase atât de mult!

— Nu merg, Smărăndițo, a zis la început, nu pot merge. Mi-e rușine, nu înțelegi? Ce va zice lumea? Dacă și noi astea ne lăsăm furate de panică!

— Coraliţo, mai lasă-ţi şi tu ifosele, i-a răspuns coana Smărăndiţa supărată, şi gândeşte-te puţin şi ca oamenii. Dar dacă va trebui să plecăm într'o bună zi de aici? Dar dacă, doamne fereşte, păţeşte ceva Andrei? Unde-l aşezăm? Ce ne facem? Fii şi tu rezonabilă, Coraliţo!

Şi coana Coraliţa s'a muiat. Numai argumentul cu Andrei a muiat-o.

— Bine, a zis bodogănind, dar să-ţi fie ţie pe suflet laşitatea mea aparentă.

A zis şi s'a dus acasă să se pregătească de plecare.

Coana Smărăndiţa a trecut pe la Patridi. Găsise el un bilet tocmai în vagonul pentru actori al trenului de Iaşi, pentru a doua zi.

O plecare de-a coanei Coraliţa făcea cât o migraţiune a popoarelor. La ea, în strada Romană, în căscioara sărăcăcioasă unde se aciuiase după moartea bărbatului său, fiertatul boier Costăchel Istraty, era un fel de magazie de antichităţi. In cele câteva camere ce închiriase, se găseau toate lucruşoarele pe care le strânsese cu grije o viaţă întreagă. Sfoara de moşie ce-i mai rămăsese, nu o văzuse de ani de zile şi nu se îngrijea de ea. Putea să se părăginească pe mâna arendaşilor. Ar fi fost în stare chiar s'o vândă. Dar de o fotografie de pe pereţi nu s'ar fi despărţit nici moartă. Nici chiar

de una din multele răspândite prin sertare. Căci avea două feluri de fotografii coana Coralița. Unele puse în rame, cele simandicoase, erau mai de preț. Altele, cele împrăștiate prin unghere, pe mese și prin dulapuri, erau mai puțin prețuite. Pe toate le iubea însă dumneaei cu o frenetică dragoste de prietenă. Le giugiulea cu privirile, le ținea lungi monologuri mângâioase în ceasurile ei de singurătate și le ștergea de praf cu o dulce emoție înlăcrimată.

Se întâmpla vreodată să aibă vreun drum de făcut? Deschidea o cutiuță, ca să-și scoată o cordeluță. Și dădea de o fotografie. De obiceiu cădea peste câte una pe care o credea pierdută. Râdea și se trăgea cu ea la fereastră, ca s'o vadă mai bine. De astea îmi erai, hoțomanco, îi zicea, aici te-ai pitit? Și se punea cu ea la taifas. Fotografia se întâmpla, ca aproape totdeauna, să fie a unei prietene ce murise de mult. Pălită de vreme, cu un zâmbet întristat întins pe fața încremenită de o atitudine naivă, sărmana fotografie, par'că vorbea și ea, bucuroasă că a scăpat pe o clipă din întunericul uitării. Și coana Coralița ar fi fost în stare să nu o mai lase din mână până a doua zi.

Și nu care cumva să fi deschis scrinul din dreapta ușii, în odaia de culcare, căci atunci se isprăvea cu drumul. Aici era sanc-

tuarul unde se oprea bucuros și Gheorghina, servitoarea dumisale. Poveștile nu se mai isprăveau. Venea noaptea și ele tot în fața scrinului se găseau, luate pe apa lină a amintirilor și învăluite în horbota ei fină de valuri legănate. Scoasă cu totul din vadul realității, coana Coralița lua un evantaliu în mână și începea:

— Săracul, e de pe când eram eu fată. Mă dusesem la bal la Rosnovanu, când l-am purtat mai întâiu și aveam o toaletă albastră ca în povești. Țin minte ca acum. Era iarnă grea. Patru cai abia ne-au scos din curte, pe mine, pe tata și pe biata tante Cleopatra, printre omeți. Aveam blană de samur până în călcâe. Mă ascundeam în ea, ca să nu-mi ia frigul pudra de pe obraz. Bietul papa, îmi zicea: ascunde-ți, veverițo, botișorul și se făcea că îmi desvelește nasul din guler. Mama se supăra. Se temea să nu răcesc... Ce vremuri, doamne, ce vremuri!

— Adevărat, coniță, întărea Gheorghina și lua și ea evantaliul desfăcându-l. Ce sculă frumoasă, pentru degetele cari o pot învârti...

Apoi veneau pantofii. Zeci de pantofi de mătase, în diferite culori, se înghemuiau într'un colț. Coana Coralița îi lua rând pe rând, își băga mâna în ei, îi adia în fața luminii și cu cealaltă mână îi mângâia.

— Vezi, eu cred în pantofi, zicea. Pantoful e lucru mare. Las'că dela pantof începe toaleta! Dar pantoful, după cum îl porți și după cum îl alegi, îți aduce noroc sau nenoroc. Vezi-i pe ăștia aurii? Soacrămea era o mucalită și-i plăcea să se amestece în toate. Când i-am cumpărat, a zis că nu-mi vin, să-i las la o parte, că sunt urîți. Dar eu, de colo. De ce? Zice, sunt urîți. Zic, mie-mi vin, mă prind, simt că mă prind. Și i-am luat. Și bine am făcut. De pantofii ăștia se leagă multe, Gheorghino...

Și coana Coralița clipea șireată din pleoape. Gheorghina ofta, fără să știe de ce, ca să se mire mai târziu, tot fără a pricepe ceva, de dantelele stăpânei sale. Unele erau dela bunica cutare, altele dela mătușa cutare, minunate bogății ascunse în scrinul din dreapta ușei din odaia de dormit, pe cari nu le știa nimeni.

Bijuteriile erau ultimele. Coana Coralița zâmbea mulțumită înainte de a ajunge la ele. Nu erau nici prea multe și nici prea scumpe. Unele erau lipsite de pietre, oarbe și triste, ca niște ochi bătrâni fără lumini. Dar erau vechi. Aurul și argintul lor sclipeau cu o nobilă melancolie mută. Scoase din cutii și risipite pe o perniță roșie de satin roșnit, cum obișnuia să le arate Coana Co-

raliţa, râdeau potolit cu toatele, ca nişte glume de demult, reamintite într'o imaginaţie obosită. Coana Coraliţa ştia povestea fiecăreia, a inelelor, a cerceilor şi a brăţărilor. Avea un singur colan, în aur greu rusesc, bătut cu safire.

— Vezi, ăsta e cel mai scump dar şi cel mai vechi. Un stră-străbunic al meu, fugise de turci cu vodă Cantemir. Erau rude şi aveau amândoi neveste două Cantacuzinoaice. Fugiseră în Rusia, după bătălia dela Stănileşti ori Stălineşti, nu mai ţin bine minte cum îi spunea fie-ertat papa. Vodă a rămas acolo. Nu s'a mai întors. I-a murit nevasta şi s'a însurat cu o prinţesă rusoaică. Dar bunicul a venit iar în Moldova şi i-a adus strămbunicii mele colanul acesta. E tocmai dela Petru cel Mare, ţarul Rusiei. E de două sute de ani.

— Ce spui, coniţă, se mira Gheorghina şi scuipa ca de deochi.

Aşa făcea coana Coraliţa înainte de a pleca undeva.

Răscolea toată casa, din răscolită ce era şi punea mâna pe lucruri, pe toate nimicurile scumpe ei, prăfuite şi hârbuite. Aşa făcea şi acum. De data aceasta, pe lângă Gheorghina, mai era de faţă şi Niculae. Il trimisese coana Smărăndiţa ca să-i ajute cumnatei sale, căci îi ştia patima. Numai cât

Niculae nu lua parte de loc la nevinovatele încântări ale coanei Coraliţa. Sta cu o geantă în mână de mai bine de un ceas, fără să fi reuşit a pune ceva în ea.

— Lucruri vechi, coniţă, zicea posac şi nerăbdător.

Intr'un târziu, cu multă osteneală, au putut totuşi strânge două geamantane, trei gentuliţe şi vreo patru legături de mână. Cutiile de pălării au rămas pentru a doua zi, precum şi nelipsitele pachetele. Nicolae s'a urnit obosit spre casă şi coana Coraliţa a luat-o nu peste mult şi dânsa pe urma lui. Avea de gând să doarmă la cumnată-sa. Şi-a înfăşurat şalul pe după grumazi, şi-a aruncat pe umeri vechea pelerină, a apucat umbrela în mâna stângă, cu dreapta şi-a îndesat pălăria pe ceafă şi a eşit bâţâind din cap, cum îi era obiceiul, ţanţoşă şi importantă, fixând cu ochii mici în dreapta şi în stânga pe trecători, înconjurând supărată gropile trotuarelor şi criticând cu asprime pe copiii desmăţaţi, cari nu i se fereau din cale.

— Ce educaţie!... Ce educaţie!...

La Şosea, când a ajuns, era frântă, de cât se frământase. Şi cum se întâmpla totdeauna când se obosea, a pufnit, nemulţumită de mai multe lucruri deodată. Mai întâi nu i-a plăcut că Patridi o încărca tocmai în-

tr'un vagon cu actorii. O știa pe Mița și i se părea necuviincios din partea grecului că o pune pe aceeași treaptă cu amanta lui. Căci era sigură că are s'o întâlnească în tren. Dar se gândea și la revederile din Iași. Nu-și mai văzuse cunoștințele de o groază de vreme. Toți o vor primi rece, fiindcă i-a uitat. Și pe bună dreptate! Nu se ducea decât acum, la strâmtoare, când avea nevoie. Acum e bun și târgul nostru al Iașilor, au să-i zică, fără ca ea să aibă putința unei replici. E bun chiar și pentru ingrați. Și pe urmă călătoria, fără alte buclucuri! Să te duci tu...

— Auzi, Smărăndițo, dar dacă n'aș mai pleca, a zis, așa, într'o doară, uitându-se chiorîș la cumnată-sa.

Coana Smărăndița nu i-a răspuns, ci s'a uitat numai lung și mustrător la dânsa. Apoi au mâncat și au plecat fiecare să se culce, ca să se poată scula a doua zi mai de dimineață. Maria era neliniștită și ar fi dorit să stea mai mult de vorbă. Ceeace auzise la spital o chinuia. Dar n'a îndrăznit. S'a urcat și ea în odăița ei, îndoită în suflet și plină de presimțiri rele.

Orașul întreg era cuprins de o adâncă tulburare. Coralița auzia bubuitul tunurilor, vedea aeroplanele sburându-i deasupra capului, înțelegea spaima tuturora, dar nu simția pri-

mejdia în marginile ei adevărate. Toate i se păreau mai mult o înscenare fantastică, o vastă escrocherie, pentru ca negustorii să scumpească alimentele, pentruca birjarii să fie și mai obraznici, ori pentru ca oamenii politici de seama lui Patridi să se găsească în treabă. Orice umbră de gând serios asupra unei viitoare căderi a Bucureștilor în mâinile dușmanilor, o refuza cu îndărătnicie. Orgoliul ei de boieroaică cu țâfnă nu primea o astfel de eventualitate. Și dacă nu ar fi fost Andrei într'o continuă luptă cu moartea, poate că ar fi trecut războiul peste ea, fără să creadă că s'a putut întâmpla ceva deosebit. Așa i se părea ei, că dacă ar fi fost la cârma țării un om cu autoritate, unul care să știe porunci în lege, lucrurile s'ar fi îndreptat ca prin farmec. Adorabilele ei discuții politice se rezumau în câteva cuvinte: — puneți un conservator în frunte și să vedeți atunci, ce are să fie!...

A doua zi, când s'a urcat cu greutate în vagonul actorilor, toți s'au uitat urît la dânsa. Dar nici ea nu le-a rămas datoare cu nimic. Niculae a baricadat-o cu geamantane și cu pachete. Cutiile de pălării abia le-a putut agăța undeva. De acolo, ca dintr'o cetate, se uita coana Coralița sfidătoare împrejur, răspândind din priviri o ploaie de ace mititele muiate în dispreț.

— Cine-o mai fi și bufnița asta bătrână, a zis unul.

— Uită-te la ea cum se spârnește, a adăogat altul.

Și au râs cu toții. Comicul s'a sculat dela locul lui și s'a făcut că se uită pe fereastră, numai ca s'o vadă mai de aproape.

— A, i-ați văzut pălăria? Ian, priviți ce mai varză! O s'o mâncăm pe drum.

— Lăsați femeia în pace, domnilor, biata Xantippă, a zis al patrulea.

Coana Coralița fierbea. Nu auzea răutățile puțin bine crescuților istrioni, dar înțelegea că vorbeau despre ea. Vagonul era de clasa a treia, fără compartimente, astfel încât acolo trebuia să rămână cu ei până la Iași. Blestema deci în gând și o căuta din ochi, prin colțuri, pe Mița. O cunoștea din vedere. I-o arătaseră niște prietene odată, întâmplător, la cofetărie. Ar fi dorit s'o pocnească pe amanta lui Patridi numai cu vre-o două-trei ochiade și o tusă seacă, adusă din gușă, așa cum știa dumneaei, scurt, tăios și definitiv. Căci dacă n'ar fi fost Mița, nici dânsa n'ar fi ajuns printre astfel de oameni. Ar fi voit s'o pedepsească pe ea cel puțin, dacă nu putea pe altcineva. Se uita și n'o găsea. Și-a scos și lorgneta și a cercetat, bâțâind supărată din cap, dar nu i-a dat de urmă. Când colo, târziu de

tot, iacă și Miţa. Era tocmai pe banca din faţă. N'o văzuse de mânie. Dar Miţa nici grije nu-i avea coanei Coraliţa. Infăşurată în manta, cu gulerul ridicat, somnoroasă şi desăvârşit absentă, Miţa torcea în de ea, ca o pisică burzuluită ce-şi rememorează într'un colţ liniştit escapadele nocturne.

Trenul nu mai pleca. Lumea se aşezase de mult prin vagoane şi locomotiva tot mai pufăia adăstând, fără să dea vreun semn de mişcare. Exasperată, coana Coraliţa a început să privească pe fereastră, bătând cu degetele într'o geantă, ca într'un pian nevăzut, ritmul unui vals din vechime. Funcţionarii gării veneau şi se duceau grăbiţi ca totdeauna. Vreo câţiva soldaţi, cu baioneta pe puşcă, umblau agale. N'a venit grecul la gară, îşi zicea coana Coraliţa. Atât i-ar mai fi trebuit! Să-l mai văd şi pe Patridi cu metresa la braţ. Te pomeneşti, că i-ar fi şi prezentat-o! Mai ştii? Lumea de astăzi! Te poţi aştepta la toate!...

N'a venit Patridi, dar a venit Cernomorskii. După păţania din ziua trecută, Miţa i-a scris şi el s'a dus să-i spună la revedere. Ii intrase în sânge — era vorba lui obişnuită — această romăncă, cu toate că numai o noapte o văzuse de aproape. Când începea imaginaţia să-i joace cazaciocul împrejurul unei femei, atunci era semn că i-a

intrat în sânge. Și n'o mai părăsea ușor. Ar fi fost în stare să facă chiar și cele mai mari prostii. Toți tătarii din el începeau să se uite cruciș, să-și pipăe prăselele hangerelor dela brâu și s'o ia razna peste orice bariere, chiuind și hăulind, în mijlocul saloanelor ca și în pustiurile stepei, bezmetici și sălbăticiți.

Coana Coralița, când l-a văzut, s'a bucurat și i-a făcut semn. El a privit-o distrat și s'a apropiat căutând în mod vădit pe altcineva.

— Ce bine-mi pare că te văd. Pe cine cauți?

— Căutam un prieten, a zis Cernomorskii politicos. Mița nici nu s'a mișcat. El a deslușit-o mai întâiu. A râs satisfăcut și a bătut cu degetul în geam. Coana Coralița, surprinsă, a stat o clipă înmărmurită, apoi s'a retras apoplectică din fereastră.

— Asta-i soacra Miții, a zis un actor care urmărise scena.

— Vă cunoașteți? a întrebat Cernomorskii.

— Nu-u-u-u, nu aveam până acum onoarea, a răspuns coana Coralița pe un ton gutural aproape de nerecunoscut.

— Imi dați voie...

— Sunt încântată, a zis coana Coralița din vârful limbii, apelpisită de un zâmbet acru.

Un șuer prelung i-a acoperit însă ultima grațiozitate.

Cernomorskii nu auzea și s'a apropiat mai mult de vagon, ducându-și mâna la ureche.

— Cum spuneți?

— Spun că-mi pare bine că plecăm odată, a zis tare coana Coralița, crezând că șuerul anunța plecarea trenului.

Dar nici această nouă politeță nu a pătruns până la Cernomorskii. Șuerele s'au întețit, întretăiate de fluerături ascuțite. Funcționarii gării s'au pornit pe o alergătură nebună. Soldații se uitau îngroziți în toate părțile. Călătorii au năvălit speriați la geamuri. Țipete de spaimă au început să se audă.

— Ce e? Ce e?

— Aeroplanele... Sunt deasupra gării... Bombardament... a răspuns cineva în gura mare, trecând în goană spre eșire.

Coana Coralița a înghețat. O bubuitură groaznică, urmată de zgomot de oțel sfărâmat și de țiuituri de sticle sparte, a asurzit-o. Apoi, altele și altele, vre-o douăzeci, în răstimpuri înfiorătoare, au trăznit năstrușnice deasupra gării.

Mița, sguduită de plâns, a prins să sughițe, sfâșiindu-și haina cu mâinile. Cernomorskii, înfipt în fața vagonului, cu țigara în gură, distrat, surâdea și încrunta din când în când din sprâncene. Era palid, alb ca varul, dar nu s'a mișcat. Doar Crucea Sfân-

tului Gheorghe dacă i se sălta arare pe piept, cum răsufla adânc.

O femeie a fost lovită de o schijă. S'a rostogolit pe cimentul peronului, scăpându-şi copilul din braţe. Avea un băieţel de vre-o trei ani, blond, cu ochii albaştri şi grăsuliu. A murit femeia aşa cum a căzut, întinzând mâinile după băiat, ca într'o supremă chemare de mamă. Copilul, plângând, fără să fi păţit ceva, dela vreo doi paşi, de unde era, s'a târât deabuşile spre mamă-sa, s'a umplut pe mâini şi pe picioare de sângele ei, apoi a şezut lângă ea, ştergându-se cu acelaş sânge peste obrajii bucălaţi de plod nevinovat.

Alţii, răniţi, gemeau, trăgându-se pe lângă pereţi.

Au urmat apoi câteva minute de tăcere. Aeroplanele, îndepărtându-se, lumea nu îndrăznea încă să se mişte. Numai locomotivele suflau greu pufnind mânioase, ca nişte monştri neînvinşi. Şi în urmă forfoteala dela început şi-a reluat cursul. Furnicarul gării a prins din nou să mişune, cu acelaş sârg ca mai înainte, de par'că nu s'ar fi întâmplat nimic. Funcţionarii s'au pornit pe urlete, iar soldaţii şi-au măsurat mai departe paşii prin mulţime. Morţii şi răniţii au fost daţi repede laoparte. Pe urmele dezastrului a reînceput să calce viaţa cu putere, cerându-şi neînduplecată drepturile ei.

Linia pe care era trenul de Iași n'a fost stricată. Locomotiva s'a urnit deci cu ușurință, îndată ce s'au făcut obișnuitele forme de control. Coana Coralița, când s'a trezit, căci leșinase, trecea de Chitila. Mița o freca cu apă de colonia pe tâmple și-i da să miroasă.

— Uf, unde mă găsesc?

— Lăsați doamnă, că am scăpat, i-a răspuns Mița.

— Cum?

Când a văzut-o pe amanta lui Patridi, a lui Cernomorskii și desigur și a altora, era să leșine coana Coralița a doua oară.

— Lasă-mă, lasă-mă...

Nu mai știa bine de ce leșinase, din pricină că o văzuse cu rusul, ori din pricina aeroplanelor. Și acum să se găsească în brațele ei?

— Liniștiți-vă doamnă, o mângâia Mița, stropind-o mereu cu apă de colonia.

Și coana Coralița s'a muiat. Cam târziu, dar totuși a priceput halul în care se găsea. Două lacrimi mari i s'au rostogolit pe obraz. Bunătatea «demimondenei» a mișcat-o adânc.

— Iți mulțumesc, domnișoară, îți mulțumesc...

— N'ai pentruce, doamnă, n'ai pentruce, îi răspundea Mița afectuoasă.

Actorii, desmeticiți din spaima ce-i cuprin-

sese, au prins repede instantaneul din fața lor.

— Se poate glumi?— a întrebat unul într'o doară.

— Stai, să mă uit pe cer, a zis comicul.

Toți au scos capetele pe fereastră, iscodind orizonturile. S'au uitat lung în toate părțile și au oftat ușurați.

— Fie, că strașnică frică mâncarăm, băieți.

— Ce crezi, frate, te joci cu bombele?

— Ăsta nu-i război de comedianți, mă, să bați într'un fund de butoi și să zici că dă cu tunul. Ăsta vine cam cu moarte, ori ce zici Wallenstein. Pe vremea lui Schiller cum era?

Coana Coralița a simțit nevoia să fie drăguță cu Mița. Pe dumneaei n'o părăsea politeța nici în momentele cele mai grele. De aceea era femeie de lume.

— Dar contele ce s'a ales? a întrebat între două oftaturi.

— A stat până a trecut bombardamentul, a răspuns Mița, m'a rugat să am grije de dumneavoastră și a plecat.

— Ce băiat cumsecade...

Trenul nu-și luase viteza obișnuită. Părea că-și pipăie calea la fiecare învârtitură de roată, nedumerit încă de ce-l poate aștepta. Așa cum mergea, hălăduia însă din ce în ce mai mult, îndepărtându-se de Capitală. Dea-

lungul câmpului plângea toamna, stropind cu lacrimi sufletele călătorilor.

Mița a oftat și ea.

— De ce oftezi, a întrebat-o coana Coralița.

— Așa, oftez și eu, a răspuns Mița.

— Dar de ce, a întrebat coana Coralița din nou, cuprinsă în mod subit de o mare simpatie pentru «demimondena» nesuferită. Atât de tânără și atât de frumoasă! Se poate să oftezi?

Și Mița și-a început povestea de totdeauna, cu tatăl ei, colonelul, cu locotenentul mizerabil care a înșelat-o, cu teatrul unde nu primește roluri de seamă...

I-a spus-o și coanei Coralița, cum obișnuia s'o spună oricui voia s'o asculte. Coana Coralița a ascultat-o și dânsa, înduioșându-se peste măsură și cerând mereu detalii.

— Se poate, fetițo, așa ceva?

Și trenul mergea mai departe. Nici una nici alta din cele două tovarășe de drum nu-și mai aduceau aminte de omul cu biletele pentru calea ferată, de Patridi, care rămăsese la București cu mizeriile lui și care, oricum, el le întâlnise. Abia coana Coralița, într'un târziu, dacă s'a gândit.

— Al dracului grec, dar bună bucățică și-a ales. E drept că n'o merită...

III

Andrei veghia în tranșeele închipuite pe malul Argeșului. După mai multe marșuri și contra marșuri regimentul s'a așezat însfârșit cu o țintă bine lămurită. A doua zi avea să atace pentru a sparge frontul dușman. Năvala asupra Bucureștilor trebuia înfrântă și armatele străine trebuiau să fie aruncate, parte peste Dunăre, parte peste munți, prefăcând astfel râul lui Negru-Vodă într'o a doua Marnă.

Tunurile băteau de zece ceasuri fără întrerupere. Pe ici pe colo, dealungul liniilor, se auzeau din când în când răpăituri scurte de puști și mitraliere, însemnând mici încăerări nervoase, pipăeli localnice, cari se curmau însă repede. Marea lovitură numai se anunța.

Insera. Soarele în asfințit atârna ca un uriaș jertfelnic la marginea zării. Din rugul lui aprins se ridica spre ceruri fumul tuturor jertfelor de pe pământ. Sufletele milioanelor de morți, purificate în focul luptelor, ardeau în el, năzuind cu vâlvătăi pătimașe către înalturile creștinătății.

Piperea picotea de mult alături de Retezeanu. O lovitură de obuz mai apropiată l-a scuturat din toropeală. A căscat ochii mari și s'a uitat lung înaintea lui, scoțând nasul din tranșee.

— Știți ce, domnule locotenent, a zis zâmbind, dacă ne-o plezni vre-o bucătură de mămăligă de aia nemțească, drept la Dumnezeu ajungem. Poarta raiului e deschisă. Ian uitați-vă puțin ce frumusețe. Nici nu-i așa departe. Inchidem ochii și o luăm binișor peste Argeș, așa, rara-rara, să nu ne obosim, trecem dincolo de inamic și ciocpoc la Sfântul Petre; bună seara, Prea Sfinte, lasă-ne și pe noi...

— Frumos apus, a zis Andrei aprinzându-și o țigare.

— N'am ce zice, a răspuns Piperea uitându-se încă odată.

N'a apucat să se uite însă bine a doua oară și a început să râdă.

— Uite, buturuga dracului. Ei, așa ceva n'am mai văzut! Uitați-vă puțin, domnule locotenent. Zău, că face.

Retezeanu s'a ridicat silnic.

— Ce e?

— Vedeți colea, la marginea satului, dincoace de Argeș, lângă bordeiul acela?

— ...?

Retezeanu nu se putea dumiri. S'a uitat și el lung.

— Zi că-i om și dă-l dracului, domnule locotenent.

— Bietul bătrân...

Era un țăran care ieșise din bordeiul lui și se uita cu mâna pe deasupra ochilor, când în dreapta, când în stânga. Nu mai rămăsese nimeni în sat. Și pisicile au fugit. El însă n'a plecat. Poate că nici nu avea unde să plece. Peste capul lui gurile de oțel ale tunurilor urlau marele coloquiu al morții, gloanțele șfichiuiau aerul prin preajmă-i, mușcau din pământ ori șuerau zănatice, fără ca el să-și tulbure liniștea.

Era bătrân, uscățiv și înalt. N'avea pălărie. Un păr cărunt, lung și încâlcit, îi încununa craniul osos, potrivit cu îndârjire pe grumazii aplecați și întretăiați în dreptul beregatei de un puternic măr al lui Adam.

Răsărea moșneagul între cele două fronturi, pe malul Argeșului, ca un stejar sur, arhisecular, surd în fața întâmplărilor zgomotoase din jurul lui și nepăsător în fața viitorului. Cum nu se clintea din loc, părea că are rădăcini sfredelite până în mărunțaele pământului, vârtoase și pline de sevă.

Retezeanu l-a privit cu admirație și cu milă. Umbra lui noduroasă îi spunea multe. Lua proporții de simbol. Era icoana vie a rasei, cu protestări telurice împotriva istoriei.

— Ăsta sunteți voi, Pipereo, a zis înghițindu-și restul gândurilor.

Piperea n'a priceput nimic.

Seara s'a coborît grăbită. Tunurile au obosit. Aproape nici n'a băgat de seamă Retezeanu și noaptea s'a închegat grea deasupra pământului. Deodată cu întunerecul a început să apese din văzduhuri și liniștea chinuitoare, prevestitoare de atac. Amândouă taberele se pregăteau pentru a doua zi.

Compania a noua trebuia să trimită o patrulă. Andrei și-a ales oamenii. Năgăilă era și el printre ei. Piperea de data aceasta n'a îndrăznit să-i găsească altă slujbă pe lângă Retezeanu, ca să-l scape de primejdie. Năgăilă a înțeles și n'a mai stăruit.

— Atunci ține punga, a zis, și nu-ți uita de ce ți-am spus.

— Iar, măi băiete?

— Iar.

— Nu te-ai mai săturat?

— Dar moartea s'a săturat?

De câte ori se găsea în fața unei întreprinderi mai grele Năgăilă avea aceleași griji. Nevasta și copiii îi năvăleau în minte chinuindu-l. Se încrunta și își ducea mâna la frunte și la pungă. Ce mă fac, își zicea. Căuta să se dea laoparte. Dacă nu putea, ofta odată din adâncul inimii și se apropia de Piperea, întinzându-i banii, pe cari îi scotea

cu greutate de sub tunică. Apoi își mărturisea, ca un om în agonie, ultimele dorinți. Ce să se întâmple cu casa, cu pământul și cu toată averea lui. Băiatul cel mai mare să rămână stăpân pe uneltele de plugărit. Fetița să moștenească prisaca și grădina din jur. O întreagă litanie pe care o știa Piperea pe de rost.

— Bine, mă, dar de ce mi te spovedești așa? Sunt eu fără de moarte? Am să ajung eu să-i pot duce nevestii tale toate prostiile cu cari mă încarci?

Năgăilă zâmbea trist totdeauna, când îi spunea Piperea aceste vorbe. Avea el credința că dacă va scăpa teafăr din război unul din ei doi, atunci acela are să fie Piperea. Il recunoștea mai deștept și de aceea credea că va scăpa.

— Lasă-mă, Pipereo, ascultă-mă pe mine...

Piperea se supăra.

— Fugi de-aci, prostule, nu-ți mai cobi a rău. Dumnezeu ne ia la el pe noi ăștia pârliții, nu pe chiaburi ca tine. Ce să facă cu voi? Voi aveți ce mânca aici pe pământ.

Năgăilă nu mai răspundea de obicei, ci rămânea cu gândurile lui și pleca.

Așa și acum.

Patrula comandată de un sergent a pornit. Oamenii s'au cățărat repede peste parapetul din fața tranșeelor și au luat-o spre

Argeș, târându-se pe brânci. Un reflector a zbucnit pe întreagă vale puternică lumină albă. Năgăilă a împietrit unde era, între niște bălării. O clipă, cum stătea cu nasul în pământ, a zărit drept înaintea ochilor două fire de iarbă răsucite în formă de cruce. Tot sufletul i s'a legat de ele, iar reflectorul și-a închis ochiul înspăimântat de balaur nevăzut. Sergentul a sâsâit încetișor. Patrula s'a târât mai departe. Năgăilă a murmurat câteva ocinașe în barbă, apoi s'a pierdut și el în noapte.

— Ce sgaibă de om bogat, și-a zis Piperea, gândindu-se la el.

Băieții au răsuflat oarecum ușurați. Știindu-i pe alții înaintea lor se simțeau mai siguri. Nu că i-ar fi putut apăra, dar moartea, până să ajungă la tranșee, mai avea prilejul să facă câteva popasuri.

Cei mai mulți au adormit, unii cu capetele la picioarele celorlalți. Se înșiruiau sgârciți ca niște zale numărate dintr'un lung lanț de carne ce se întindea, cu încolăciri de șarpe cuminte și simțitor, din Carpați până în Dunăre.

Retezeanu, ca de atâtea ori în nopțile de război, petrecând ceasuri rezumative, se gândea. Incordările nervoase din fața morții îi priiau. Toată setea lui de a se cunoaște, îi era potolită în aceste încordări, cu o largă

măsură de sbucium. Colțuri nebănuite ale ființei i se desveleau fără de veste, la lumina câte unei clipe.

El și le însemna. Și avea atâta pasiune rece, când le însemna! Par'că era un inchizitor al propriului său suflet, ori un comentator nemilos, de fiecare pagină, al propriei sale cărți.

Ultima ședere la București l-a înăsprit. Distanța morală dintre el și ai săi s'a precizat neiertătoare. Mamă-sa, mătușile, unchii, verii, femeile și bărbații împreună, întreagă așa zisa societate, toți și toate mâncaseră din el cu guri haine, ca lupii lui Münchausen din calul înhămat la sanie: — l-au mâncat până ce s'au substituit ei bietei mârțoage. Așa și aceștia. Ii simțea în goană cum îi poartă în spate, cum îl sfâșie fiecare din partea din care îl putea ajunge, din inimă, din creer, din mușchi și din măduvă. Il mâncau și nu-l puteau isprăvi.

Toți bețivii din lume, își zicea, trebuie să fie spirite de elită. Ei fug în alcool, fug de cele ce-i înconjoară într'o sinucidere lentă. Alcoolul acesta era pentru el războiul: — băutură concentrată, prea puțin gustată la București, unde se bea mai ales țuică și turburel.

O nestăvilită dorință de moarte îi aprindea sângele, i-l zbiciuia, pentru a-i găsi o

rană, ca să-l scurgă prin ea și să-l răcorească pe roua unei pajiști românești. Dorința aceasta nu i-a priceput-o nimeni. Mamă-sa nu i-o putea pricepe. N'ar fi fost firesc ca să i-o priceapă. Dar ceilalți?

S'a gândit la Ana. Ea ar fi avut inteligența ca să-l poată înțelege. Intâlnirea lor i-ar fi putut vorbi îndeajuns. Ce stranie întâlnire! De câte ori și-o aducea aminte, îl înfiora ghiața de atunci și se întreba din ce izvoare își trăgea puterea de a se spiritualiza. Vorba lui Cernomorskii. Ajunsese un fel de sfânt. Și cum? De ce? Poate oboseala unei familii care se stingea în el? Totdeauna a măsurat budhismul cu paloarea unui chip de hindus degenerat, de pe ale cărui buze livide zâmbește Nirvana trist și fără de țintă. Prin saloanele Capitalei a întâlnit de multe ori capete de aceste de hinduși, bruni cu sângele împuținat, bieți soli întârziați ai unei forțe istovite. Să fi fost și el un astfel de specimen?

O împușcătură a răsunat prelung dinspre satul din față. O altă împușcătură i-a răspuns, apoi altele și altele, dese și violente. Reflectorul dușman s'a uitat o clipă peste tranșeele românești. Băieții s'au mișcat somnoroși, strângându-și armele în mâini. Nu era însă nimic deosebit. Patrula ce plecase a trebuit să întâlnească ceva în cale, a vă-

zut, ce a văzut și s'a retras repede, căci după câteva minute nu s'a mai auzit nimic.

Retezeanu și-a continuat gândurile.

A răsărit luna. Stelele mulțumite au clipit șirete din ochi. Din cerul senin și albastru ca o uriașe micșunea cădeau luminile blânde ale unei triste ironii străbătătoare din taina infinitului. De ce toate aceste, se întreba par'că, privind asupra pământului, sfinxul destinului.

Argeșul se vedea șerpuind argintiu în vale. Andrei, aplecat peste tranșee, i-a urmărit apele săltărețe. Era o mare deosebire între acest râu coborîtor din Carpați, viu și curat și între smoala curgătoare a dulcei Dâmbovițe. Se strângeau în el lacrimile călătoare din plânsul milenar al munților...

Pe Argeș în jos,
Pe un mal frumos,
Negru Vodă trece...

Balada meșterului Manole cânta din unde. Cadența ei svâcnea cu bobotiri scurte în mintea lui Retezeanu. Ce tragică poveste! Versul popular, crud și desordonat, se rostogolea pătimaș, cu minunate străluciri de armonii interioare

...Nouă meșteri mari
Calfe și zidari,

Şi Manole zece,
Care-i şi întrece...

Manole-i artistul. El închipue în forme eterne, îşi zicea Retezeanu, cea dintâi cugetare românească străbătută de farmecul artei, ca ea să fie «loc de mânăstire şi de pomenire». Şi cu câtă trudă!

Ziua ce zidea,
Noaptea se surpa...

Până ce în sfârşit a prins ideia, frumoasa femee, pe care o bagă în zid. Era nevasta lui, era floarea inimii lui, era tot ce a putut el strânge în suflet mai frumos din lanurile de grâu ale pământului românesc, din parfumul poenilor verzi, din noaptea codrilor cărunţi şi din seninătăţile fără de margini ale cerului dunărean, era toată simţirea lui de poet.

A prins-o şi a băgat-o în zid.

Pân'la glesnişoare
Pân'la pulpişoare,
Pân'la costişoare,
Pân'la ţâţişoare,
Pân'la buzişoare...

Chinuit:

Tremura lucrând,
Lucra tremurând...

Şi a isprăvit. Arta a triumfat. Lăcaşul de închinare s'a ridicat. Gândirea românească rebelă strigă însă şi astăzi peste veacuri din zidurile mânăstirii Argeşului:

Manole, Manole,
Meştere Manole,
Zidul rău mă strânge,
Trupuşoru-mi frânge.

Nu-i place simetria. Liniile terminate o înspăimântă. Formele bine definite o dor. Fuge de orânduială. Urăşte dalta cizelatoare şi nu vrea să ştie de starea pe loc a eternităţii.

Aşa îşi zicea Andrei, privind cursul grăbit al Argeşului.

— Stai! Cine-i?

Patrula se întorcea. Sergentul a dat parola şi a sărit în tranşee. Ceilalţi s'au rostogolit buluc după el. Năgăilă lipsea. La marginea satului, după cum se putuse deslui din împuşcături, au dat peste o patrulă duşmană mai puternică. S'au hârţuit puţin şi s'au întors, fără să fi putut afla ceva mai de seamă.

— Pe Năgăilă l-am pierdut, săracul, a zis sergentul.

— Nu crez, nu moare ăla, i-a răspuns Piperea.

Retezeanu a chemat pe sergent la el, ca

să-l descoase, când, deodată, nişte sforăituri înfundate l-au făcut să privească afară din tranşee.

— Cine-i, a strigat peste parapet.

I se părea că sforăe un om.

— Eu, eu, nu trage, a răspuns cineva.

— Parola, a stăruit Retezeanu.

— N'o mai ştiu. Nu trage. Mai sunt cu unul.

— Ăsta-i Năgăilă, domnule locotenent, a zis sergentul.

Şi era într'adevăr el. Piperea a râs.

— N'am spus eu? Ăsta să moară?

Năgăilă s'a arătat mustăcios deasupra tranşeelor şi s'a prăvălit ca un snop peste ceilalţi, trăgând după el un soldat german. Il ţinea legat de grumazi cu o sfoară de cort. Se umpluse de noroi din creştet până în tălpi, cum s'a târît atâta cale pe brânci şi germanul, mai mult mort decât viu, sugrumat, strănuta înecându-se.

Retezeanu a dat ordin să-l deslege. Năgăilă şi-a povestit păţania.

— Să trăiţi, domnule locotenent, m'am răznit de ceştealalţi. Era noapte şi orbecăiam prin porumbiştea din marginea satului. Când s'au pornit împuşcăturile, m'am lipit la pământ. N'am tras. Când s'au potolit, mi-am ridicat capul. Ăsta era nas în nas cu mine. A eşit luna dintr'un nor şi

m'am pomenit deodată că se sgâeşte la mine. S'o fi rătăcit şi el la fel? Nu ştiu. Am pus mâna pe armă. A pus şi el. Am stat o vreme aşa, uitându-ne ca proştii unul la altul. Să trag? Să nu trag? M'am gândit că vor fi şi alţii de ai lui prin împrejurimi, ne aud şi mă fac ferfeliţă. Pe semne că şi el tot aşa dădea cu părerea. Ne holbam împotrivă-ne, de să ne iese ochii din cap. Nu-l slăbeam eu şi nu mă slăbea nici el din priviri. Luna s'a arătat mai tare. Atunci l-am văzut că tremura. Il clănţăneau dinţii în gură. Zic, acuma-i de mine. Cum ţineam puşca în mâini, m'am înteţit puţin din genunchi şi m'am întins. Era numai la doi paşi de mine. M'am făcut întâi că-l înţep şi l-am pleznit apoi din dungă cu tesacul peste tesacul lui. I-a sărit arma cât colea din mâini. M'am repezit la el, m'am lăsat greu ca ursul şi l-am luat de grumazi. Nici mâc n'a mai putut zice. El mă prinsese de tunică. Mi-a rupt-o. Şi l-am dovedit. Incet, încet, s'a muiat, s'a slăbănogit, i-au căzut mâinile de pe mine, şi a început să horcăie. Atunci l-am legat de gât şi am pornit târîş cu el. I-am făcut un sbilţ. Cu cât se împotrivea mai tare, cu atât îl sugrumam mai rău. L-am adus ca pe un viţel în patru labe.

Prizonierul ofta adânc pe când povestea Năgăilă. Işi freca obrajii umflaţi. Retezeanu

nu știa nemțește. A adus pe Grünberg, ca să-i tălmăcească el mărturisirile.

Era din Hanovra germanul și făcea parte dintr'un regiment de infanterie și dintr'o divizie ce nu fuseseră încă identificate.

— O armată nouă? a întrebat Retezeanu.

— Da, a răspuns prizonierul.

— Nu face parte nici din armata de Transilvania, nici din armata de Dunăre?

Harry Grünberg a înregistrat conversația cu toate simțurile.

— Nu, a răspuns hotărît germanul.

— Atunci duceți-l imediat la colonel, a zis Retezeanu.

Năgăilă și Grünberg au plecat cu el.

— Du-te de-ți ia decorația, măi Ghiță, a șoptit Piperea bătându-l pe Năgăilă pe umeri, du-te, mortule...

Andrei a rămas pe gânduri. Băieții toți și-au văzut mai departe de somn.

* * *

Colonelul Vasilescu își avea bordeiul la spatele regimentului, la aripa dreaptă, nu departe de compania a noua. Toată ziua a oblicit terenul din față, dând lămuriri comandanților de batalioane pentru a doua zi. Nu se îndoia că prima lovitură pe care o va da în zori de zi, va avea succes. Soldații erau însă prea obosiți. Și cum era re-

gimentul lui, era întreagă divizia. Dar, ce? Intreaga armată, își zicea, clătinând cu amărăciune din cap. Știrea prizonierului l-a tulburat, deci, adânc. A trimis pe Grünberg după Retezeanu și a pus mâna pe telefon, sunând divizia.

— Allo, allo!... Cine? Da, locotenent colonel Vasilescu... Dă-mi pe domnul general... Cum zici?... Trezește-l. O știre importantă.

Retezeanu a sosit în toiul conversației. Vasilescu striga agitat în telefon:

— Am înțeles... Eu nu mă sperii... Domnule colonel, sunteți șeful statului major al diviziei... Credeam că e mai bine să vorbesc cu generalul... Mi-am făcut datoria... N'am cum s'o controlez... V'am trimis prizonierul... Atâta știu și eu.

Și a trântit supărat aparatul.

— Domnii dela divizie, a zis întunecat către Andrei, ăștia nu vor să înțeleagă decât ordinele pe care le primesc. Par'că ar trăi în lună.

A întins harta pe genunchi.

— Te-am chemat ca să-mi spui amănunte asupra poveștii cu prizonierul. Dacă ceeace spune el e adevărat, atunci situația e grea. Uită-te aici! Manevra noastră numai atunci ar avea oarecari sorți de izbândă, dacă nu am avea nimic deosebit împotrivă-ne la centru. In cazul că din Oltenia nu vine nici

o forță dușmană, poate că izbutim să împiedicăm împreunarea armatei de nord cu armata de sud. Pe unii i-am arunca peste munți, după cum ți-am mai spus, pe alții peste Dunăre. Dar dacă există o a treia armată inamică, fie cât de mică, care ne izbește ponciș în obraz, suntem pierduți. Las'că și așa e greu. Nu avem linii ferate îndeajuns, pentru concentrări repezi și soldații sunt obosiți peste măsură.

Retezeanu asculta, uitându-se pe hartă. Judecata colonelului era clară.

— Noi de-aci, a zis dumirit, noi nu mai putem însă schimba soarta bătăliei. E adevărat că știrea prizonierului e încă neverificată. Restul patrulei nu ne-a putut aduce nimic. S'au retras în fața altei patrule mai puternice.

Vasilescu a stat câteva clipe pe gânduri, privind vag înaintea lui.

— De, ce să-ți spun, concepția acestei lupte nu-i românească. Să mă iertați. Acela care a ticluit-o, nu și-a putut da seama că Bucureștii sunt una și Parisul alta, că Argeșul e o apă și Marna alta. Nu cunosc capitala Franței, dar îmi închipui că are rădăcini adânci în poporul francez. Aici poate că Mache Ploeșteanu, dacă ar fi generalisim peste o armată de mahalagii, poate că el ar fi găsit formula salvatoare. Luptele noas-

tre istorice s'au dat, fie pentru a păstra Dunărea, fie pentru a păstra munții. Bucureștii sunt o noutate antipatică. Ce să păstrăm în ei? Iartă-mă, că-ți vorbesc așa. N'aș vrea să te descurajez.

Retezeanu a zâmbit. Cine ar fi putut să-i dea sau să-i ia din curaj? Starea sufletească a colonelului l-a mișcat.

— Nu, domnule colonel, a zis, plecându-și capul într'o parte cu blândețe.

Vasilescu s'a încruntat.

— Afară de dumneata și de alții vre-o câțiva, țăranii ăștia cari mor pe aici, urăsc Bucureștii. Din București li se trag lor toate belelele, toate birurile și toate nedreptățile. De altfel Bucureștii, așa cum sunt astăzi, i-ai putea împătura, cum împătur eu harta aceasta, mutându-i unde îți vine la socoteală. De ce vor fi stând tocmai unde sunt? Cetate suspendată în aer, fără prieteni și fără temelie...

A zis și i-a întins mâna lui Retezeanu.

— Eu, i-a răspuns Andrei stând la îndoială, căutând cuvintele și gângăvind puțin, eu nu iubesc Bucureștii. Sunt ca și dumneata.

— Dar pentru aceia, mâine ne vom face datoria, nu-i așa?

— Ca totdeauna, domnule colonel.

— Ei bine, atunci la revedere.

Vasilescu era un bun soldat. Niciodată

nu şi-ar fi îngăduit să stea de vorbă în acest fel cu unul mai mic în grad decât el. Lui Retezeanu, după toate câte s'au întâmplat între ei, a început însă a-i acorda un respect pe deasupra galoanelor şi împotriva obiceiurilor militărești. Era poate prima oară în viață când se apropia de un om, părăsit de spiritul îngust de corp, la care ținea totuş atât de mult, ca la singura lui raţiune de a fi. Nu-l putuse suferi pe Andrei. Ura în el mlădița boierească. Ghețurile lui îl înverşunau. Bunele lui maniere îl plezneau peste obraz. Disprețul lui de moarte îi părea că face parte din disprețul pe care îl nutrea faţă de toată lumea din jur.

O luptă surdă s'a dat între ei doi dela începutul războiului, de când soarta i-a înfrăţit. Aşa îşi închipuia el, cel puțin. O luptă crâncenă. Pe cei cari călcau hotarele țării nu-i cunoştea. Pe Retezeanu îl vedea însă bine şi îl ştia. Toate poveştile cu haiduci i se trezeau în minte, când îl privea şi o sete aprinsă îl apuca de coşul pieptului, când se gândea la el. De-ar muri, ciocoiul, şi-a zis de multe ori în gând, roşind de ruşine şi de plăcere.

Aşa i se părea, că pentru toate înfrângerile lui, nu putea fi răspunzător altcineva, de cât acest pui de pasăre răpitoare, el şi rudele lui răsfirate prin toată țara. De multe

ori simţea în vine fioruri năstrușnice de uriaș. Sănătăți arhiseculare trosneau în mușchii lui de fier. Ca un alt Novac din poveste, s'ar fi repezit asupra dușmanilor, sfărâmându-le capetele, mii și mii, într'un Caraiman de leșuri. Și dacă nu o făcea, era că ghiara lui Retezeanu îl strângea de inimă. Așa credea el. O ghiară năpraznică de oțel drăcesc. Năpastă peste puterile lui. Piază rea deasupra capului lui.

... La crucea de iatagane,
De te-aș prinde cațaoane,
Să-ți dau foc la fustanele,
Să scape țara de ele,
De rele și de belele...

Frânturi de versuri populare îi gâlgâiau adesea în memorie, ca niște izvoare răzlețe de păcură aprinsă.

A venit apoi întâlnirea din spital, care l-a mai muiat. Rănit fiind, se părea că, luându-i-se sânge, s'ar mai fi descongestionat. Deodată cu picăturile roșii ce s'au scurs din el, se strecurase și o parte din veninul lui strămoșesc. Se mai înbunase. Păstra însă, cu toate aceste, o sfială oarecare în atitudinea față de Andrei. Astăzi i-a vorbit pentru prima oară cu mai multă sinceritate.

— Și-am spus și o prostie, și-a zis în gând, cum își cântărea conversația ce avusese. Nu-i

adevărat că n'am apărat niciodată Bucureștii în trecut. Aci sunt Călugărenii. Noi dăm aceeași luptă, ca acum trei sute de ani, cu un alt Sinan în față. Dar oare, cu aceeași izbândă? Altceva erau Bucureștii de atunci și altceva sunt cei de astăzi.

Cumpăna judecății ce-și făcuse, s'a clătinat puțin. O dâră de lumină i s'a furișat în suflet și a început să nădăjduiască.

— Dar dacă s'ar întâmpla vre-o minune?...

Retezeanu s'a întors frământat spre compania lui. Mărturisirile colonelului l-au tulburat. Vorbele lui aspre i-au străpuns inima. O milă nesfârșită l-a cuprins, gândindu-se la Capitala pe care o lăsase în urmă, cu bisericile ei mititele, înălțate ca niște brațe prea scurte pentru un cer prea înalt, cu întinderea ei fără rost, plăcintită pe un șes golaș, cu străzile ei întortochiate, murdare și strâmbe, cu casele ei disproporționate, pretențioase și fără stil.

Era adevărat ce spunea Vasilescu. Cine să o apere? El? Grünberg? Țăranii aceștia?

Mache i s'a înfățișat și lui în închipuire, ca și colonelului, rezumativ în aceste clipe hotărîtoare. Desigur că numai acest om avea căderea de a vorbi în istorie în numele Bucureștilor. El și semenii lui.

Retezeanu a condensat dintr'o ochire în figura lui Mache pe toți câți i-a văzut el bălă-

bănindu-se la suprafața societății românești. Firește, că nici unul din cei cunoscuți nu avea chipul leit al lui Mache. Unii purtau cu demnitate aspectul de lorzi englezi, având privirile reci, gesturile măsurate și plastroanele impecabile. Erau printre ei și apariții teutonice, cu scăfârlii bolovănoase, cu mers țeapăn, cu o strâmbătură cinică în colțul gurii și cu vorba brutală. Alții, volubili și sprintenei, comprehensivi și entuziaști, dădeau stăruitor din aripi, ca să se înțeleagă că sub jachetă le cântă de dimineața până seara cocoșul galic. Și se găseau chiar și personagii senioriale, aproape medievale, înfășurate în toga unei îngâmfări nonșalante, ale căror cuvinte puține și voit șterse, cădeau totdeauna greu și definitive, ca din adâncul veacurilor.

Toți acești oameni, își zicea el, dacă i-ai lua într'o zi sau într'o noapte, bunăoară, în pielea goală și i-ai pune alături de Mache, în fața unei situațiuni elementare, ar fi la fel cu el. Repede și-ar lepăda mutrele de împrumut, desvelindu-și cu mare rușine îndeletnicirile strămoșești.

Pe șanțul de comunicație, plin de murdărie, a mers cu grije. Prin tranșee s'a strecurat ușor, ca să nu-și trezească soldații, până ce-a ajuns la locul lui.

— Ce zici, Grünberg, l-a întrebat pe furier,

care nu dormea, ce zici, un vânzător de pepeni, de aceia cari stau pe rogojină la margine de oraș, poate conduce o țară?

— Nu înțeleg, domnule locotenent, a răspuns Grünberg nedumerit.

— Dar un negustor de mărunțișuri? a întrebat din nou Retezeanu.

— Nu înțeleg, domnule locotenent, a repetat Grünberg și mai nedumerit.

— Nici eu, a murmurat Retezeanu, înfășurându-se în blană.

Piperea a tușit ușor, ca să dea semn că e treaz. Nu închisese un ochiu. Neliniștea tuturora l-a biruit. Lupta ce avea să înceapă a doua zi îi abătea închipuirea asupra unei nenorociri, pe care o presimțea cu stăruință de când a plecat din București.

Trecuse de miezul nopții.

— E cam frig, domnule locotenent, a zis, întinzând blana în jurul picioarelor lui Retezeanu.

— Mulțumesc, Pipereo. Văd că mă dădăcești bine. Se vede că iar te temi de ziua de mâine.

Acesta era obiceiul lui. Când se apropiau primejdiile cele mari, se îngrijea de stăpânul lui cu o infinită delicateță, lăsându-și mâna prelung asupra lui, de câte ori avea prilejul, ca într'un fel de mângâiere blândă, neîndrăznind să-și mărturisească nici sie-și sen-

timentele părinteşti ce nutrea în astfel de clipe pentru Retezeanu.

— Eu mă iau dupâ domnul furier, să trăiţi. Dacă nu doarme dumnealui şi dacă-şi roade mereu mustaţa, svârcolindu-se, ştiu că nu-i a bine.

Vorbea şi potrivea neîndemânatec mantaua, strivind ca totdeauna într'o glumă gravele gânduri ce-l munceau.

Grünberg s'a aşezat într'o rână şi s'a apărat.

— E adevărat că nu prea pot dormi.

— Mâine are să fie greu de tot, a răspuns Retezeanu şi a căscat, întorcându-se pe cealaltă parte.

Gândurile îl urmăreau, vârtejindu-i-se în cap, ca într'o morişcă furioasă. Căldura simpatică a lui Piperea l-a pătruns şi l-a dus cu gândul la Vasilescu. Un alt ţăran, acesta. Şi-a adus aminte de mamă-sa, când a văzut-o în curtea cazarmei, la Bucureşti. De pe faţa ei muncită de suferinţi se desprindea un alt temperament lăsat moştenire colonelului, decât acela al ordonanţei. Vasilescu, masiv şi energic, era un luptător. El reprezenta voinţa. Piperea, puţintel şi ironic, înfăţişa mai mult renunţarea. Desigur, că între ei doi era însă mai multă asemănare, decât între mandarinii dela Bucureşti şi restul ţării. Dar mai multă legătură sufle-

teasca era între el și Vasilescu, decât între el și spuma pestriță prin care a trebuit să înoate de când a venit în țară. In orice caz, finețea lui Piperea, imaginația lui plină de nuanțe nebănuite, bunul lui simț subliniat totdeauna de un scepticism blând și onestitatea absolută a spiritului de observație de care era călăuzit, îl îndemnau să-l respecte.

Se gândea că așa trebuia să fi fost boierii vechi. Tot țărani vor fi fost și acești bătrâni de cari i se vorbea atât de des în familie. Vremea nouă i-a îmbrăcat, fără îndoială, într'o haină ridicolă. Li s'a făcut și lor o mutră. Dar țărani au trebuit să fie și ei, țărani cumsecade, simpli, fără carte, fără conștiința unei misiuni în lume, proprietari de moșii întinse și neexploatate, hărțuiți de vremuri și români prin izolare, prin neparticipare la viața universală.

O undă de amărăciune l-a cuprins. Pe aici nu s'a cioplit încă chipul distinct al poporului. Nu văzuse un român în înțelesul occidental al cuvântului. Figura reprezentativă nu i s'a arătat. Neapărat, că dac'ar fi fost, ar fi înregistrat-o, fie pe tron, unde se găsea un străin, fie în fruntea țării, unde se aflau europenii unei operete balcanice. Dar dac'ar fi fost această figură reprezentativă, s'ar fi găsit și un șef războinic, care

să dea măsura rasei în fața celorlalte popoare.

O clipă s'a gândit la el și a râs sarcastic.

Incă odată apoi s'a cercetat cu îndrăzneală și cu cruzime. Își da seama de inutilitatea lui și de adânca-i goliciune a sufletului. Numai dorința de a muri îi mai împrumuta puterea de a făptui și de a se mișca din loc în loc. Infiorat de tot ce simțea și de tot ce gândea, s'a uitat cu ochi mari în bezna nopții, s'a uitat lung și desnădăjduit. Intunericul flutura deasupra lui ca un zăbranic mortuar.

— Ah, de-aș avea o credință, a murmurat cu glasul înecat de lacrimi.

* * *

Mache a tresărit cel dintâiu din companie, din regiment, din divizie și poate că din toată armata, când a răsunat prima lovitură de tun a doua zi dimineața, la ora patru și jumătate. Un rictus îi desghioca gura, ținându-i buzele întredeschise. Absent și palid, urmărea un gând pe care nu-l avea, dar care bâzâia totuși în jurul căpățânei lui uluite de împrejurări. Dealungul inteligenții, ca pe-o șosea îngustă, se precipitau nebune vehicule de impresii disparate, într'o goană fără rost. Aci strigau din ele aspre cuvinte de comandă, aci se auzeau cântece fioroase de război. Intr'unul zbura Mița, cu sânii

ca două faruri galopante, cu părul despletit și cu brațele în vânt, ca două blesteme.

Toată noaptea a petrecut-o într'un fel de jumătate somn nervos, cu visuri năstrușnice și cu viziuni de Apocalips. Nimic precis nu i-a apăsat sufletul. Simțea însă cu toată intensitatea oarba protestare a cărnii, răscoala zguduitoare a mușchilor amenințați. Clar-obscurul dimineții i-a sporit nevroza. Sub privirile moi ale celor dintâi raze de lumină oleșit și fiert, avea iluzia că plutește fărât, mădejde între vis și viață. Grozavul bubui nl tunurilor pornite să bată cu înverșunare părea că lovește zadarnic în poarta conpștiinții lui, zăvorâtă cu șapte lacăte uriaș.

Incetul cu încetul realitatea și-a făcut însă drum în spre el. Viguroasă, clară, albă și neiertătoare, ziua, asemeni unei femei coapte îndrăgită de un adolescent, l-a cuprins în brațe, i-a deschis ochii limpezi și l-a îndrumat să-și facă datoria de ființă vie, menită acțiunii.

In fața zilei, Mache s'a refăcut cu obișnuita-i poză și cu obișnuita-i cochetărie. Și-a pus în cap, ca totdeauna, chivăra carnavalescă a eroului de romanță bulevardieră, a dat drumul cu ifos flașnetei sentimentale, a schițat larg un gest de cuceritor irezistibil și și-a umflat cu tărie pieptul bărbăției lui prea puțin evidente.

— Acum, băieți, a sosit ziua cea mare, a strigat plutonului de țărani sobri.

Privirile liniștite ale băieților, drepte și supuse cu blândețe destinului, n'au dat însă nici un răspuns chemării lui.

— Acum, ori niciodată, a strigat din nou.

Plutonul, nepriceput și surd, a tăcut și de data aceasta. Unii dintre soldați mâncau, unii își potriveau hainele, alții se uitau gânditori înaintea ochilor.

— Acum, să dăm dovezi la lume, ca Mircea, ca Ștefan, că suntem pui de lei. Umbra lui Mihai Viteazul străjuie deasupra noastră. Ați înțeles, tâmpiților?

— Am înțeles, trăiți domnule sublocotenent, murmurară câțiva din apropiere.

— N'ați înțeles nimic, dobitocilor, a răspuns el, mușcându-și buzele.

De multe ori a simțit nemărginita prăpastie dintre el și soldați. Totdeauna a căutat să o umple cu discursuri și n'a reușit. Bădărani și grei ca plumbul, țărănoii, cum le zicea el, nu se apropiau, nu puteau să se apropie de elanul lui gascon. Toate cântecele pe cari i-a învățat, toate marșurile sprintene cu armoniile lor ușoare, se prelingeau ca boabele rotunde pe fața lor unsuroasă și impasibilă. Și cât de mult ar fi dorit să meargă la atac, cântând în ritmul inimii lui, iar nu târându-se nătâng, ca urșii pe cari-i conducea.

Până acum mutenia lor îl supăra și-i lăsa apoi în plata Domnului, aruncându-le printre dinți câte o înjurătură: — n'aude, n'avede, n'a greul pământului!... Un zid mare s'a așezat între ei și el, o perdea de fier între sufletul lor și al lui. O clipă a avut iluzia că se găsește singur, pe un câmp deschis, pradă necunoscutului. L-au trecut fiorii. Repede și-a dus mâna la revolver, ca și cum cineva, un tâlhar, din umbră, s'ar arunca asupra lui să-l strângă de gât. Ori se găsea într'o pădure? S'a mișcat vre-o frunză? A trosnit vre-o creangă uscată?

Ii era frică. Un tremur rece i-a înghețat sângele 'n vine. Și s'a făcut mic, mic de tot, cât un purice. S'a zgulit și s'a chircit.

In vremea aceasta pe deasupra capului lui tirul artileriei s'a întețit. Tunurile, ca niște voinici din poveste, într'un formidabil joc sângeros, își aruncau de pe un mal pe celălalt al Argeșului mingi de foc.

Atât de mare îi fusese surescitarea, încât nici nu băgase de seamă. Un obuz dușman, drept în buza tranșeei, la vre-o douăzeci de metri de el, a trăznit, amestecând una cu pământul doi soldați și rănind patru. Lovitura i-a fost binefăcătoare. L-a readus iarăși în echilibru. S'a frecat la ochi și s'a îndreptat din șale.

— Care sunt ăia, măi, a întrebat.

— Vasile Oproiu şi Neagu, morţi, Alecu Trandaburu, Ghiţă Nanea, Pârvulescu şi Trandafirescu, răniţi, i s'a răspuns deodată din mai multe părţi.

— Ingropaţi morţii.

— Să trăiţi.

Brancardierii se şi prezentaseră. Gemetele nu mai impresionau. Răniţii, scoşi fiind din tranşee, fiecare soldat şi-a reluat locul de mai înainte. Dealtfel nici n'ar prea fi avut vreme cineva să se gândească la vecin. Linia fusese bine încadrată. Obuzele se spărgeau la câţiva metri în faţă şi în spate. Se burdușea pământul sub isbituri şi fulgerele lor luminau drăceşte.

Multă vreme nu se mai putea menţine, deci, poziţia luată de regiment. Ori înainte, ori înapoi, oamenii trebuiau să se mişte.

Colonelul aştepta cu înfrigurare ora nouă. Toţi comandanţii de batalioane şi toţi comandanţii de companii, la fel. Atunci era hotărît atacul.

Retezeanu, la opt şi jumătate, şi-a făcut inspecţia cuvenită. A trecut pe rând, pe la toţi comandanţii de plutoane, revizuindu-le liniştit moralul şi soldaţii. Plutonierul major, în care avea multă încredere, se găsea la aripa stângă. Mache conducea aripa dreaptă. El s'a fixat la centru, cu Piperea şi cu Grün-

berg. Primul gând i-a fost să-l asiste în această zi pe Mache. Dar a renunțat. Prea era serioasă clipa și prea ar fi introdus ironie în ea. Nu se îndoia că veselul sublocotenent avea cea mai cumplită stare sufletească. Nu se îndoia, de asemenea, că-și va face datoria. A-l întovărăși într'o împrejurare când ochiul critic, chiar dacă ar vedea un lucru frumos, trebue să-și refuze spectacolul, i se părea o necuviință.

Mache îl primise, ca nealtădată, fără multe vorbe. Din ascuțit ce era, se ascuțise par'că și mai mult. Intins, ca o săgeată, abia aștepta să se descarce. Svelt și oțelit, avea priviri rotite de pisică sălbatică. Și era cu adevărat frumos. Doar lui Grünberg i-a șoptit ceva la ureche. S'a descheiat la bluză și și-a scos portofelul.

— Ține-le și trimite-le, dacă... știi, tu, tu ești ovrei și nu mori...

Grünberg a protestat.

— Domnule sublocotenent!..

— Niște scrisori, nu-i nimic de capul lor, dar țin să le trimiți.

Grünberg a protestat din nou. Nu-l atingea insulta, cât îl mișca duioșia momentului. De aceea a protestat. Voia să spună că nu poate admite posibilitatea morții lui Mache, care a înțeles.

— Ei, ași! Astăzi e greu, coane Grünberg.

Retezeanu a privit scena, gândindu-se la profunda ei semnificare.

— Amoruri, neică, amoruri, fleacuri tinereşti, a încheiat Mache, plescăind din limbă.

Grünberg s'a uitat lung la Retezeanu, întrebător şi plin de biblică milă în suflet.

— De ce i le dai tocmai lui?— a întrebat Retezeanu.

Mache a ridicat din umeri, a zâmbit şi n'a dat nici un răspuns. Pe obraz i-a trecut fugară o undă de roşeaţă, apoi a redevenit grav, cum nu mai fusese niciodată.

Retezeanu n'a mai stăruit, şi a plecat, zicându-şi că orice om îşi are clipa lui tragică în viaţă. Un erou de comedie chiar, se poate ridica, fie şi numai odată, dar tot se poate ridica, pe scările sombre ale tragediei. Încărcat de ridicol, curgând după el zdrenţele hainelor lui sfâşiate de râsul mulţimii, omul, strâmbându-se, poate totuşi atinge o coardă măreaţă, care să răsune prelung în conştiinţa universală. Şi acesta-i farmecul omului, acest multiplu cor al sufletului!...

De mult nu mai simţise Andrei o astfel de emoţie. Gustul amar al frământărilor lui cotidiane i-a pierit. Oarecum împăcat şi bun, a privit în jur, cuprinzând în lumea ochilor lui tot peisajul ţării.

— Să-l salvăm pe Mache şi pe Piperea, pe toţi.

Ora nouă a bătut în inima lui ca o chemare blândă, ca o prietenă înțelegătoare.

Focul artileriei își ajunsese culmea. Trăznetele obuzelor se alungau unele pe altele, făcându-și loc tot mai înghesuite, tot mai înviersunate, tot mai aprige. Intreagă linia regimentului era mușcată, pământul era sfârticat și nervii oamenilor zbiciuiți.

Colonelul Vasilescu, cu ceasul în mână, s'a sculat exact în clipa când s'a ridicat întreg regimentul. Intunecat și dârz a tușit odată țărănește, i-a făcut semn aghiotantului și a pornit. Dintr'o ochire a înțeles că elanul atacului era suficient. Pisălogeala tunurilor nu biruise pe nimeni. Sprinteni, ca niște svârlugi, miile de soldați au părăsit tranșeele, precipitându-se în copci spre Argeș. Pâlcuri, pâlcuri năvăleau, se așterneau pământului, trăgeau, iar se sculau și iar înaintau.

Mache, liniștit și hotărît, mergea în fruntea plutonului. Luase arma unui rănit și ochia alături cu soldații.

— Trageți, atâta putea spune la fiecare popas.

Retezeanu își purta compania cu o voință îndărătnică, ce se comunica mută din om în om. Piperea se ținea după el, ofta de câte ori se trântea jos și își strângea curelele raniții. Grünberg, cu părul vâlvoi, legat de

Andrei cu un fir nevăzut, alerga în urma lui, atras ca o fantastică păpuşe.

Tunurile şi-au contenit focul. In schimb răpăitul mitralierelor şi al armelor s'a pripit. Din ce în ce mai mult gloanţele vâjâiau dintr'o parte şi din alta, tocând cu furie grozava toacă a morţii. Unii, răniţi, cădeau svârcolindu-se, alţii, morţi, se lungeau pe iarbă, roşind cu toţii pete mari de sânge în jurul lor. Avântul regimentului însă nu scădea. Pe ici pe colo cădea câte un ofiţer, valul în partea aceia se clătina de o scurtă incertitudine, apoi îşi relua cursul.

Colonelul, din urmă, nu avea altceva de făcut, decât să se ţie de unitatea, care, mişcându-se după ordinele lui, călca nebuneşte spre ţinta ce-i fixase. O vână fioroasă, gata să crape, îi despica fruntea îngustă, cioplită ca o straşină deasupra ochilor.

Argeşul a fost trecut cu repeziciune. Bolborosea apa, fierbând sub ploaia de gloanţe. Bolboroseau răniţii, înecându-se în micile valuri săltăreţe. Pe alocuri dungi trandafirii însemnau locul unde se amesteca potolit fierbinţeala sângelui cu înţelepciunea rece şi curgătoare a râului.

Mache a fost cel dintâi care a trecut malul. Deabuşile, cu chipiul pe ceafă, se târa pe pajişte. O clipă s'a oprit, aşteptând roirea

plutonului în urma lui. Retezeanu, mai în stânga, se opintea și el.

Sub geana colnicului ce se făcea în față s'au oprit cu toții câteva momente, păziți de burueni și de niște tufe de arin. Tranșeele dușmane nu erau mai departe de două sute de pași. Colonelul înțelegea că după cum va apărea regimentul în fața tranșeelor, așa se va decide lupta. Deaceea a pornit el înainte, strigând odată din rărunchi, ura, ca un taur rănit. Un alt formidabil ura, i-a răspuns. Toate batalioanele, în pas alergător, au năpădit după el.

Din dreapta și din stânga, două grupuri de mitraliere, bine așezate, scuipau isterice, vărsau din ele gloanțe. Din față, din tranșee, capete plecate pe paturi de armă ochiau cu îndărătnicie și cu spaimă. Toată povestea n'a ținut însă mai mult de zece minute — zece veșnicii.

Retezeanu, abia a făcut câțiva pași și a căzut peste doi răniți încăerați în spasmurile morții. A alunecat și s'a umplut de sânge din creștet până în picioare. Cum s'a răstogolit, a dat cu gura în țărână. A încercat să se șteargă cu mâna. Un fior l-a străbătut în tot corpul. Își năclăise buzele de sânge. Gustul sărat al lichidului roșu i-a împăenjenit ochii. S'a sculat și a mai făcut câțiva pași. Un glonte, venit din față, l-a isbit

însă în piept. S'a închinat odată înainte, făcând o profundă mătanie, s'a bălăbănit puțin, căutând să se țină pe picioare, apoi s'a prăvălit cât era de lung pe spate.

— Vai, a chiotit Piperea, aruncându-se asupra lui și acoperindu-l cu corpul, domnule locotenent...

Andrei n'avea cum să răspundă. Două fire de sânge au început să i se prelingă prin colțurile gurii. Alte două i se scurgeau pe nări. Din piept și din spate îi gâlgâiau șiroaie.

— Domnule locotenent, a sbierat din nou Piperea, căutând cu mâinile unde era rana.

— La piept, la piept, a strigat Grünberg, alergând și el spre ei înebunit de groază.

Retezeanu nu-și pierduse încă cunoștința, dar nu putea să-și miște limba în gură, nici mâinile, nici picioarele. A deschis ochii mari și s'a uitat adânc în ochii lui Piperea.

— Moare, moare...

— Nu moare, a urlat Grünberg, desfăcându-i tunica.

Impușcăturile au început să fie mai desordonate. Gâfâind regimentul înainta, rărit, dar neînvins. Mache, cu ochii strălucitori, mergea mereu în frunte. Adică, nu mai mergea. A mers până aproape de tranșee, când un glonte dintr'o mitralieră i-a frânt șira spinării. Ținându-se cu o mână de rana

din faţă, a căzut la pământ, lungindu-i-se un braţ dealungul capului, ca un semn ce arăta spre duşman. Ultima tresărire a conştiinţei i s'a scurs prin acest braţ arătător. Intr'o clipă, cea din urmă, pe care a trăit-o cât o mie de ani, a avut iluzia fericită că aleargă într'o goană nebună spre gloria scumpilor lui Bucureşti. El murise şi tot mai alerga, strigând în gura mare.

— Acum ori niciodată, ca Mircea, ca Ştefan...

Impuşcăturile s'au rărit. Intr'un anumit moment au încetat aproape de tot, pentru ca mai în urmă să reînceapă cu înverşunare. Regimentul s'a apucat de curăţirea tranşeelor şi de urmărirea fugarilor. O parte, cei mai puţini, s'au împrăştiat prin tranşee. Năgăilă, printre aceştia, era cel mai aprig. Unde întâlnea o umbră de rezistenţă, lovea cu baioneta şi sfărâma cu patul puştii. Purcezând cu repezeală a pus mâna şi pe o mitralieră. Un gemăt surd se ridica de acolo, din învălmăşeala de sub pământ, icnete crâncene şi lovituri în plină carne.

Vasilescu, satisfăcut, a stat puţin şi s'a gândit. A răsuflat uşurat ca după o muncă grea şi bine răsplătită, apoi, prin oamenii de legătură, şi-a împărţit noile ordine. Mitralierele au fost puse în bătaie pe urmele celor ce se retrăgeau. După aceia, copleşit

de ură și împintenat de instinct, a pornit la atacul liniei a doua de tranșee, pe care a spart-o cu mult mai multă ușurință. Soldații, îmbătați de sânge și de succes, îl urmau fără șovăire. El, crud și persistent, simțea cum ia proporții, simțea cum i se desmorțesc mușchii, cum i se lățește pieptul și cum i se îngroașe grumazii. Ca un zimbru furios trăgea după el, răsbătând neîncetat, toți vulcanii de simțire ai oamenilor puși sub comanda sa.

Trupele de acoperire ce a mai întâlnit în față, le-a împrăștiat dintr'o lovitură. Spărsese frontul. Atât de repede și atât de ușor își isprăvise operația, încât, găsindu-se fără dușman înainte, într'o anume clipă, s'a oprit zăpăcit, speriat de el însuși, de ceeace făcuse și de necunoscut.

Retezeanu, rămas înapoi, în grija lui Piperea, căci Grünberg plecase după brancardieri, a închis ochii încet.

— Domnule locotenent, a îndrăznit să-l cheme Piperea încă odată, bocindu-se ca în țintirim.

Nici o fibră nu i s'a mișcat. Alb ca varul, zăcea întins, într'o caldă toropeală. Și vedea în interior. Vedea ceva foarte ciudat. Suvițele de sânge ce curgeau din el, par'că-l împleteau ca în niște funii groase. Il legau. Il ferecau de pământ. Nici o durere nu avea.

Dimpotrivă. Simțea în trup o nesfârșită blândețe, o pace de apostol, care i se răspândea prin vine în locul tulburătoarelor picături roșii. Cu cât îl strângeau mai mult funiile, cu atât se lipea mai mult de pământ. Sufletul se făcea că i se schimbase într'un serafim ce bătea din aripi deasupra lui și cânta un cântec vesel și trist în aceeaș vreme, ne mai auzit, ne mai cântat.

Apoi i s'a părut că totul se preface. Nu erau funii suvițele lui de sânge. Erau rădăcini. Și creșteau aceste rădăcini cu o repeziciune fantastică. Alergau nebune spre fundul pământului, multiplicându-se și îngroșându-se. Iar din ele, din el, se ridica un stejar imens de două mii de ani, care umbrea cu crengile lui vaste Carpații și țărmurile mării. Semăna oare acest stejar cu bătrânul pe care-l văzuse pe malul Argeșului? Nu-și putea da bine seama.

IV

Aproape două mii de prizonieri, muniții, arme, mitraliere și câteva tunuri, au căzut pradă ostenelilor regimentului. Vasilescu a înregistrat totul în grabă și a pus mâna pe telefon, îndată ce s'a făcut legătura cu divizia. Înțelegea că va fi contraatacat în scurtă vreme și cerea instrucții. Apoi și-a cântărit pierderile. Erau grele. Mulți morți și mulți răniți. Moartea lui Mache l-a înduioșat.

— Nici nu putea muri mai frumos. Aci trebuia să moară, în preajma Capitalei. Lupta era, în definitiv, a lui, a zis îngândurat.

Pentru Retezeanu a dat ordin special, ca să fie transportat cu o căruță spre București. L-a chemat pe Piperea, care împleticindu-se, sughițând, a povestit ce se întâmplase.

— Trăiți, domnule colonel, eu cred că moare, a zis Piperea, moare de bună seamă.

— Să vedem. Asta-i soarta noastră a tuturor, a răspuns colonelul, încruntându-se. Du-l repede la București. Poate că scapă.

Şi-a adus aminte de convorbirea ce-o avuseră în presară. I-a alungat amintirea, cu un gest nervos al mâinii

— Du-l, măi băete, du-l repede de aici. Ce mai stai? In loc să te boceşti, mai bine ţi-ai vedea de treabă. Ce, eşti babă?

Bănuiala ce-i trezise prizonierul îl strângea de inimă. Reuşise să dea o lovitură de măciucă. Fi-va însă suficientă pentru bătălia cea mare? Peste tot, putea-va restul armatei să-l urmeze? Avea-va plămânii atât de largi, pentru un răsuflet atât de lung?

Nu putea să se dumirească. S'a cufundat în sine, pentru câteva clipe, ca într'o fântână adâncă, cercând să scoată apa vie a înţelepciunii. Dar găleata era goală. Bărăganul minţii i-a rămas deşert. Doar pe ici pe colo, probabilităţile, ca o fata morgana, schimbau de feţe, când surâzătoare, când crunte şi ameninţătoare.

— Hai, cară-te, i-a strigat lui Piperea.

I s'a părut că nasul fin de câine păţit al soldatului i-a dibuit îndoielile.

Piperea a şters-o chelălăind, spre stăpânul lui.

Retezeanu fusese pansat de un doctor cu un pansament gros, peste piept. Doi brancardieri îl aşezaseră pe brancardă. Răsufla cu greutate şi privea aiurit în jur.

— Haideţi, băieţi, repede, să-l punem în-

tr'o căruță. Descărcăm bagajele dintr'una și-l ducem la București. Domol, mă, nu vă învârtiți ca cu carul cu boi. Ordin dela domnul colonel, a strigat Piperea din depărtare.

Grünberg, desfigurat, cu lacrimile în ochi, i-a prins tremurând mâna lui Retezeanu și i-a strâns-o lung.

— Domnule locotenent, domnule Retezeanu, ai fost norocul meu. Simt că nu voi putea supraviețui despărțirea. Nu am de ce. Nu am cum...

Și a izbucnit în hohote de plâns.

Andrei a închis ochii.

— Nu-l mai supăra, a strigat Piperea poruncitor, haideți brancardieri, domol, domol, călcați ca oamenii.

Brancardierii au ridicat frumușel brancarda și au pornit cu pași legănați. Piperea îi ținea din urmă, cu ochii ațintiți asupra lui Retezeanu, îndemnându-i, arătându-le drumul, cu vorbe îndesate, scurte. Luase comanda tristului convoi, mândru de însărcinarea ce i se dase.

Grünberg, pironit locului, s'a uitat multă vreme, până ce s'a pierdut în zare, în urma singurului om pe care s'a învățat să-l stimeze în război. Il și iubea. Cutremurat, a tresărit înfricoșat, când nu l-a mai văzut. S'a gândit la scutul ce-i fusese, de când a

început campania, la înalta lui concepție asupra vieții, la scârba ce avea de lucrurile meschine, la disprețul ce simțea pentru tot ce-l înconjura, la eleganța lui boierească și intelectuală, la toată noblețea personalității lui superioare.

— Ziceam că n'am pentru ce să mă bat, și-a spus, ziceam că nimic nu-mi justifică războiul. El singur, cu sufletul lui, face cât o țară...

Apoi a pornit desnădăjduit spre companie.

Presupunerea lui Vasilescu era logică. Abia au răsuflat oamenii și tunurile dușmane au reînceput să bată, de data aceasta cu o intensitate necunoscută. Tunuri de câmp și tunuri cu tragere lungă, de toate calibrele, s'au năpustit asupra regimentului într'o năvală de distrugere metodică. Ploaia de obuze se plimba groaznică dela un capăt la altul al batalioanelor biruitoare. Două aeroplane au trecut stăruitoare prin văzduh, cercetând obraznice pozițiile ocupate, coborîndu-se jos de tot, pentru a putea îndruma aruncarea cât mai sigură a sămânței de moarte. Un balon captiv, la orizont, se uita și el, holbând un ochi de ciclop asupra malurilor Argeșului.

Vasilescu a ordonat retranșarea. Lucrul mergea însă foarte greu. Soldații săpau neliniștiți șanțurile de apărare și nu prea pri-

cepeau întorsătura luptei. Dacă ar fi trebuit să meargă înainte, oricum şi oriunde, s'ar fi dus fără şovăire. Starea pe loc le era însă penibilă. Nici el nu o înţelegea. Dar aşa primise poruncă dela divizie. Nu i se putea trimite nici o întărire şi nici mai departe nu avea voie să înainteze. Avea senzaţia stupidă că-l ferecaseră în lanţuri şi cineva îi trăgea palme şi-l scuipa în obraz.

Ce vor fi făcut ceilalţi?

In stânga, regimentul vecin, din pricina mlaştinilor ce avea în faţă, nu putuse înainta prea mult. In dreapta, atacul s'a dat cu aceiaşi forţă, ca şi al lui.

— Nimeni nu se mişcă de pe poziţii, a răspuns la telefon, întrebat fiind asupra situaţiei.

Era adevărat. Băieţii, ţintuiţi de voinţa lui dârză, se agăţau de pământ cu cea din urmă nădejde de scăpare. Se lipeau de scoarţa neagră a ţării, se înveleau cu ea şi nu se mişcau. O tragică putere, ce se manifesta prin colonelul lor, îi lega de glie o putere de dincolo de moarte, venită de peste veacuri, din strămoşi, puterea oarbă a unei tradiţii întunecate, puterea îndrumătoare a unei istorii anonime, fără strălucire şi fără o specială justificare.

Vasilescu simţea adânc fatalitatea clipei. Cu fălcile încleştate şi cu pumnii strânşi,

icnind în sec, îndura mucenicia inacțiunii. Toată fierea părinților lui, condamnați să rabde și să tacă de două mii de ani, îl oțelea în această supremă încordare. Abia făcuse câțiva pași spre biruință și a trebuit să se oprească. Și-a sugrumat chiotul triumfător. Și-a înghițit răcnetul de bestie flămândă de libertate. S'a așternut din nou pe brânci, pentru a aștepta cine știe cât, un ceas, o lună, un an sau poate alți două mii de ani. Avea în sânge așteptările.

Focul artileriei creștea. In multe părți, tranșeele abia scormonite în grabă, au fost adâncite de loviturile de obuz. In alte părți au fost astupate cu trupuri cu tot. Pe alocuri capete, brațe și picioare răzlețe, își împreunau sângele, storcând ultimele picături, pentru a potoli setea aceleiași țărâni.

Vasilescu nici nu clipea din ochi. Ii părea că lupta nici nu se mai da împotriva lui și a oamenilor lui, ci împotriva pământului de care se înlănțuise regimentul. Fiecare cot din acest pământ era scurmat cu ură înviersunată, sfărâmat în bucăți, pleznit cu bici de foc și bătut pentru credința lui nestrămutată către aceia cari l-au arat și l-au semănat până acum.

In stânga, totuși, linia s'a clătinat puțin. Aghiotantul îngrozit i-a arătat lui Vasilescu.

— Cum? Se poate?

— Priviți, domnule colonel.

O seamă de soldați, frânți, ca niște berbeci înebuniți, se retrăgeau în salturi dezordonate. Vasilescu a sărit ars în sus, și-a scos revolverul, a alergat turbat la ei și le-a tăiat calea.

Erau vre-o două zeci. Spaima morții le împrumuta înfățișare de spectre. Tremurau din toată carnea. Plângeau, dârdâind, scuturați de friguri. Smoliți de sudoarea amestecată cu praf și fum, se uitau din niște ochi mari și albi, din cari le curgeau privirile în râuri împrăștiate.

Fără să zică o vorbă, fără un gest, Vasilescu a tras de mai multe ori asupra lor. Doi s'au întins cu capul în iarbă, ușurați par'că de o sarcină prea grea. S'au culcat. Obosiți, ceilalți, tot așa cum au plecat înapoi, s'au întors. El s'a uitat cu fioroasă îndârjire la ei. Abia s'au așezat însă în tranșee și două obuze au căzut, ca două peceți ale destinului, peste capetele lor. Le-a văzut bine.

— Ah, a țipat printre dinți, mușcându-și până la sânge mâna în care ținea revolverul.

Și a plecat în fugă spre aghiotantul lui. Răsufla greu. Nările, însângerate, i se sbăteau sub năvala respirației. Livid, s'a lăsat în genunchi, apoi s'a trântit ca un buștean,

la pământ. A rămas câtăva vreme așa, prostit. O săgeată dureroasă i-a străbătut tot corpul. S'a sculat, s'a uitat pe furiș, ca un tâlhar, la aghiotant și și-a făcut două cruci.

— Doamne, a murmurat.

Cruzimea cu care se înfrățea de obicei în luptă, fără de veste, l-a părăsit, fugind din el, ca o mare vinovată. L-a lăsat moale, asemenea unei haine din care a ieșit trupul. O mână nevăzută s'a apucat să-i toarne prin cap și prin inimă laptele blând și bun al fatalismluui. S'a făcut dintr'odată alb în sufletul lui întunecat. Un alb biblic, nesfârșit. A dat din umeri și sbârcindu-se în obraz, ca mamă-sa, ca o babă din Ialomița, a schițat un zâmbet trist.

— Ce să-i faci? N'ai ce-i face...

Acesta era obiceiul, la morți, în satul lui. Seara, după ce își isprăveau muncile, veneau vecinii, rudele și prietenii, ca să-l mai vadă odată pe cel ce se ducea pentru totdeauna. Își scoteau pălăriile din curte, se opreau o clipă în pragul ușii, zâmbeau în dreapta, zâmbeau în stânga și se mai uitau odată în jur.

— Ce să-i faci? întrebau dumiriți.

— N'ai ce-i face, răspundeau cei din casă tot atât de dumiriți.

Își aducea bine aminte din copilărie. Aripa

uşoară a amintirii l-a mângâiat pe frunte. Ca o lumânare la căpătâiul mortului, conştiinţa a început să-i pâlpâie, desfăcându-se încetul cu încetul de coşmarul faptei ce făcuse el, dincolo de poruncile ei.

— Doamne, a murmurat din nou şi s'a închinat iarăşi.

Apoi, trăgându-şi izvoarele forţei din alte stânci ale sufletului, s'a aşezat iar pe brânci, pentru a aştepta mai departe. Placid şi inepuizabil, răbda înainte, mânat de un strămoşesc îndemn implacabil. Fluidul lui se împrăştiase cu repeziciune în tot regimentul. Aceeaşi blândă resemnare s'a comunicat dintr'odată din om în om, dela un capăt la celălalt. Mieluşeii puternicului Dumnezeu, a tot stăpânitor în Carpaţi, îşi întindeau gâturile blajini, spre pierzania ce venea de sus. Tunurile duşmane puteau să urle mânioase, împroşcând cu oţele aprinse, căci ei nu se mişcau din loc. Pitiţi prin tranşee, cu trupurile înfipte în pământ şi cu sufletele alungate în cer, ei îşi împliniau datoria. Moartea, oricâţi ar fi desfiinţat, nu-i putea scoate din negura nemuririi lor, care n'a fost scrisă în cartea lumii până acum şi n'o ştiu decât arhanghelii pravoslavnici, în zilele când se uită din Bizanţul lor, hieratici şi neînvinşi, peste Dunăre şi Carpaţi.

Umbrele serii au început să se lase tot mai mult din spre munți. Veneau prelingându-se bezmetice, oarbe. Un instinct binefăcător le împingea par'că stăruitor spre Argeș.

Până târziu în noapte s'a prelungit focul năpraznic al artileriei. Când a pleznit ultimul obuz, în tăcerea ce i-a urmat, mii de oftaturi grele s'au înălțat în văzduh, într'o cadență domoală, ca bășicile de săpun ale unei nădejdi zadarnice.

— Ce fuse asta, măi vere? se întrebau unii.

— Ne-au împuținat azi de tot, frate, răspundeau alții.

Năgăilă, negru ca tăciunile și răgușit, a scuipat într'o dungă.

— Mi-e foame.

— Dar mie?

— Dar mie?

Au fost trimise în toate părțile patrulele reglementare și liniștea s'a lăsat ușoară, cu pipăiri de vis, în vasta catedrală a lumii, care primește deopotrivă în ea pe toți. S'au mai iscat zgomote în unele părți, câteva focuri de armă, câteva încăerări răzlețe, dar toate s'au pierdut fără urmă în noapte.

Vasilescu și-a făcut datoria de șef, până la capăt. A scris raportul cuvenit la divizie. A luat măsurile de pază. Și-a îngrijit soldații. A evacuat răniții. A pus să îngroape

morții. Intreagă meseria și-a împlinit-o, căci ceasornicul voinții îi mergea încă înainte, fără greș. Numai sufletul sfâșiat în zdrențe nu și-l putea încă aduna. Cutropit de oboseală, zdrobit, s'a întins să se culce, dând ordin aghiotantului să vegheze. S'a zgulit sub manta, strângându-și cu grije toate membrele răşchirate, cari par'că-i erau străine unele de altele, a închis ochii și s'a rugat.

— Tatăl nostru, carele ești în ceruri... fie voia ta... și ne iartă nouă greșalele noastre...

Buzele i se mișcau uscate în murmurul rugăciunii. Duhul pornea însă aprins din fundul inimii lui țărănești, ridicându-se curat spre ceruri, ca fumul de tămâie al jertfei bine primite.

— Și nu ne duce pre noi în ispită...

Aghiotantul s'a uitat la el cu mirare. Niciodată nu și-a închipuit că mistrețul, cum fusese botezat colonelul de camarazi, s'ar fi putut ruga vreodată. A crezut că visează.

— Domnule colonel, i-a zis încet.

Dar n'a primit nici un răspuns. Vasilescu nu adormise încă de tot. Un țiuit sfâșietor, venit de undeva din subconștientul lui frământat, i s'a așezat la cea din urmă poartă a cunoștinții, ca un greer mic și negru ce creștea fantastic din necunoscut. A tresărit, înfiorat.

— Nu... Nu...

Apoi a adormit greu. Același somn îl dormeau și cei mai mulți soldați. Numai Grünberg nu putea închide ochii. Gândurile lui se ridicau în spirale apocaliptice prin bezna nopții, încurcându-se într'un caier fără de sfârșit. Orfan pe câmpul morții, nu pricepea, se întreba mereu și nu pricepea de ce n'a murit. Stanțe ironice, crude, din Heine îi jucau în memorie, înfrățite cu blesteme din testamentul vechiu, într'o horă nebună, ce încerca mereu să se ridice spre Jahve cel bătrân, și nu putea. Raționalismul lui pripit la școala cărților noi îl oprea. Nu-l lăsa să se apropie de cartea proorocilor. Sgura necredinții îi înegrea cerul gurii și-i turna venin peste orice avânt. O clipă i-a trecut pe dinainte năluca tatălui său. Lacrimi mari i-au umezit ochii. Apoi s'a scuturat cu desgust. Se făcea că bătrânul anticar ducea în spate munți de cărți.

— Ah, cărțile, cărțile, el mi le-a pus în mână...

Nu mai avea ce face cu ele.

Târziu după miezul nopții, aproape de dimineață, un foșnet s'a pornit din tranșee, o veste care i-a trezit pe toți, scuturându-i din umezeala tomnatică ce li se înfipsese în oase. Telefonul a sbârnâit la capul colonelului. Cavaleria dușmană se strecurase în

spatele diviziei din vecini. Vasilescu, foarte puțin surprins de știrea ce i s'a dat, s'a sculat și a ordonat retragerea.

— Da, am înțeles, i-a răspuns sec șefului de stat major al diviziei.

Era întremat. Obișnuita mutră posacă și-a recâștigat drepturile asupra lui. Nervii i s'au refăcut. Acelaș fiu de clăcaș, dârz și fără odihnă, s'a renăscut în el. Disprețul pentru flecăria bucureșteană i-a sporit încă odată amărăciunea. Și-a zis din nou, aproape satisfăcut, că toată încercarea de a apăra curvele și samsarii Capitalei, a fost o prostie de fanfaroni, o maimuțăreală a franțuziților cari țineau cu orice preț să-și aibă Marna lor.

— Ei, acu, aci e Marna, mare și lată. O izidă de sânge și o decepție mai mult...

Cum se retrăgea printre mormanele de morți, un zâmbet îngălbenit i-a pocit obrazul.

— A, de sigur, aceștia toți nu visau altceva, decât să moară aci pentru buna lor cetate, pentru neprihănita lor stăpână.

Bolovani de ură îl izbeau în piept. Trecând Argeșul prin apă, tot sângele i s'a urcat la tâmple, ducându-i în creer întreagă conștiința sacrificiului inutil.

Regimentul își făcea calea întoarsă, prea puțin hărțuit. Ariergarda se purta bine. Băieții, cu focul zilei trecute în minte, disciplinați, părăseau plini de groază vatra mă-

celului la care luaseră parte. Numai Grünberg a mai avut un gând în clipa aceia pentru Mache, care rămânea în urmă, cu fața spre apus, ca o sentinelă fără rost, într'un mormânt singuratic. Și-a dus mâna cu gingășie la scrisorile ce-i dăduse. Le avea în buzunar.

— Tu ești ovrei și nu mori...

Și-a adus aminte de vorbele lui Mache.

— Da, Ahasver nu moare.

* * *

Piperea năzuia spre București. A luat-o cu căruța peste câmp, cum a putut mai bine și cum a putut mai repede, până ce a dat în șosea. Retezeanu era întins pe paie în brancardă, cu fața în sus, acoperit cu mantaua. Călușeii, cuminți, trecuseră peste șanțuri și peste răzoare, fără multă greutate, lin, cu pașii lor mărunți.

— Ho-ho, dragii mei, ho-ho, îi îndemna Piperea, țineți-vă băieții tatii.

In șosea însă abia a putut răzbi. Inoptase și treceau chesoane fără de număr, trupe, care cu răniți, automobile, tunuri, unele peste altele, într'o învălmășeală nebănuită de el. Își închipuia că, ajungând la drumul mare, va putea merge la trap. Când colo, aci înainta mai anevoie. Tot la o sută de pași se oprea. Sudălmi înfundate se auzeau

în dreapta și în stânga, plesnete de bici în cai și în oameni, ghionturi și rugăminți.

— Măi, ăla de colo, fă-te la dreapta, n'auzi, mă dobitocule...

Un sfârc de harapnic l-a ajuns peste ceafă. Era al unui plutonier care își făcea drum cu o trăsură încărcată.

— Aoleo, stai că trec.

A luat caii de gură și s'a ferit cât a putut. N'a băgat bine de seamă și a vârât căruța în șanț. A avut noroc că șanțul era aproape înfundat. Retezeanu totuș, sguduit, a gemut și a scuipat de câteva ori sânge. Ingrozit, Piperea s'a aplecat asupra lui.

— Domnule locotenent...

— Apă, a zis Retezeanu.

Era primul cuvânt ce-l rostise după ce a fost rănit.

— Vai de mama mea, a oftat Piperea.

Și-a scos bidonul și i l-a dus cu grije la gură. Retezeanu a înghițit de două ori, în silă. Era stătută apa.

— Mulțumesc.

Un ceas au stat acolo. Valul pestriț al șoselei se sporea și se întețea. Pe alocuri, prin mulțime, se strecurau și țărani fugari, femei, copii, cu vitele după ei și cu țoalele după cap.

Un convoi de prizonieri a umplut șoseaua.

— Acum e de mine, și-a zis Piperea.

A dat bice cailor și s'a icuit într'o mare de căști.

— Stai, măi, ce te bagi între oameni, i-a strigat cineva.

— Ei, asta-i...

N'a mai ținut socoteală de nimeni. Prizonierii s'au uitat curioși la el. Unii i-au spus câteva vorbe.

— Nu pricep nimic, mocofanilor, le-a răspuns.

Erau tot vlăjgani spătoși. I-a măsurat la rândul lui și el, de sus până jos. A dat dumirit din cap. Le înțelegea puterea. Se gândea cât de grea era lupta cu astfel de oameni. Unul dintre ei ținea pasul alături de cai. Bietele animale, prinse cu sfori înodate în fel și chip de căruță, păreau niște căței pe lângă dulăii ce păşeau în preajma lor.

— Haide, hai, băieți.

I-a fost milă de cai. L-a cuprins și oarecare sfială. Bocancii țintuiți cu cuie ai prizonierilor tropăiau pe pietrișul șoselei, izbind greu, mai avan decât copitele potcovite. Dar și pașii! Ce pași? Buestrul lui firav, n'avea cum se măsura cu aruncătura picioarelor lor lungi.

S'a aruncat în căruță. Ținea hățurile în mână și se răzima de loitre. Un gând glumeț i-a trecut prin cap.

— Aștia, și-a zis, numai cu Năgăilă se

pot lua la trântă. Sunt tot chiaburi ca și el, bine mâncați, bine băuți, cu pogoane multe la spate și cu gospodării chivernisite. Te pui cu chiaburii!...

Nu știa ce s'a ales de Năgăilă. A scăpat? N'a scăpat? Prostul trebuia să aibă noroc. Da, dar până la sfârșit? Și când va fi sfârșitul? Stanca de asemenea i-a răsărit în minte, așa cum o văzuse cea din urmă oară la București. Apoi căsuța lui din marginea satului.

— Of, of, of, vai de zilele noastre, a murmurat.

Ar fi fumat bucuros o țigară și nu avea. A scuipat în schimb de două ori, lung și cu necaz, printre dinți, și-a tras chipiul pe ochi și a smâncit din hățuri.

Retezeanu era copleșit de febră. Îi ardeau obrajii și îi svâcneau tâmplele cu putere. Toate le simțea în jur cu o supra sensibilitate chinuitoare. Uneori pluteau pe deasupra lui viziuni macabre. Alteori cădea ușor într'o dulce neexistență. Imaginile i se alungau unele pe altele în închipuire, în schimbări repezi, ca norii pe un cer înviforat. Pe deasupra tuturor nălucirilor, sgomotul pașilor convoiului de prizonieri, i se înfigea însă în creer cu o cadență de ciocane. Nu-l mai putea suferi. A atins cu piciorul pe Piperea, întinzându-se ca să-l poată ajunge.

A dat bice cailor și s'a icuit într'o mare de căști.

— Stai, măi, ce te bagi între oameni, i-a strigat cineva.

— Ei, asta-i...

N'a mai ținut socoteală de nimeni. Prizonierii s'au uitat curioși la el. Unii i-au spus câteva vorbe.

— Nu pricep nimic, mocofanilor, le-a răspuns.

Erau tot vlăjgani spătoși. I-a măsurat la rândul lui și el, de sus până jos. A dat dumirit din cap. Le înțelegea puterea. Se gândea cât de grea era lupta cu astfel de oameni. Unul dintre ei ținea pasul alături de cai. Bietele animale, prinse cu sfori înodate în fel și chip de căruță, păreau niște căței pe lângă dulăii ce păşeau în preajma lor.

— Haide, hai, băieți.

I-a fost milă de cai. L-a cuprins și oarecare sfială. Bocancii țintuiți cu cuie ai prizonierilor tropăiau pe pietrișul șoselei, izbind greu, mai avan decât copitele potcovite. Dar și pașii! Ce pași? Buestrul lui firav, n'avea cum se măsura cu aruncătura picioarelor lor lungi.

S'a aruncat în căruță. Ținea hățurile în mână și se răzima de loitre. Un gând glumeț i-a trecut prin cap.

— Aștia, și-a zis, numai cu Năgăilă se

pot lua la trântă. Sunt tot chiaburi ca și el, bine mâncați, bine băuți, cu pogoane multe la spate și cu gospodării chivernisite. Te pui cu chiaburii!...

Nu știa ce s'a ales de Năgăilă. A scăpat? N'a scăpat? Prostul trebuia să aibă noroc. Da, dar până la sfârșit? Și când va fi sfârșitul? Stanca de asemenea i-a răsărit în minte, așa cum o văzuse cea din urmă oară la București. Apoi căsuța lui din marginea satului.

— Of, of, of, vai de zilele noastre, a murmurat.

Ar fi fumat bucuros o țigară și nu avea. A scuipat în schimb de două ori, lung și cu necaz, printre dinți, și-a tras chipiul pe ochi și a smâncit din hățuri.

Retezeanu era copleșit de febră. Îi ardeau obrajii și îi svâcneau tâmplele cu putere. Toate le simțea în jur cu o supra sensibilitate chinuitoare. Uneori pluteau pe deasupra lui viziuni macabre. Alteori cădea ușor într'o dulce neexistență. Imaginile i se alungau unele pe altele în închipuire, în schimbări repezi, ca norii pe un cer înviforat. Pe deasupra tuturor nălucirilor, sgomotul pașilor convoiului de prizonieri, i se înfigea însă în creer cu o cadență de ciocane. Nu-l mai putea suferi. A atins cu piciorul pe Piperea, întinzându-se ca să-l poată ajunge.

A dat bice cailor și s'a icuit într'o mare de căști.

— Stai, măi, ce te bagi între oameni, i-a strigat cineva.

— Ei, asta-i...

N'a mai ținut socoteală de nimeni. Prizonierii s'au uitat curioși la el. Unii i-au spus câteva vorbe.

— Nu pricep nimic, mocofanilor, le-a răspuns.

Erau tot vlăjgani spătoși. I-a măsurat la rândul lui și el, de sus până jos. A dat dumirit din cap. Le înțelegea puterea. Se gândea cât de grea era lupta cu astfel de oameni. Unul dintre ei ținea pasul alături de cai. Bietele animale, prinse cu sfori înodate în fel și chip de căruță, păreau niște căței pe lângă dulăii ce păşeau în preajma lor.

— Haide, hai, băieți.

I-a fost milă de cai. L-a cuprins și oarecare sfială. Bocancii țintuiți cu cuie ai prizonierilor tropăiau pe pietrișul șoselei, izbind greu, mai avan decât copitele potcovite. Dar și pașii! Ce pași? Buestrul lui firav, n'avea cum se măsura cu aruncătura picioarelor lor lungi.

S'a aruncat în căruță. Ținea hățurile în mână și se răzima de loitre. Un gând glumeț i-a trecut prin cap.

— Aștia, și-a zis, numai cu Năgăilă se

pot lua la trântă. Sunt tot chiaburi ca și el, bine mâncați, bine băuți, cu pogoane multe la spate și cu gospodării chivernisite. Te pui cu chiaburii!...

Nu știa ce s'a ales de Năgăilă. A scăpat? N'a scăpat? Prostul trebuia să aibă noroc. Da, dar până la sfârșit? Și când va fi sfârșitul? Stanca de asemenea i-a răsărit în minte, așa cum o văzuse cea din urmă oară la București. Apoi căsuța lui din marginea satului.

— Of, of, of, vai de zilele noastre, a murmurat.

Ar fi fumat bucuros o țigară și nu avea. A scuipat în schimb de două ori, lung și cu necaz, printre dinți, și-a tras chipiul pe ochi și a smâncit din hățuri.

Retezeanu era copleșit de febră. Ii ardeau obrajii și îi svâcneau tâmplele cu putere. Toate le simțea în jur cu o supra sensibilitate chinuitoare. Uneori pluteau pe deasupra lui viziuni macabre. Alteori cădea ușor într'o dulce neexistență. Imaginile i se alungau unele pe altele în închipuire, în schimbări repezi, ca norii pe un cer înviforat. Pe deasupra tuturor nălucirilor, sgomotul pașilor convoiului de prizonieri, i se înfigea însă în creer cu o cadență de ciocane. Nu-l mai putea suferi. A atins cu piciorul pe Piperea, întinzându-se ca să-l poată ajunge.

— Scoate-mă dintre ăştia.

Piperea a priceput greu. Promiscuitatea cu nişte oameni cari hălăduiau alături de el în drum, ori cine ar fi fost ei, nu-l tulbura. Se bucura chiar că-l apără de alte care, de alte învălmăşeli şi de alte ghionturi. A întrebat de câteva ori, cerând lămuriri pe cari Retezeanu nu avea cum să i le dea şi a umflat din umeri. Dar totuşi a plesnit caii cu biciul. Căruţa a scârţâit din toate încheeturile, roatele s'au învârtit mai iute, caii cocoşaţi puţin de opinteală, s'au săltat în trap, pentru ca după câţiva paşi să-şi reia mersul domol.

— E greu, domnule locotenent, a zis Piperea, e greu.

Retezeanu a oftat enervat. I se părea că, inversându-se rolurile, prizonierii îl duceau pe el într'un sălbatec marş triumfal, ca pe un mort întins pe catafalc. El nu-i vedea, cum era întins în brancardă. Dacă le-ar fi zărit feţele lungite de foame şi de oboseală, poate că şi-ar fi schimbat părerea.

Un automobil i-a ajuns din spate. Piperea a drăcuit în gura mare. Nu putea suferi, ca orice ţăran, maşinile. Le detesta viteza, stropitul şi praful. Ori unde le vedea, îşi făcea cruce ca de ucigă-l toaca, arunca o înjurătură şi se trăgea la o parte cu grije. Dar acum? Deodată cu automobilul s'a înfundat din nou

șoseaua. Noi îmbrânceli, noi strigăte. Caii s'au priponit pe loc. A trebuit să se dea jos. Un ofițer, ridicat în picioare lângă șofer, a dat ordin comandantului convoiului să treacă pe alături de drum.

— Ce, nu puteți merge și pe acolo? Opriți circulația, domnule...

— Circulația tat-tu, i-a trimis Piperea din urmă.

Convoiul a trecut însă repede la dreapta și i-a făcut loc și lui. A sărit deci numaidecât în căruță, a dat bice cailor și a pornit-o pe urma automobilului, de data aceasta la trap, o lungă bucată de vreme.

Retezeanu, zguduit, frământat în brancardă, simțea săgeți de durere în plămâni. Nu zicea nimic. Câte o piatră ridica mai întâi partea dinainte a căruții, pe urmă cea dinapoi, aruncându-l când în dreapta, când în stânga brancardei. I s'a deschis rana din nou și sângele îi curgea pe alături de pansament. Ochii i s'au împăenjinit. Și-a strâns buzele, căutând să-și oprească răsuflarea.

— Nu, nu vreau să mor, și-a zis în gând.

Oricât de mult l'ar fi durut sdruncinarea, n'ar fi oprit pentru nimic în lume pe Piperea ca să-și țină trapul, de altfel destul de bleg, al cailor.

— Nu, nu aici, își zicea îmbărbătându-se. Pe măsură ce-l părăseau puterile simțea

cum i se strecoară pe o portiță necunoscută a sufletului energia unei voinți pe care nu o mai avusese.

— Nu vreau, nu vreau, își repeta cu încăpățânare.

Noaptea i se părea că-l învăluie ca o pecingine. Mizeria căruței care-l ducea și singurătatea morală în care se găsea, îl umileau și îl împintenau în aceeași vreme. Fălcile i s'au încleștat. Fruntea i s'a răcit. Două cercuri de fier îi ferecau pleoapele. Se uita în beznă și voia aproape în mod fizic. Avea iluzia că el cu voința lui împingea caii și căruța, că el aleargă dealungul șoselei, în goană fantastică.

Piperea se uita din când în când înapoi, da dumerit din cap, cașicând ar fi înțeles gândurile stăpânului său și îndemna caii din hățuri și din bici. Se molipsise și el de sbuciumul lui Retezeanu. L-a cuprins dintr'odată spaima, închipuindu-și că locotenentul ar putea muri în drum. A pipăit lada pe care ședea. Nu cumva să o piardă. Era a lui Retezeanu. Putea să dea de vre-o belea. Colonelul nu avea obiceiul să glumească.

Au mers așa, până ce s'au poticnit de un nou val de oameni. Erau țărani, bătrâni, femei și copii. Unii în căruțe, alții pe jos.

— Stați, măi oameni buni, le-a zis Piperea, să trec eu înainte, că duc un rănit.

Tăcuți, s'au dat toți la o parte, fără să-și

întoarcă măcar capul. Prostiți de spaimă se grăbeau spre București, cu ce putuseră prinde în grabă de prin case. Câte o văcuță slabă, legată de căruță, întindea gâtul și căuta să se țină de mersul cailor. Un bătrân, cu o nuia într'o mână și cu o sfoară în cealaltă, la capătul căreia guița un purcel, mergea de sârg pe marginea drumului. Copiii dormeau în căruțe, unii peste alții, somnul adânc al unei oboseli peste puterile lor. Numai o femee, cu un țol în spate și un sugaci în brațe, s'a apropiat de Piperea. S'a uitat lung la el să vadă dacă nu-l cunoaște, apoi a privit peste loitre la Retezeanu. S'a cutremurat de groază.

— Vai, vai, a oftat, Doamne ferește!

— Vezi-ți de treabă, i-a strigat Piperea.

— Doamne, Isuse Cristoase, Sfântă Maică Precistă și Duhule Sfinte, a zis femeia, închinându-se de mai multe ori.

Retezeanu își muncea în nervi aceeași supremă încordare. Nu-și da seama bine, nu pricepea încă lămurit noua lui stare sufletească, dar o simțea pe dedesubtul conștiinței, cum se ridică în el tumultoasă. El care dorise moartea de atâtea ori, voia acum să trăiască. Ultimele sfărâmături ale negrului pesimism în care își zidise sufletul de doi ani de zile se duceau par'că sălbătăcite pe vadul sângelui ce se scursese și se scurgea din el, iar deasupra, peste ruinele trecutului, striga viața cântecul

desrobitor al unei noutăți, informă deocamdată și fără de țintă, dar plină de vigoare. Ca un isvor de munte ce țâșnește nestăpânit pe mai multe părți din aceeași stâncă, bolborosind o limbă nouă, gângurind-o uneori ca copiii, gâlgâind-o alteori ca bărbații, așa țâșneau din trupul lui lovit, din creerul lui înfierbântat și din inima lui grăbită să bată, un sentiment puternic, nou și cuceritor. Alergase până acum, orb și îndurerat, spre prăpastie. Când a ajuns însă la marginea ei, îngrozit, adunându-și cele din urmă puteri, căuta să se oprească. Gura largă și înspăimântătoare a neființei se deschidea flămândă în fața lui. Era aci. El o dorise. Și acum nu o mai vrea.

— Nu, nu vreau, continua să-și zică.

Piperea, credincios și supus pornirii năvalnice a lui Andrei, atât cât puteau căluții să biruie, ținea trapul cadențat, deși drumul era tot mai anevoios.

Apropierea Bucureștilor transforma spaima mută din preajma frontului în panică zgomotoasă. Lumea se grămădea pe șosea și unde putea se revărsa pe alături, precipitându-se spre Capitală, cu furia nădejdilor din urmă. Amestecul pestriț al fugarilor, sugrumat pe alocuri, la gâtul strâmt al câte unui pod, aluneca penibil, până ce se revărsa în larg cu o nouă dezordine murmurătoare. Spasmul teroarei sughița în mulțime, cutremurând mă-

runtaele fiecăruia în parte. Inșii adunați de nenorocire, fără nici o alegere, într'o massă amorfă, își căutau de drum, ca atomii răsvrătiți ai aceluiaș corp, hapsâni și fioroși în apărarea unor nevoi, ce nu aveau ochi ca să vadă nici în stânga, nici în dreapta. Deasupra tuturora se ridica din noapte pumnul de fier al unei amenințări care creștea mereu, necunoscută și năpraznică.

Bucureștii s'au arătat în zarea brumoasă de toamnă tremurând zguliți în depărtare, cu fumurile coșurilor ridicate ezitând spre cer, cu acoperișurile caselor pleoștite, pitiți pământului și sgribuliți.

Au mai făcut câțiva chilometri și au ajuns.

— In sfârșit, a răsuflat Piperea, trecând pe lângă cele dintâi case.

Retezeanu nădușea sub blană. Boabele de sudoare și boabele de brumă îi frigeau obrazul. Părul i se lipea de frunte și de tâmple în șuvițe umede. Se retrăsese în el atât de departe, încât nici nu l-a auzit pe Piperea.

— Domnule locotenent, am ajuns.

N'a răspuns nimic. Piperea, îngrijat, a sărit din căruță, a oprit caii și s'a uitat la Retezeanu.

— Domnule locotenent, credeam că... dormiți...

Minția. A crezut că a murit. Era atât de

palid și se trăsese la obraz peste noapte atât de mult, încât Piperea a înghețat.

Mai mulți mahalagii și mahalagioaice s'au strâns repede în jur.

— De unde veniți?

— Sărăcuțul de el!

— Apă, a strigat Piperea.

O bătrână a venit fugind cu o cupă, a clătit-o bine la cișmea și i-a întins-o. Altă femeie, tânără, legată cu tulpan galben în jurul capului, oacheșă și subțire, neîndemânatecă, tremurând din mâini, i-a ridicat capul lui Retezeanu, ajutându-l ca să bea. S'a uitat cu ochii înlăcrămați la el.

— E tânăr, a zis uitându-se speriată la ceilalți, e ofițer.

Piperea a dat să plece mai departe, dar n'a putut. Se adunaseră prea mulți. Până ce nu le-a răspuns tuturora, n'a avut cum să se miște. Pe scurt a trebuit să le spună, că vine de pe Argeș, că n'a văzut turci și că luptele sunt mari.

— Și vin spre București?

— Vin, le-a zis Piperea, îndesat, trăgându-și chipiul pe ceafă.

— Aoleo, aoleo, s'au văitat cu toții în cor.

El nu credea. Mai mult s'a lăudat, ca să-și dea ifose. Ai lui izbândiseră și toată noaptea a înjurat în gând pe fugarii întâlniți în drum.

Maidanele erau populate toate cu căruțe

dela țară. Prin dreptul hanurilor, pe la cârciumi și prin curțile mai largi, era plin de lume. Forfotea mahalaua zumzuind ca un roiu de albine. Numai animalele stau cuminți, unele rumegând, altele, obosite, abia dând din coadă. Într'un colț de stradă doi țărani băteau amarnic pe unul. Nu peste mult au sărit și alții de printre căruțe. S'a încins o chelfăneală zdravănă, pentru niște furături întâmplate noaptea.

— Pieptănați-vă, fire-ați ai dracului, le-a strigat Piperea, acu că-i dimineață.

Interiorul orașului era cu mult mai potolit. Străzile ferite erau aproape moarte. Din când în când zbârnâia câte un automobil.

— Dorm boierii, și-a zis Piperea.

Nu-și da seama că boierii nu stau pe acolo. Cei mai mulți plecaseră de altfel în Moldova. Cei cari rămăseseră nu dormeau de loc, ci închiși după ferestrele cu storurile lăsate, se frământau și ei deopotrivă cu mahalagiii și țăranii împotmoliți la periferie.

Trecuse prin Calea Văcărești care era pustie. Toate prăvăliile erau închise, arătând oarecum spatele străzii și evenimentelor. Cufundat în tăcere, cartierul evreesc, al evreilor cei mici, se retrăgea în fulguirea tristei dimineți, căutând par'că să se ascundă sub ceața tomnatecă, dedesubtul primejdiei ce stăpânea în aer. O pace nervoasă de Ghetto își holba

ochii din fiecare fereastră cu obloanele trase. A trecut apoi prin Lipscani, spre Calea Victoriei. In dreptul palatului regal s'a uitat stăruitor la drapelul țării. Fâlfâia liniștit în bătaia vântului ușor.

— Doarme și Vodă, a apucat să-și zică.

Un camion a tras însă la scară. S'a uitat bine și a văzut că pe brancarde au fost scoși din palat câțiva răniți. Nedumerit, s'a întrebat ce s'a putut petrece și pe aici. Pe asfalt mergea căruța mai ușor. Nici nu și-a dat seama când s'a găsit în piața din fața șoselei Kiseleff. Aci era mai multă mișcare. Automobile și căruțe multe, venind din toate străzile, se îndrumau spre Șosea. Indemnându-și mereu căluții, ferindu-se cu grije de mașini, a luat-o și el drept înainte, ață spre casa lui Retezeanu, după cum i se poruncise.

Coana Smărăndița era sculată, deci și Maria și Niculae. Tot așa de dimineață se sculaseră și eri și alaltăeri. Nu știau, ce să mai facă. Lumea fugea la Iași. Unii răspândeau vești bune. Alții se grăbeau să le desmintă. Impachetaseră și despachetaseră de câteva ori. Niculae, din curte, a văzut cel dintâi căruța ce se oprise în fața casei. A eșit la poartă presimțind ceva rău, s'a uitat la Piperea și a înțeles repede. S'a întunecat.

— Săraca conița, i-a fost prima vorbă.

Nătâng, s'a întors apoi plângând.

— Coniță, conașul Andrei a sosit.

Coana Smărăndița a țipat și a căzut într'un fotoliu.

Maria, albă ca marmora, a încremenit unde era.

Retezeanu, mușcându-și buzele, i-a făcut semn lui Piperea.

— Ajută-mă, i-a zis.

Și-a adunat cele din urmă puteri și s'a ridicat în brancardă. Piperea l-a cuprins în brațe ca pe un copil și l-a dat jos. Nu putea călca singur. S'a agățat de grumazul lui Piperea și așa a intrat la mamă-sa, căznindu-se să fluture pe buze un zâmbet, ce nu i se putea strânge însă de loc de pe obrazul ofilit.

* * *

Patridi s'a plimbat rând pe rând prin toate odăile. S'a uitat la mobile, a cercetat de aproape tablourile, a încuiat dulapurile și a închis toate ferestrele. Pleca. Ultimele trenuri evacuau răniții și ce mai rămăsese din funcționarii superiori. Destinul și-a spus cuvântul. Bucureștii trebuiau să cadă cel mult în două zile. La ora douăsprezece se îmbarca și el cu spitalul ce conducea. Ana părăsise Capitala înainte cu douăzeci și patru de ceasuri. S'a dus cu Anne-Marie, cu Sorocenii, cu niște francezi și cu niște ruși. Lassarde și Cernomorskii îi găsiseră un loc într'un tren al nii-

siunilor străine. S'a dus fără o vorbă bună, aspră şi neînduplecată. Nu i-a dat nici o lămurire, unde se va aşeza. Şi-a strâns bijuteriile într'o geantă, a umplut două cufere cu haine şi a lăsat casa fără să se uite înapoi.

El se despărţea mai greu. Înţelegea că în clipa aceea se închee un capitol din viaţa lui. Stăruia deci, prelungindu-şi emoţia. Se gândea ce se va alege de casa în care a petrecut atâţia ani. Când se va întoarce în ea? Şi cum? In catastrofa generală se amestecau şi frânturi din propria lui ruină. Şi-a adus aminte de vremea, când zidea. Era altfel de om atunci. Venea dimineţile să se uite, cum se înalţă schelele tot mai mult, cum cresc zidurile sub mâna spornică a meşterilor. Seva vieţii îl străbătea din creştet până în tălpi şi îl împingea înainte cu putere. Un cinism aprig de om care se ridica, îi da îndrăzneală şi-i împrumuta supleţa cuvenită împrejurărilor. Ce mult era de atunci! Mult şi nu prea.

Primele picături de otravă ale declinului vârstei lucrau în el de câţiva ani. Acum le simţea amărăciunea tot mai pronunţată. O vagă slăbiciune i se anunţa ca un cântec de departe ce venea spre el. Fusese lamentabil în luptă cu Ana. S'a descoperit întreg în bătaia dispreţului ei. Işi mărturisise iubirea înfrântă şi batjocorită. Savoarea lămuririi lor îi mai rămăsese încă în simţiri. Domol, cu

pașii tărăgănați, a mai trecut odată prin odăile întunecoase. Capul balcanic i se apleca înainte, nasul coroiat îi atingea triunghiul gurii și mustățile burzuluite. Adulmeca parfumul nevestei plecate, cum adulmecă sălbătăciunea urmele prăzii care i-a scăpat.

— Ei, să plecăm, a zis.

A lăsat toate în grija servitorilor, s'a urcat în automobil și a plecat la spital, ca să vadă cum se executaseră ordinele ce a dat. Nu puteau rămâne pe loc de cât răniții grav. Ceilalți trebuiau învagonați în gara Băneasa. Impreună cu ajutorul a mai trecut odată în revistă sălile, a strâns laolaltă pe toate surorile de caritate și le-a explicat verde, cum avea obiceiul, ce datorii aveau în fața năvălitorilor. Multă treabă nu era. S'a retras deci în birou. Cineva a bătut la ușe.

— Un om vrea să vă vorbească, i-a spus servitorul.

— Să poftească.

— Ce-i băiete?

Niculae și-a șters lacrimile.

— Coniţa vă roagă să veniți până la noi. A sosit conașul. E împușcat în piept.

— Cine?

— Conașul, cine să fie. Conașul Andrei.

Patridi nu pricepea. S'a sculat de pe scaun.

— Cum zici?

Niculae, enervat, a repetat sughițând.

— Conașul Andrei. A sosit acum. E împușcat în piept. M'a trimis conița.

— Așa? El? Am înțeles. Domnul Retezeanu...

Nici un mușchiu al obrazului nu i-a tresărit. Știrea era atât de neașteptată și întâmplarea atât de extraordinară, în cât a înregistrat, totul cum se înregistrează un fapt normal.

— Iaca vin, a zis.

S'a dus liniștit în sala de operație de unde și-a luat trusa cu pansamente, și-a aprins o țigară și s'a îndreptat spre ușe.

— Haidem, băiete.

S'a așezat în automobil. Inainte de a porni însă motorul, l-a mai întrebat încă odată pe Niculae.

— Zici, că domnul Retezeanu. Atunci la Șosea șofeur. Abia când a pornit mașina, a început să cuprindă realitatea. Vestea părea că-l cloroformizase, halucinându-l. Da. In gură îi penetra gust acru de cloroform. Vedea chiar perfida culoare verde. Gândurile i s'au ghemuit unele peste altele, fantastice, tot mai nebune. Nu avea ce alege din ele. S'a lăsat dus de vârtejul automobilului și de-o ciudată senzație, care-l asalta biruitoare, îmbibându-l de toate perversiunile. Se supunea blând acestei senzații, cu umor, terorizat și revoltat în aceeași vreme. Nu trecuseră multe zile, de

când i-a aruncat Ana sfidarea, de când se năruise asupra lui, ca un munte, imaginea lui Andrei și acum iată-l aci, Ana plecată, iar el cu trusa în mână, pe cale să-l tămăduiască.

A intrat în odaie grăbit, ca totdeauna când căuta bolnavi, preocupat și cu obișnuita gravitate de circumstanță. S'a îndreptat senin spre amantul nevestei sale, rostind câteva cuvinte șterse, apoi s'a apucat de lucru. L-a desbrăcat frumușel, i-a desfăcut pansamentul și l-a cercetat. Mii de svonuri îi bâzâiau în urechi, ca niște gândaci îndrăciți, gâdilându-i fantezia înfierbântată. Din când în când se apăra cu mâinile și-și scutura capul, aruncându-l pe spate.

Coana Smărăndița, sdrobită, asista din depărtare, în fundul odăii, cu mâinile în poală, neputincioasă, mai bătrână de cât oricând, cu ochii mari deschiși, fără lacrimi. Maria, ca venită de pe altă lume, lunatecă, ușoară, reținută, se învăluia cu pasiune în giulgiul durerii. Niculae se mișca de colo până colo, târându-și cu greutate picioarele bătrâne. Piperea, la ușe, cu capul plecat, se uita în vag.

Toți așteptau cuvântul lui. Isprăvise. I-a spălat rana și în spate și în piept, i-a pus tampoane de gaz muiate în apă oxigenată și l-a înfășat din nou. Nu putea încă vorbi. Cuvintele se strângeau, călătorind din mari depărtări, până să-i ajungă la gură. O clipă a

stat nemișcat, și-a supt mustățile, s'a încruntat, apoi s'a repezit cu urechea la inimă. A râs căprește, falș.

—He-he, bate bine. Cam tare, dar bate bine.

Figura Anei i-a trecut în goană pe dinainte. A tresărit. Pe urmă, revenindu-și, i-a luat temperatura. Ii ținea termometrul subsuoară și-l măsura din priviri, avid, cercetându-i toate trăsăturile feței, ca pentru întâia oară, apoi, deodată, fără de veste, s'a luminat la față, ca după o îmbucurătoare descoperire. Bătând tacticos din picior și-a spus părerea, lungind vorbele, plescăind din buze și adâncindu-și glasul.

— Două coaste frânte. Omoplatul drept, cred, puțin atins. Nici o primejdie. O rană onorabilă.

Coana Smărăndița s'a apropiat.

— Crezi, doctore? Nu-i nici o primejdie?

— Este, dar mică, scumpă doamnă. A pierdut desigur sânge mult. E puțin cam slăbit. N'ar fi bine să răcească. Incolo cred că se reface în scurtă vreme. Rănile în piept, fie că ni le pricinuiesc gloanțele dușmane sau săgețile lui Amor, se vindecă repede. Aceasta e caracteristica lor. Sunt impresionante, dar nu sunt prea primejdioase. Nu-i așa, domnișoară? Trebue că le știi dela spital.

Maria a fărâmat două lacrimi între pleoape. Nu i-a răspuns nici un cuvânt.

Coana Smărăndița a stăruit.

— Crezi într'adevăr, doctore, că nu-i nici o primejdie mare?

Patridi a privit oblic asupra lui Retezeanu. Avea în ochi un amestec de șiretenie, de ghidușie, de pasiune rău ascunsă, de durere și de ură. Aluzia ce făcuse îl privea mai mult pe el însuși. Era în ea plăcerea câinească de a se martiriza cu șfichiuri de autoironie. Era și o îndrăzneală limitată. Un fel de pantomimă a jocului cu focul. O agresiune oprită în preajma descărcării.

— Nu, scumpă doamnă, a răspuns întorcându-se curtenitor spre coana Smărăndița, nu e o primejdie mare.

Șarpele aceleași simțiri l-a mușcat apoi din nou de limbă. A continuat, deci, pe tonul apucat, de data aceasta mai puțin deghizat, mai străveziu.

— Nu. Fiul dumneavoastră va pleca încă astăzi spre Iași. Îl veți duce imediat la gară și-l veți așeza într'un vagon de răniți. Am chiar și eu un tren la Băneasa, care pleacă la ora douăsprezece. Va fi îngrijit bine în capitala Moldovei. Se va face sănătos nu peste mult și are să fie un erou interesant. Toate cucoanele îl vor iubi și dumneavoastră veți fi fericită.

Retezeanu a tăcut dela început până la sfârșit. Febra și chinurile morale îl doborî-

seră. A suportat cu o egală resemnare şi pansarea şi sporovăiala bărbatului Anei. Răsufla adânc şi îndrepta, când spre unul când spre altul din cei de faţă, priviri împăienjenite de suferinţă.

— Ce bun eşti, ce bun eşti, domnule Patridi, a exclamat coana Smărăndiţa înviorată.

— Vă rog, vă rog. Sunteţi prea amabilă.

— Nu zău, ai fost cu adevărat o fericire pentru mine. Altfel nu ştiu ce m'aş fi făcut. Şi zici la Băneasa? Să plecăm imediat. Auzi Niculae? Scoate pachetele. Mario, dragă fetiţo! Ce bine că n'am plecat până acum. Imi spunea mie cineva, ca să mai stau.

Patridi, modest şi umilit, s'a retras. Şi-a luat într'o mână trusa, iar cu cealaltă i-a făcut semn lui Andrei.

— La revedere, dragă domnule Retezeanu. Sărut mâinile, scumpă doamnă.

— La revedere, i-a răspuns Andrei, pierdut.

— La revedere, dragă doctore. Iţi mulţumesc. Iţi spun drept că providenţa te-a păstrat pentru noi până astăzi. Şi când mă gândesc, ce groază îmi era că ai plecat!...

Coana Smărăndiţa nu ştia cum să-i fie mai recunoscătoare.

L-a petrecut până în antreu unde l-a mai reţinut puţin, întrebându-l încă odată, plină de griji, dacă într'adevăr nu era primejdia mare.

Patridi a asigurat-o cât, a putut mai mult și a eșit alergând pe poartă. Trecuse de marginea răbdării. Se schimonosise, ca un clown. Totul era strâmbătură în el. Nu mai putea. Stors și lăbărțat, ca o pungă goală, s'a trântit în mașină. I se părea că juca într'un film de cinematograf. Populația dela periferii ar fi avut cum să se înduioșeze de soarta lui. Urît și îmbătrânit, copil săltat din regiunile joase ale societății, cu nevasta frumoasă pe care o avea, înșelat și părăsit, a stat la căpătâiul amantului ei, ca să-l doftorească, după ce știa tot și i se mărturisise tot. Pentru ca spectacolul să-și păstreze genul, l-a mai complectat în închipuire. A văzut-o pe Ana la Iași în jurul patului lui Retezeanu. I-a văzut împreună, el în convalescență, ea fericită, mângâiați de o rază de soare caldă și iertătoare.

— Ce melodramă stupidă, și-a zis, ce rol idiot!

Coana Smărăndița s'a întors grăbită la Andrei. S'a uitat din ușe la el. I s'a părut că doarme. Incet, călcând în vârful picioarelor s'a apropiat, l-a contemplat lung, a suflat de câteva ori pe deasupra lui, cum obișnuia când era mic, ca să alunge duhurile rele și a plâns potolit, bătrânește, fără gemete și fără sughițuri. Nu știa ce se amesteca mai mult în lacrimile ei, bucuria de a-l fi regăsit, sau durerea de a-l fi văzut rănit. Era și multă mân-

drie în ele. Mai presus de toate, în boaba lor rotundă și caldă, coana Smărăndița punea însă întreagă bunătatea și întreagă iertarea inimii ei. In sfârșit, acum își recâștiga drepturile de mamă asupra lui. Un sentiment adânc și bun i-a străbătut ființa. Târziu, e adevărat, dar totuși destul de la vreme, ca să-i poată mângâia singurătatea sfârșitului, copilul îi revenea în brațe, sfărâmat de patimile lui tinerești, obosit și bolnav, acoperit de praf și de gloria îndemnurilor lui curate, copilul ei, pe care era aproape să-l piardă. Un semn de mustrare i s'a întipărit pe față, ca pe vremurile când era mic, când nu asculta, când alerga prin curte, se lovea și plângea.

— Puiul mamei, a murmurat obidită.

Andrei a deschis ochii și s'a uitat înduioșat la ea. I-a întins mâna tremurând.

— Mamă, i-a șoptit.

Coana Smărăndița s'a aplecat în genunchi lângă pat, i-a prins mâna între ale ei, i-a mângâiat-o lung și i-a strâns-o blând.

— Dragă Andrei, i-a zis cu dulceață, lasă că ai să te faci bine. Plecăm la Iași imediat. Te îngrijesc eu și doctorii. Peste câteva luni te vei face iar tu, Andrei cel vechi, ori mai bine zis, cel nou, neascultătorule, încăpățânatul mamii.

Maria a intrat în odaie. A deschis ușa încet și s'a oprit. Icoana ce i se zugrăvea în față a

ţintuit-o locului. Obrazul îi era alb ca coaja de mesteacăn şi tremura suspendată în aer, cum se ţinea în vârful picioarelor, ca o creangă mlădiată de vânt.

— Da, da, a continuat coana Smărăndiţa sculându-se, vom merge la Iaşi. Mă duc să pregătesc pachetele. Stai tu, Mario, până mă întorc.

Şi a ieşit purtată de o vioiciune intempestivă.

Nicolae şi Piperea făceau bagajele. Vorbeau. Intre două haine pe cari le împacheta, Nicolae se oprea dumerit, argumentându-i lui Piperea.

— Am spus eu. Nu te poţi bate cu împăraţii. Degeaba, oricum ai întoarce-o. Impărăţia-i împărăţie şi gata.

Piperea asculta şi se încrunta.

— O fi, măi nene. Te pomeneşti...

V

Trenul mergea spre Galați. Linia Ploeștilor nu mai era sigură. Un tren lung, fără de sfârșit, plin cu răniți. Se oprea prin gări cu ceasurile. De multe ori sughița undeva în mijlocul câmpului și sta șuerând prostește, a pagubă, ca un om zăpăcit, care nu știe încotro să mai apuce.

Coana Smărăndița, cu ajutorul lui Patridi, se instalase singură într'un vagon de marfă, cu Andrei, cu Maria, cu Nicolae și cu Piperea. Își adusese de acasă tot ce a putut căra la gară. Nici un obiect prețios nu uitase. Cufere peste cufere și legături peste legături ocupau jumătate din vagon.

Andrei zăcea întins pe două saltele.

Era a doua noapte, de când călătoreau. Peste zi lăsaseră o poartă deschisă. Au putut vedea prin ea toată grozăvia retragerii, un fel de nouă migrațiune a popoarelor. Drumurile erau tixite de care, de trupe și de fugari. Trenurile gemeau, tescuite.

Nicolae și Piperea, ei mai ales, înregistrau ce se petrecea afară. Se minunau, se indignau, se închinau și-și duceau mâinile la gură, a pomină. Coana Smărăndița abia din când în

când prindea câte ceva din tragedia ce se scurgea sgomotos pe alături de ea. Era cu mult prea scufundată în propria-i nenorocire. De când s'a urcat în tren a simțit cum îi adie peste cap mâna aspră, a soartei. Urnindu-se locomotiva din gara bucureșteană, greoaie, cu sgomote de oțel, icnind de câteva ori pentru a-și putea lua avânt, s'a clătinat pe lada pe care ședea și i-a venit amețeală. Necunoscutul s'a deschis deodată pentru slabele ei puteri de femee bătrână, prea crud, prea amenințător.

Cât despre Maria, ea nu mai era a ei. Ședea alături de Andrei și-l veghia. Orice mișcare ar fi făcut, cât de mică, cât de neînsemnată, ea i-o prindea cu ochii, ca în două receptacole nebănuit de sensibile. Aproape că-i număra răsufletele. O boabă de sudoare dacă i se ivea pe frunte, i-o ștergea cu gingășii infinite. Gemetele lui îi deschideau răni în inimă. Cuvintele rare de mulțumire o învăluiau toată, ridicându-i sângele la cap, ca o mângâiere trupească. Nici un ochi n'a închis dela plecare și ședea mai departe lângă el, inepuizabilă, albă, pură, îngerească, cu desăvârșire spiritualizată. Dragostea întreagă și-o revărsa asupra lui ca pe un val de ir ceresc oblojit cu mâini de heruvim. Tot ce mai rămăsese omenesc în ea, era plăcerea nemărginită, pătimașe, păcătoasă, de a-l avea pe Andrei singur

lângă ea, fără altă femee. Cânta încet această plăcere, pe care nu și-o putea interzice, cânta mereu în ea, ca o fântână veselă, pururea murmurătoare și răcoritoare de suflet.

Retezeanu n'a suferit mult în noaptea dintâi. Peste zi a ațipit de câteva ori. După amiază a fost neliniștit. Uruitul trenului, strigătele de prin gări și febra îl enervau. Spre seară s'a aprins tot. Temperatura i s'a urcat peste patruzeci de grade. Îi țiuiau urechile, privirile n'aveau cum să-și fixeze un punct hotărît și limba i se usca în gură. Nu-și putea stăpâni gândurile. Se frământa, încercându-și puterea voinței. A căutat mai întâi să numere, crezând că astfel își va introduce ordinea în creer: — unu, doi, trei, patru, cinci... Nu mergea. Cadența numărătoarei îl sfârșea cu monotonia ei. Atunci a început să-și rememoreze amintirile. S'a dus cu gândul la Paris. S'a oprit la Notre Dame, cea mai scumpă aducere aminte a lui. Și-a refăcut, întrebuințând toată disciplina mintală de care mai era capabil, și-a refăcut frontonul catedralei. Colonadele se înălțau printre dantele de piatră, întinzându-se subțiri și molatice, ca niște femei. N'aveau brațe, dar fiecare în parte reprezenta o chemare voluptoasă, aproape lascivă. O chimeră a sburat de pe acoperiș, dându-i târcoale, apoi altele, mai multe, tot mai multe...

Nu s'a mai putut înfrânge. Domol, slăbit treptat, cu fiecare învârtitură de roate a vagonului, s'a lăsat dus de vâlvătaia focului ce-l mistuia. A început să aiureze.

Se făcea că o veche prietenă dela Fontainebleau l-a întâlnit şi nu voia să-l mai recunoască. Nu voia să-l sărute. Furios, a ţipat.

— Angèle, sărută-mă, Angèle...

Coana Smărăndiţa, înspăimântată, i-a trecut un prosop ud peste frunte. Dar nu l-a potolit. Işi frângea mâinile şi plângea.

— Andrei, maică, ascultă-mă! Linişteşte-te

El se sbătea din ce în ce mai agitat.

— Ce să mă fac? Trebue să fie vre-o amintire dela Paris. Afurisită să fie, se lamenta coana Smărăndiţa. Fetiţo, ce să mă fac?

Maria a stat o clipă îndoită. O lumină intensă i-a străbătut mintea. S'a retras puţin înapoi. Căuta să-şi oprească pornirea. Apoi, hotărîtă, s'a aplecat asupra lui şi strângându-şi în buze toată castitatea, cu ochii închişi, înfiorată, l-a sărutat pe obraz.

— Scumpa mea copilă, a oftat coana Smărăndiţa, îmbrăţişând-o.

Andrei, ca prin farmec, s'a liniştit. S'a uitat lung la Maria, i-a prins mâna şi i-a strâns-o cu căldură.

SFÂRŞITUL TOMULUI I

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI
CAROLI
VERIFICAT 2017

TIPARUL
ATELIERELE
GRAFICE
CVLTVRA
NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1 9 3 0

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987